

Національна академія
педагогічних наук України

Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

- *Методичні рекомендації*
- *Орієнтовні календарно-тематичні плани*

4
клас

Видавництво «Педагогічна думка»
Київ – 2021

УДК 373.3.091*кл4(072)
О-64

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 8 від 5 липня 2021 р.)*

Р е ц е н з е н т и:

І. І. Осадченко – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

І. В. Петровська – учитель-методист, директор Білогородської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області

У к л а д а ч і:

О. М. Топузов – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України;

О. В. Онопрієнко – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України

О-64 **Організація освітнього процесу в початковій школі:** Методичні рекомендації. Орієнтовані календарно-тематичні плани. 4клас. – Київ : Видавництво «Педагогічна думка», 2021, – 148 с.

УДК373.3.091*кл4(072)

ISBN 978-966-644-598-1

© Інститут педагогіки. Відділ початкової освіти ім. О.Я. Савченко, 2021

© Видавництво «Педагогічна думка», 2021

ПРАЦЮЄМО ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ І З УЧИТЕЛЯМИ

Олег Топузов

*Ш*ановні колеги-вчителі!

Прийдешній навчальний рік не просто особливий, а винятковий. Це рік звітування перед суспільним замовником про результати навчання здобувачів освіти в умовах Нової української школи, рік підведення підсумків педагогічних пошуків і їх рішень, рефлексії здійсненого.

Реагуючи на виклики часу, ми, науковці Інституту педагогіки НАПН України, як і в попередні роки, забезпечуємо зв'язок із практиками і підтримку в дидактичному та методичному супроводі впровадження Державного стандарту початкової освіти, типової освітньої програми, розробленої під керівництвом академіка НАПН України О. Я. Савченко, підручників і навчальних посібників за авторством наших співробітників. Постійні онлайн контакти – вебінари, консультування, допомога в підготовці відеоуроків, публікування у соціальних мережах навчальних і методичних матеріалів для дистанційного навчання молодших школярів та багато іншого – засвідчують наше прагнення залишатися для вчителів надійними партнерами в будь-яких обставинах. Саме така місія є нашим пріоритетом.

Інститут педагогіки НАПН України – одна з провідних науково-дослідних установ в Україні, яка виконує соціальне замовлення суспільства щодо забезпечення науково-методичного супроводу функціонування освітньої теорії і практики. Діяльність науковців Інституту педагогіки спрямована на виконання оперативних завдань, які постають перед системою освіти. Зокрема, минулого року здійснювався організаційно-методичний супровід підвищення кваліфікації й сертифікації учителів початкової школи для роботи за новим стандартом, розроблювалася нова система діагностування й оцінювання результатів навчання учнів початкової школи; проведено експертизу низки документів та матеріалів МОН України (серед них: проект Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 року та план заходів щодо її реалізації, Положення про дистанційну форму здобуття загальної середньої освіти, проект Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та ін.). У минулому році підготовлено аналітичні та довідникові видання: «Освіта та навчання в контексті пандемії COVID-19: науково-допоміжний бібліографічний показник», «Відповідь світової спільноти на виклики COVID-19 в освіті: аналітична довідка», «Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура: науково-аналітична доповідь», матеріали до аналітичних довідок «Про стан освіти в період пандемії», «Про напрацювання вчених Національної академії педагогічних наук України із функціонування

сфери освіти в умовах карантину, пов'язаного з COVID-19». Ключові освітні заходи, в яких взяли участь вчені Інституту, – це популяризація природничо-наукової й математичної освіти, проведення заходів у рамках року математики, розроблення нових методів навчання з урахуванням результатів участі українських учнів у міжнародному порівняльному дослідженні PISA. Співробітниками Інституту педагогіки НАПН України розроблено і розміщено в мережі Інтернет навчальні й методичні матеріали для дистанційного та змішаного навчання, у тому числі для проекту «Всеукраїнська школа онлайн».

Варто відзначити активну участь співробітників в організації і проведенні наукових заходів у форматі онлайн, під час яких обговорювалися й презентувалися наукові результати роботи. Успішно пройшли традиційні заходи: міжнародні конференції «Проблеми сучасного підручника», IV Міжнародна науково-практична конференція «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2020: глобалізований простір інновацій», «VIII Волошинські читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство». Продовжено розвиток досліджень у галузі музейної педагогіки. За ініціативою Інституту педагогіки започатковано конференцію «Україна моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки».

Результати наукових досліджень висвітлено в публікаціях, засобах масової інформації, під час освітніх наукових заходів. Приємно відзначити представлення результатів наукових досліджень у закордонних і вітчизняних наукових виданнях, що індексуються в Web of Science Core Collection та Scopus, у фахових виданнях України, у закордонних виданнях, що індексуються в наукометричних базах, а також діяльності установи у засобах масової інформації. Всі опубліковані праці наших науковців розміщені в Електронній бібліотеці НАПН України.

Для вчителів, які вперше працюватимуть у четвертих класах Нової української школи, ми підготували цю збірку методичних рекомендацій. Вони розроблені науковцями відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України. Збірка вміщує настанови щодо досягнення учнями четвертих класів визначених стандартом і освітньою програмою очікуваних та обов'язкових результатів навчання; поради стосовно впровадження нових підручників і навчальних посібників з використанням сучасних методик і технологій; орієнтири для гнучкого планування уроків української мови та читання, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Традиційно в кінці серпня відбудеться веб-конференція, на якій учителі, методисти, управлінці зможуть обговорити з нашими науковцями проблеми організації освітнього процесу й отримати професійну допомогу (детальніша інформація на сайті Інституту <http://undip.org.ua>).

Шановні колеги! У переддень нового навчального року бажаю вам невичерпних сил та енергії, успіхів у здійсненні усіх ваших планів і задумів, спрямованих на розвиток науки й освіти України! Перекоаний, що наша подальша творча співпраця знайде продовження в майбутніх суспільно вагомих проектах!

РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТІВ У 4 КЛАСІ НУШ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 4 КЛАСІ

Оксана Петрук

Пріоритетом для сьогодення є мовна особистість, яка успішно реалізує себе в реальному спілкуванні, у мовленнєвій діяльності, сприймаючи інформацію не механічно, а особистісно, самостійно інтерпретуючи й оцінюючи її залежно від власно сформованої картини світу. Це суголосно з основною метою рідномовної освіти, що передбачає формування мотивації вивчення української мови; розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток мовленнєво-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української мови в гімназії.

Процес навчання необхідно спрямувати на виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення; розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів; формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення; дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови; залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях. Очевидно, що ці завдання свідчать про переорієнтацію мовного курсу, зміщення фокусу уваги з теоретичних знань з української мови у бік мовленнєвої діяльності.

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови, який є пропедевтичним стосовно систематичних курсів мови, що вивчаються на наступних етапах освіти. У цей період у четвертокласників продовжується формування складників комунікативної компетентності, готовності до послуговування українською мовою як засобом пізнання, самовираження та ефективної взаємодії у процесі навчання й повсякденному житті.

На вивчення української мови в 4 класі виділено 122 години (3,5 години на тиждень). Рекомендовано 3 години на тиждень проводити уроки української мови, 1 годину на два тижні – урок розвитку зв'язного мовлення.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти та Типових освітніх програм процес навчання української мови здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Сьогодення висуває все нові вимоги до особистості, а відтак вимагає від учителя навчити учнів працювати з інформацією, здобувати знання, які допоможуть успішно самореалізовуватися, жити і працювати разом. Це актуалізує роботу за змістовою лінією «Взаємодіємо усно», у межах якої в четвертокласників удосконалюються вміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Уміння слухати, чути і розуміти усну інформацію, сприйняту з різних джерел (мовлення вчителя, аудіозапис тощо), лежить в основі успішної комунікації. У 4 класі робота з удосконалення аудіативних умінь має бути націлена на розвиток мовленнєвого слуху учнів, умінь досить довго й уважно слухати, усвідомлювати й уявляти почуте, стежити за розгортанням думки, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, висловлюватися з приводу почутого. Під час планування роботи вчителю варто взяти до уваги, що текст для аудіювання може бути гарною основою всього уроку – його можна використати для переказу, побудови діалогу, дискусії, інсценізації, написання висловлювань про власні враження і под. Крім того, важливим аспектом роботи з аудіювання є її позитивний вплив на розвиток уваги, пам'яті, мислення школярів. Належна сформованість цих психічних процесів є передумовою успішної адаптації до подальшого навчання випускників початкової школи.

Для удосконалення умінь говоріння, зокрема діалогічного мовлення, вчителю важливо створювати навчальні ситуації, що спонукають учнів до навчального діалогу, співпраці та співтворчості, конструювати ситуації вибору, що містять проблемні запитання дискусійного характеру на теми близькі й актуальні для школярів цієї вікової категорії. З цією метою доречно надавати перевагу інтерактивним формам навчання, в яких кожна дитина є активним учасником, суб'єктом процесу пізнання, що відбувається у комунікативній взаємодії, співробітництві, в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки. Долучення четвертокласників до виконання таких завдань сприятиме формуванню в них умінь грамотно висловлювати власну позицію, гідно й конструктивно обговорювати ідеї, чути одне одного, толерантно ставитися до думок опонентів, а також формуватиме якості соціальної та особистісної компетентностей.

Важливою складовою роботи за змістовою лінією «Взаємодіємо усно» є адосконалення у здобувачів освіти умінь усного монологічного мовлення. Актуальність її продиктована зростанням ролі усного слова в сучасному культурному житті, цінністю вміння висловлюватися вільно, без опори на запис. Відповідно до програмових вимог робота з розвитку усного монологічного

мовлення передбачає формування у школярів умінь створювати усні зв'язні висловлювання (розповідь, опис, міркування, есе) за спостереженнями в навколишньому світі, ілюстрацією, наведеним зачином або кінцівкою, опорними словами, поданим або колективно / самостійно складеним планом. Монологічне мовлення, на відміну від діалогу, потребує більших вольових зусиль учнів і значної підготовки. Тому в більшому чи меншому обсязі робота з розвитку усного монологічного мовлення має влітатися в канву кожного уроку, а завдання вчителя – створити такі умови, які б викликали в дитини бажання розповісти про побачене, почуте, прочитане. Розглядаючи усне монологічне мовлення в контексті міжособистісного спілкування, увагу четвертокласників необхідно акцентувати на такі його властивості, як логічність і зв'язність викладу думок, відносну завершеність у змістовому плані, комунікативну вмотивованість, спрямованість на адресата.

Результатом роботи за змістовою лінією «Взаємодіємо письмово» має бути сформованість у випускників початкової школи повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та готовності взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Особливу увагу слід приділити розвитку й удосконаленню вмій четвертокласників писати перекази (докладний, вибірковий) текстів розповідного змісту з елементами опису або міркування, а також тексти різних типів і жанрів, користуючись фонетичним, лексичним, стилістичним, граматичним багатством рідної мови. Для формування цих умінь призначені уроки розвитку зв'язного мовлення. Створенню висловлювань у письмовій формі має передувати підготовча робота. Передусім важливо спонукати маленьких авторів замислитись, з якою метою вони будують висловлювання та хто буде їх сприймати. Акцентування на цих моментах викликає в учнів стійкий інтерес до роботи над творами. Крім того, підготовка до написання текстів передбачає обмірковування теми, складання плану висловлювання, добір відповідної лексики, виражальних засобів і под. Під час створення текстів для письмового спілкування (оголошення, запрошення, афіша тощо) та їх оформлення варто звернути увагу школярів на доцільність використання різних шрифтів, розміру і кольору букв тощо.

Одним із важливих аспектів роботи над писемним мовленням є редагування. Застосування цього прийому на уроці створює можливості для формування в учнів звички до свідомого контролю за якістю мовлення, розвитку чуття мови, уміння аналізувати й удосконалювати написане, критичного ставлення до власного мовлення.

Для здобувачів освіти, які належать до так званого Інтернет-покоління, котре виростає й формується в цифровому середовищі, невпинному потоці інформації, важливо набути навичок, пов'язаних з медіаграмотністю. Саме тому у процесі реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа» зусилля мають спрямовуватися на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати,

критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти (книжечку, стіннівку, колаж, рекламу тощо), ураховуючи мету й аудиторію. У межах предмета «Українська мова» вчитель має подбати про сплановану систему роботи з формування медіакомпетентності школярів, що передбачає розвиток критичного мислення, навичок пошуку інформації з різних джерел, умінь аналізувати та зіставляти факти, виявляти протиріччя, робити висновки, оцінювати вплив медіапродуктів на їхні думки й погляди. У перспективі це забезпечить всебічну підготовку випускників початкової школи до життя в інформаційному суспільстві, а також дасть змогу успішно реалізовувати їхні навчальні потреби на наступних етапах освіти.

У межах змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» робота організовується навколо дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування у випускників початкової школи умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя. У 4-му класі школярі продовжують пізнавати лексичне багатство рідної мови, поглиблюють знання про текст, речення, іменник, прикметник, дієслово, одержують уявлення про числівник, займенник, прислівник, засвоюють такі правила правопису, як відмінкові закінчення іменників і прикметників; правопис іменників, у яких при змінюванні відбувається чергування приголосних [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с'] та голосних [і] з [е], [о]; особові закінчення дієслів; правопис найуживаніших числівників, прислівників. У процесі опанування четвертокласниками елементарних лінгвістичних знань увагу слід концентрувати на формуванні в них практичних умінь і навичок користуватися мовними одиницями різних рівнів шляхом спостережень за ними у текстах, аналізу та подальшого включення їх у зв'язні висловлювання для вдосконалення власного мовлення, його лексичної виразності, орфографічної й граматичної правильності.

Зорієнтованість сучасної освіти на особистість, розвиток кожної дитини відповідно до її здібностей і фізичного стану висуває завдання зробити уроки української мови не лише продуктивними, але й цікавими, такими, що запалюють іскорку допитливості в дитячих очах, збережуть стійку увагу, зародять бажання навчатися. Уроки рідної мови мають стати для учнів джерелом творчих сил, часом самовираження і розкриття своїх емоцій, пошуків відповідей на запитання, що бентежать, реалізації можливостей, здібностей, талантів, активної участі у творчих звершеннях, бо тільки під час взаємодії людей між собою, спілкування, комунікації відбувається становлення особистості.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ В 4 КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Оксана Петрук

У 2021 / 22 навчальному році опанування української мови та читання в 4 класі закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься в контексті концепції Нової української школи згідно з Державним стандартом початкової освіти за Типовими освітніми програмами, затвердженими МОН України.

На вивчення цих предметів у 4 класі виділено 210 годин (6 годин на тиждень). Під час укладання освітньої програми та навчального плану надається право реалізовувати положення Державного стандарту: розподіляти навчальні години самостійно, враховуючи умови роботи та водночас забезпечуючи досягнення конкретних очікуваних результатів, зазначених у програмі.

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови як державної, що передбачає досягнення молодшими школярами рівня комунікативної компетентності, необхідного і достатнього для здійснення спілкування в усній і писемній формах у межах сфер і тем, окреслених Типовими освітніми програмами, а також для здобуття освіти українською мовою на наступних етапах навчання.

З метою забезпечення елементарного рівня комунікативної компетентності у четвертокласників продовжується формування здатності сприймати й розуміти українське мовлення, передавати зміст прослуханого або прочитаного тексту, будувати діалог, спілкуватися з людьми різного віку і статусу в навчальних та побутових ситуаціях, грамотно й правильно висловлюватися в усній і письмовій формах, володіти елементарними знаннями з української мови, підпорядковувати їх удосконаленню власного мовлення, умінь застосовувати різноманітні стратегії для задоволення власних комунікативних потреб (працювати з підручником, словником, довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо). Оволодіння вміннями аудіювання, говоріння, читання й письма відбувається шляхом і завдяки здійсненню учнями – представниками національних меншин мовленнєвої діяльності українською мовою у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації спілкування.

Уміння сприймати, розуміти й аналізувати інформацію є запорукою успішної комунікації. У 4 класі робота з удосконалення аудіативних умінь провадиться як на уроках української мови, так і на уроках читання. Вона націлена на розвиток мовленнєвого слуху учнів, умінь досить довго й зосереджено слухати, усвідомлювати й уявляти почуте, стежити за розгортанням думки, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, висловлюватися з приводу

почутого. З цією метою школярам пропонуються для слухання в аудіозаписі чи озвучені вчителем тексти все більшого обсягу, різні за типом мовлення, жанром, стилем. Окрему увагу слід приділити прослуховуванню здобувачами освіти інструкцій, алгоритмів дій та їх виконанню, адже навички роботи з текстами таких форматів стануть у нагоді під час подальшого опанування української мови та інших предметів у гімназії. Обсяг та рівень складності текстів для аудіювання вчитель визначає з огляду на реальні можливості учнів свого класу, водночас дбаючи і про доступність роботи, і про забезпечення поступу.

Досягнення четвертокласників з аудіювання періодично перевіряються (зазвичай на уроках читання) за допомогою текстів (рекомендований обсяг 200-220 слів) та завдань тестового характеру. Вчителю варто взяти до уваги, що робота з аудіювання якісно впливає на розвиток уваги, пам'яті, мислення школярів. Належна сформованість цих психічних процесів є передумовою успішної адаптації до подальшого навчання випускників початкової школи.

Результатом роботи з удосконалення вмінь говоріння (діалогічного й монологічного мовлення) є сформованість у четвертокласників умінь представляти себе та інших осіб; розповідати про себе, родину, друзів, школу, свої уподобання; відтворювати прослуханий / прочитаний текст чи його уривок з орієнтацією на слухача(-ів), висловлювати свої враження про побачене / прочитане / почуте; ініціювати / вести діалог, висловлювати різні комунікативні наміри (погодитись, заперечити, запросити, відмовити, довідатись або надати інформацію, домовитися, обговорити дії), дотримуючись етикетних норм української мови.

Оптимальними прийомами роботи для вдосконалення у здобувачів освіти вмінь діалогічного мовлення є рольове моделювання, інтерв'ю, розігрування телевізійних шоу, уявні подорожі, екскурсії, змагання, інсценізація творів тощо. Особливу увагу радимо звернути на проєктні технології. Залучення учнів до виконання проєктів впливає на успішність порозуміння між людьми, уміння спілкуватися й налагоджувати стосунки, виявляти відповідальність та ініціативність, здатність у команді вирішувати проблеми, тобто позитивно позначається на тих складових, які є основою формування життєвих компетентностей.

Згідно програмових вимог щодо сформованості монологічного мовлення випускники початкової школи повинні вміти переказувати основний зміст почутого / прочитаного, передавати інформацію іншим особам у частково розгорнутій формі, розповідати про емоції, висловлювати своє враження від почутого / побаченого / прочитаного, створювати тексти різних типів (в усній або письмовій формі) тощо. Робота над окремими аспектами монологічного мовлення учнів повинна проводитися на кожному уроці, а для поглибленого формування цих умінь призначені уроки розвитку зв'язного мовлення, які рекомендовано проводити один раз на два тижні.

Хоч монологічне мовлення, на відміну від діалогічного, менш ситуативне, проте все ж таки звернене до когось з відповідною метою (поінформувати, описати, переконати, вплинути тощо) і підтримується зворотним зв'язком

адресата (слухача або читача). Тому під час підготовчої роботи, яка передуює продукуванню монологічних текстів, вчитель має забезпечити комунікативну вмотивованість висловлювань, їх спрямованість на адресата: спонукати маленьких авторів замислитись, з якою метою вони будують висловлювання та хто буде їх сприймати, ввести дітей в образ цікавих оповідачів. Акцентування на цих моментах викликає в учнів стійкий інтерес до роботи над творами.

Рівень сформованості у четвертокласників умінь монологічного мовлення виявляється під час побудови ними усних і письмових переказів текстів (обсягом 50-70 слів), складання розповідей, описів, міркувань, есе на задану тему, за власними спостереженнями, життєвою ситуацією, картиною, прочитаним твором, переглянутим відеороликом тощо (рекомендовано в межах 8 речень).

У 4 класі робота організовується навколо дослідження учнями мовних одиниць і явищ української мови з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування у випускників початкової школи вмінь послуговуватися українською мовою на наступних етапах навчання та повсякденному житті. Четвертокласники продовжують пізнавати лексичне багатство української мови, збагачують свій словниковий запас, на основі міжмовного зіставлення поглиблюють знання про текст, речення, частини мови та їх граматичні категорії з проєкцією на розвиток мовлення, опановують будову слова, функціональне призначення частини основи в рідній і українській мовах, працюють над удосконаленням правописних умінь, пов'язаних з особливостями української вимови та графіки. Знання з української мови, які здобувачі освіти одержують у процесі навчання, повинні підпорядковуватися поліпшенню їхніх орфоепічних, лексичних, граматичних умінь і навичок, котрі є основою для формування комунікативних умінь.

Як і в попередніх класах, одним із основних положень, яким повинен керуватися вчитель під час навчання української мови учнів, для яких вона є нерідною, є принцип опори на їхні знання, вміння й навички з рідної (першої) мови: урахування набутого досвіду та адекватне використання його як інструментарію для усвідомленого оволодіння українською мовою. Це передбачає використання міжмовних зіставлень, які дозволяють уникати дублювання у формуванні понять, спільних для обох мов, розмежовувати матеріал, який не збігається, що, у свою чергу, сприяє усвідомленому опануванню знань з української мови, розвитку вмінь диференціювати їх.

Для успішного опанування української мови та інших предметів на наступних етапах навчання важливо сформувавши у школярів вміння працювати з текстом. Цей аспект роботи має бути у полі зору вчителя як на уроках української мови, так і на уроках читання. На уроках мови текст не лише джерело пізнання нової інформації. Він є основою і найбільш оптимальною дидактичною одиницею, опора на яку дозволяє поєднати презентацію мовних знань із розвитком усіх видів мовленнєвої діяльності, організувати спостереження за функціональ-

ним призначенням мовних одиниць, демонструвати їх сполучуваність, а отже, розвивати в учнів чуття мови та інтуїтивно опановувати літературну норму.

Крім того, важливо привчати четвертокласників працювати з медіатекстами та текстами інших форматів (списками, інструкціями, розкладами, таблицями, меню тощо), з якими їм доведеться зіткнутися під час подальшого навчання та в дорослому житті. Значна увага має приділятися організації роботи школярів із довідниками, різними видами словників (двомовним, тлумачним, орфографічним), дитячими енциклопедіями, іншими джерелами інформації.

Зважаючи на те, що згідно Закону України «Про освіту» у закладах загальної середньої освіти з навчання мовами національних меншин передбачено поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчатимуться українською мовою, рекомендуємо процес дослідження мовних одиниць і явищ організовувати на матеріалі, тематика якого стосується математичної, природничої, мистецької та інших освітніх галузей. Це дасть змогу збагатити словниковий запас четвертокласників лексемами, властивими іншим навчальним предметам, а отже, певною мірою підготувати їх до навчання в основній школі.

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню в учнів – представників національних меншин навички письма кириличним шрифтом, а також переносу умінь, сформованих на уроках рідної мови, щодо культури оформлення записів у зошитах, на дошці та їх грамотності. Робота на уроці української мови має бути спрямована на розвиток швидкості письма в поєднанні з його розбірливістю для реалізації в перспективі навчальних і життєвих потреб випускників початкової школи. Володіння навичкою письма має забезпечити їм можливість у найбільш типових ситуаціях повсякденного життя заповнити анкету (опитувальний лист, формуляр), написати вітальну листівку, листа, коротке повідомлення, скласти нотатки тощо.

Пріоритетне завдання уроків читання українською мовою – формування читацької компетентності учнів, що передбачає володіння навичками читання вголос і мовчки, застосування різних стратегій читання, опанування початкових літературних знань, засвоєння прийомів смислового й естетичного аналізу змісту твору й уміння використовувати їх у власній мовній творчості. Організуючи роботу з текстом, учитель спирається на досвід читацької діяльності молодших школярів, набутий на уроках читання рідною (першою) мовою. Для зосередження на розумінні прочитаного, спонукання до смислового і структурного аналізу тексту учням пропонується визначити основну думку твору, виокремити головні факти, виділити частини змісту, встановити зв'язки між ними, побудувати план, скласти запитання до тексту, сформулювати своє ставлення до прочитаного і под.

Важливим аспектом роботи на уроках читання є розвиток у школярів умінь пов'язувати прослухане / прочитане зі своїм життєвим досвідом, висловлювати своє ставлення, розповідати про власні почуття і переживання. Долучення дітей до обговорення змісту текстів є прямим стимулом для продукування ними спонтанних висловлювань, які zarazом формують необхідні мовленнєві

вміння та привчають їх до умов реального спілкування. Завдання, які спонукають учнів до такої діяльності, водночас розвивають самостійність думки, творчу уяву, фантазію дітей, свободу в інтерпретації тексту, тобто готують компетентну мовну особистість.

Опанування початкового курсу української мови має забезпечити такий рівень мовленнєвої підготовки учнів – представників національних меншин, який у подальшому дасть змогу їм успішно навчатися, не бути пасивними об'єктами впливу, а самостійно знаходити й критично оцінювати інформацію, обмінюватися думками щодо певної проблеми, брати участь у дискусіях, обстоювати власну позицію, пізнавати культуру інших народів та водночас усвідомлювати власну національну ідентичність у мультинаціональному просторі.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 4 КЛАСІ НУШ

Олександра Савченко

У 2021/22 навчальному році триває реалізація другого циклу початкової освіти. З початку реформування початкової освіти минуло небагато часу, однак у методиках з усіх предметів відбувся помітний приріст нових знань, цікавих методичних прийомів, у практику впроваджується нова система контролю і формувального оцінювання учнів, змінюються підходи до професійного розвитку вчителів.

Використання циклів для побудови структури шкільної, і зокрема початкової освіти, є поширеною практикою в зарубіжній освіті. Це робиться для пристосування навчально-виховного процесу до потреб та пізнавальних і фізичних можливостей дітей, які дуже швидко змінюються саме впродовж молодшого шкільного віку. Єдиний підхід до визначення тривалості циклів відсутній, адже в різних країнах різна тривалість початкової освіти, тому структурування сучасної початкової школи має національні особливості.

В Україні цей підхід було введено законом «Про освіту» (2017 р.). У Державному стандарті початкової освіти підтверджено, що «початкова освіта має такі цикли, як 1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти» (п. 5 розд. 1).

Циклування враховано і у вимогах ДС до обов'язкових результатів навчання здобувачів початкової освіти, які подано узагальнено за циклами (Додаток 1 до ДС). У типових освітніх програмах загальні вимоги до навчальних досягнень конкретизовано по кожному класу, але орієнтири їх контролю і оцінювання визначено за циклами.

Зазначимо також, що у новому Державному стандарті середньої ланки освіти ідея циклування збережена.

Стосовно мовно-літературної галузі зазначимо суттєві зміни. У Типовій освітній програмі початкового курсу мовно-літературної освіти, створеної під керівництвом О. Я. Савченко для другого циклу галузь структурується на навчальні предмети «Українська мова» і «Літературне читання». Відповідно у програму внесено помітні зміни у формулювання мети і перелік завдань курсу. Нагадаємо ці положення.

Мета – розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в освітньому закладі II ступеня.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів;
- формування в учнів повноцінної навички читання як універсального інструменту функціональної грамотності;
- розвиток інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різних потреб читача;
- формування умінь опрацьовувати художні, науково-художні тексти;
- оволодіння прийомами структурно-сміслового і образного аналізу текстів різних видів;
- розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення;
- формування вмінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації;
- формування прийомів роботи з дитячою книжкою, періодичною, довідковою літературою;
- формування вмінь безпечного і критичного використання медіапродукції, здатності створювати медіапродукти і спілкуватися за допомогою медіазасобів;
- розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах літературно-творчої діяльності.

Відповідно до мети і завдань предмета «Літературне читання» визначено сім змістових ліній:

«Пізнаємо простір дитячого читання»; «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»; «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»; «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»; «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»; «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»; «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти».

Назви ліній, зміст, який визначено у Типовій освітній програмі, засвідчують, що у другому циклі є виразні відмінності щодо розвитку в учнів значно ширшого кола

умінь: досліджувати тексти, виявляти читацьку самостійність, інтерес до продуктивного читання, свою читацьку і авторську позицію. Звертаємо увагу на зростання і чіткість вимог, які стосуються літературного розвитку дітей, образного, критичного і логічного мислення, формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури (або інтегрованого курсу літератури) у 5 класі.

Коротко розглянемо методичну реалізацію змістових ліній ТОП у підручнику, який створено нами.

Обкладинка, форзаци підручника, вступ до розділів унаочнюють його *методичні концепти*. Домінантою ілюстративного забезпечення підручника ми обрали новий *формат дороговказів для справжніх читачів*, у яких унаочнено ключові слова і поняття кожного розділу. Він, на нашу думку, дає змогу цілісно візуалізувати зміст основних ідей підручника, надавати урокам літературного читання певного емоційного настрою. До речі, наприкінці кожного розділу здобувачам освіти пропонується створити власний дороговказ на основі прочитаного, обговореного і продуманого. Форзаци залишаються дорожньою картою навчання на уроках літературного читання.

Розгляд на першому уроці обкладинки, форзацив, структури підручника і звернення автора стимулює учнів до системного мислення, прогностичних суджень, зацікавлення процесом читання. Працюючи у 4 класі з ілюстративним матеріалом у різних розділах, діти мають набути достатній досвід орієнтації у *мові символів різного вжитку*: державні символи української культури, символи, знаки певних видів діяльності, символи навчання та інше. Корисно, щоб діти могли пояснити, яку інформацію передає той чи інший символ, або усталений образ, знак, адже зараз все більше інформації ущільнюється шляхом її візуалізації. Вчитель повертає увагу дітей, що кожен розділ має усталену структуру, ритмічність у використанні ілюстративного матеріалу, що забезпечує цілісність сприйняття книги.

Учні стають все більш *активними суб'єктами учіння*, тому пріоритетом залишається різноманітність їхньої взаємодії у різних видах діяльності, що відображено в центрі форзацив. Розкриємо основні методичні настанови щодо реалізації в підручнику змістових ліній ТОП.

Сучасний підручник є багатофункціональним. У нашому підручнику у взаємозв'язку реалізовано функції: *інформаційну* (знання про навколишній світ, способи діяльності, цінності); *мотиваційну, виховну, розвивальну* (розвиток психічних процесів, засоби досягнення очікуваних результатів щодо оволодіння ключовими і предметними компетентностями, формування якостей емоційного інтелекту, образного, системного і критичного, творчого мислення, прогностичних умінь); *ілюстративну* (малюнки, фото, репродукції картин, обкладинки книжок, журналів, схеми, портрети письменників тощо); *контрольовальну* (завдання для поточної самоперевірки, самооцінки і підсумкової – до кожного розділу блок «Перевіряю свої досягнення»). Усі функції книги взаємопов'язані,

але якість їх реалізації залежить від якості текстів, які є найважливішим інструментом зацікавленості дітей процесом читання, джерелом мотивації, самостійного, вдумливого читання. Як розширити читацький простір четвертокласників?

Виховання дитини-читача передусім вимагає збільшення її контактів з різними джерелами інформації. Підручник не є достатнім для цієї мети. Розширюють читацький простір робочий зошит, посібники для самостійного читання «Читанка», «Я люблю читати», «Моя домашня читальня», інші хрестоматії для позакласного і додаткового читання. Джерелами інформації для вчителя є сайт Національної бібліотеки України для дітей «КЛЮЧ», портали «Барабука», «Читомо» та ін. Їх зміст виразно засвідчує активне поповнення фонду дитячої літератури новими іменами, цікавими для сучасних дітей темами, книжками відомих авторів.

З поширенням соцмереж, фейкових новин, постправди в суспільстві змінилося ставлення до багатьох базових цінностей. Зокрема, такі цінності, як мова, книга, читання, зазнали переоцінки. Тому замість традиційної назви «Коло читання» або «Читаємо» першою змістовою лінією є «*Пізнаємо простір дитячого читання*», що спонукає укладача підручника:

1) створити передумови для ознайомлення учнів 3–4 класів з різноманітною за темами і жанрами дитячою літературою, з різними видами довідкових, навчальних і медіатекстів, способами здобуття інформації у сучасному медіапросторі;

2) передбачити взаємодію організованого і самостійного читання, що сприяє вихованню дитини-читача, який по завершенню початкової школи має належний читацький кругозір і володіє досвідом цільового використання текстів різних видів, розуміє цінності мови, книги, читання. Різні джерела розширення читацького простору молодшого школяра унаочнюють ілюстрації обкладинок книжок, що вміщені у підручнику та складниках навчального комплексу.

У 4 класі діти опрацьовують у підручнику тексти:

– *основні* (художні твори, народні й авторські; поетичні та прозові; науково-художні);

– *додаткові* (настановчі, перед розділом, розповіді про автора тощо), *пояснювальні*;

– *позатекстовий компонент*.

Зміст і структура підручника охоплює 10 розділів, різних за обсягом.

Звернемо увагу на діяльнісну настанову, що закладена у назві кожного з них. Кожен спонукає четвертокласників і четвертокласниць замислитися над тим, для чого ми читаємо книжки, що значить бути справжнім читачем/читачкою.

- Читаємо й розповідаємо про свої захоплення.

Дороговказ вдумливого читання

- Прагнемо зрозуміти своїх предків.

Дороговказ взаєморозуміння

- Збагачуємося скарбами усної народної творчості.

Дороговказ народної мудрості

- Захоплюємося сторінками історії України.
Дороговказ історичної пам'яті
- Розуміємо красу і добро.
Дороговказ новорічного настрою
- Пишаємося рідною країною.
Дороговказ нашої любові
- Замислюємося над сторінками книжок українського письменства.
Дороговказ розуміння творів видатних особистостей
- Відкриваємо світ літературних байок, казок і п'єс.
Дороговказ читацьких вражень
- Чуємо весняні передзвони.
Дороговказ поетичного настрою
- Фантазуємо, творимо і мріємо.
Дороговказ успішної і щасливої долі

Ми прагнули дібрати тексти, що відповідають *критеріям*: інформативна значимість, художня виразність, розвивальний і виховний потенціал, обсяг, різноманітність жанрів, їх можливості для навчання дітей прийомам навчання вдумливого читання. Важливо також передбачити емоційний вплив текстів, відповідність запитам сучасної дитини, яка живе у неспокійний час, прагне пізнати, усвідомити саме те, що відбувається в сучасному соціумі.

Діти прочитають низку *багатопарових творів*, які передбачають різні рівні проникнення у їх зміст і смисл. До таких належать літературні казки сучасних українських письменників Валентини Вздульської «Горобине Різдво», Олени Герасимової «Несподіване знайомство», Галини Гузовської-Корицької «Лисичка-комерсантка», Лесі Мовчун «Арфа для павучка» та ін.

Змістова лінія *«Розвиваємо навичку читання оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»* передбачає розвиток якісних характеристик технічної і смислової сторін навички читання під час читання вголос і мовчки; застосування мовленнєвих і позамовних засобів художньої виразності, оволодіння прийомами смислового читання, застосування різних видів читання: аналітичного, переглядового, вибіркового. У 4 класі пріоритетна увага надається *читанню мовчки*, яке характеризується активізацією процесів розуміння та засвоєння прочитаного, зростанням темпу читання.

З метою розвитку, удосконалення навички читання і вимови учнів рекомендовано вправи для тренування артикуляційного апарату, розвитку дихання. Зокрема, в робочому зошиті є блок *«Читацька розминка»*. Як правило, він містить три завдання – з урахуванням складності тексту: *перечитування багатоскладових слів зі збігом приголосних, вибраних із тексту твору, вправлення у читанні скоромонок, у яких кольором виділені певні склади*. Пропонуємо також невеликі вірші для придумування учнями заголовків.

Для удосконалення техніки читання четвертокласників у робочому зошиті вміщено завдання на знаходження в таблиці букв, що має 5–6 рядків, певних висловів, які дітям слід обвести лінією. Такі вправи розвивають довільну увагу, темп читання, орфографічну зіркість.

З метою розвитку в учнів виразності читання рекомендовано такі прийоми:

- визначення настрою твору, звернення до почуттів читача;
- відтворення у читанні характерних ознак дій персонажів;
- врахування у читанні особливостей жанру.

Розуміння тексту передбачає *розуміння* учнями *більшої частини слів*, вжитих і у прямому, і в переносному значеннях, *зміст кожного речення*, *сміслових зв'язків* між ними і частинами тексту. Звідси випливає, що учень зрозуміє прочитане, якщо розуміє не лише його фактичний зміст, а й основний смисл, головну думку, тобто текст як цілісність. Досягнення такого рівня розуміння тексту є для молодших учнів складною аналітико-синтетичною діяльністю. Тому слід упорядкувати запитання *до читання тексту*, *в процесі занурення у текст*, *на завершальному етапі розуміння тексту*.

У методичному апараті у підручнику значно збільшилася кількість варіативних завдань, на *постановку учнями запитань* до тексту, *пошук ключових слів* у абзацах і в тексті в цілому, *визначення структури тексту*, *добір заголовків* до частин тексту і тексту в цілому. Це є випереджувальною роботою для складання учнями *плану твору*. Різноманітними мають бути завдання для *обговорення заголовка твору* на різних етапах: на етапі первинного ознайомлення (висловлювання прогностичних суджень, зіставлення змісту заголовка із емоційними враженнями від слухання або читання мовчки); на етапі поглибленого перечитування (зіставлення змісту твору із заголовком); на завершальному етапі (придумування до тексту різних заголовків: питальне речення, заголовок-загадка, заголовок-прислів'я, вибір з тексту речення, яке може бути заголовком та ін.).

Важливим інструментом вдумливого читання і розуміння є *запитання на встановлення послідовності і взаємозв'язку подій*. Цей засіб є необхідним для глибшого розуміння об'ємних творів, які мають складний сюжет, вивчаються на двох уроках (казки «Дев'ять братів-сіроманців», «Мауглі йде до людей» та ін.).

Для розуміння науково-популярних текстів обов'язковими є запитання на визначення нового, перевірка розуміння учнями суттєвих ознак нових понять, явищ, часу, подій, стимулювання суджень оцінювального характеру та ін. Корисно пропонувати учням для розуміння таких творів завдання на створення схем, малюнків, таблиць.

Реалізація змістової лінії «*Взаємодіємо усно за змістом прослуханого*» має на меті формулювання в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати і оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях. Як бачимо, визначені напрями продовжують роботу, здійснену у пер-

шому циклі, а також включають низку нових вправ. У зв'язку з цим у підручнику і робочому зошиті учням пропонуються ситуації і завдання колективної, групової і парної взаємодії: участь в обговоренні певної ситуації, у виставі, інсценізаціях; розв'язання проблемної ситуації, робота у медіавіконцях, заповнення дорожвказів, створення хмаринок думок. У процесі цієї взаємодії ми формуємо в учнів такі *правила*:

- уважно слухаю співрозмовників;
- виявляю зацікавленість спілкуванням (дивлюсь в обличчя співрозмовника, тримаю контакт очей);
- слухаю і говорю по черзі (діалог, групова робота, інсценівка);
- запитую, щоб краще зрозуміти текст й інших мовців;
- відповідаю на запитання;
- вступаю в діалог;
- висловлюю свої думки, ставлення щодо змісту прослуханого, прочитаного;
- дотримуюсь правил спілкування.

У 3–4 класах значно змінюється робота з дитячими книжками, журналами. Вона передбачає формування і розвиток в учнів прийомів розрізнення дитячих книжок за жанрово-тематичними ознаками, типом видання (книжка-твір, книжка-збірка, довідник, словник і т. ін.), прогнозування імовірного змісту читання з опорою на ілюстративний та довідково-інформаційний апарат; прийомів самостійного вибору потрібної книжки; умінь висловлювати емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати короткий відгук на прочитане та ін.

Набуті в попередніх класах практичні вміння, способи діяльності з дитячою книжкою дозволяють школярам переважно самостійно розв'язувати спеціальні завдання, які складають сутність самостійної читацької діяльності. Спочатку за завданням учителя, а далі – з власної ініціативи учні самостійно вибирають та читають дитячі книжки поза класом. Тобто у 3–4 класах самостійне читання учнів стає реально позакласним. А на уроках відбувається колективне обговорення того, що діти прочитали заздалегідь. В активне читання школярів включаються значні за обсягом твори. Відповідно передбачається робота з освоєння змісту таких видань.

Помітною ознакою, яка вирізняє уроки роботи з дитячою книжкою, позакласного читання в 3–4 класах, є планування навчального матеріалу, який опрацьовується на одному уроці, а також – під час проведення серії уроків, об'єднаних між собою спільною темою. Крім того, вчитель планує проведення занять, під час яких школярі глибше засвоюють ознаки певного літературного жанру (наприклад, повістей-казок, легенд та ін.), вчать з допомогою педагога узагальнювати історичний, морально-естетичний досвід, відображений у змісті цих творів.

Читацький простір учнів 3–4 класів інтенсивно поповнюється науково-художньою та довідковою літературою. Рекомендуючи для позакласного

читання, вчитель враховує умови забезпечення дитячою літературою районних (міських) шкільних, домашніх бібліотек.

Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів» передбачає цілісне сприймання учнями художніх, науково-художніх текстів, авторських і народних. У реалізації цієї лінії відчувається використання широкого діапазону літературознавчих понять, загальнонавчальних і читацьких умінь, стимулювання рефлексивних критичних міркувань. Комплексне використання різних прийомів, дослідження текстів з різною метою сприятиме оволодінню предметною читацькою компетентністю, низкою ключових (уміння вчитися, комунікативність) основних наскрізних умінь.

З цією метою у підручнику й робочому зошиті вміщено систему завдань, що має на меті:

- *забезпечити* вдумливе читання: учень прогнозує за заголовком, малюнками зміст твору; знаходить важливі для розуміння тексту слова, вислови; визначає і пояснює зв'язки між дійовими особами, вчинками, фактами; знаходить спільне і відмінне; здійснює структурний аналіз тексту тощо;

- *стимулювати* учнів ставити до тексту різні запитання (відкриті і закриті); розуміти, що на одне запитання можуть бути різні, зокрема, й помилкові відповіді;

- *встановлювати* зв'язок прочитаного із життєвим або особистим пізнавальним досвідом учнів;

- *усвідомлювати*, що інформація може бути корисною і шкідливою, що її можна перевірити, хто може учневі допомогти у цьому (на конкретних прикладах);

- *висловлювати* емоційно-ціннісні і критичні судження з опорою на текст і власний досвід;

- *розрізняти* у тексті факти і думки автора про них;

- *пропонувати* свої рішення щодо розв'язання морально-етичних проблем, які випливають із змісту тексту.

Звертаємо увагу, що у змісті підручника є чимало творів, які мають виразний потенціал для розвитку емоційного інтелекту і критичного мислення.

Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з продукцією медіа». Мета цієї роботи – підготовка молодших школярів до розвивальної і безпечної взаємодії з інформаційним простором, який щільно оточує дітей змалку. Вони мають зрозуміти на конкретних прикладах, що медіаосвіта – це не природа, а засоби, які штучно створені людьми для повідомлення іншим певної інформації – знань, відомостей, фактів. Інформацію сприймають всіма органами чуття – зором, слухом, нюхом, дотиком. З допомогою вчителя, інших дорослих, діти поступово мають набути досвід розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою.

Реалізація цієї змістової лінії по завершенню 4 класу передбачає, що учень/учениця:

- *знає і пояснює* поняття медіа, розрізняє види медіа за джерелами і способами одержання інформації;

- *аналізує медіатексти* за критеріями, факти і судження про них;
- *формулює висновки* за прочитаним, побаченим;
- *знає правила* безпечної поведінки в інтернеті;
- *створює (за вибором) медіапродукти* і пояснює свій вибір;
- *пояснює роль ілюстрації* як джерела розуміння тексту.

Стратегії розвитку критичного мислення учнів 3–4 класів мають на меті:

- стимулювати учнів ставити різнорівневі запитання;
- досягти розуміння, що на одне запитання можуть бути різні, зокрема помилкові, відповіді;

- *вдумливе читання*: учні прогнозують зміст, знаходять важливі для розуміння тексту слова, вислови, визначають і пояснюють зв'язки між дійовими особами, вчинками, фактами; знаходять спільне і відмінне, здійснюють структурний аналіз тексту тощо;

- встановлення зв'язку із життєвим або особистим досвідом учнів;
- розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою;
- розпізнавання фактів і ставлення автора до них;
- висловлювання оцінювальних суджень з опорою на текст і власний досвід;
- продукування своїх рішень щодо розв'язання проблемної ситуації.

У реалізації завдань цієї змістової лінії використано *прямий спосіб* – «Медіавіконця» і *опосередкований* – завдання до текстів, ситуацій, які описано в робочому зошиті.

Зміст «Медіавіконця» у підручнику:

- Види і джерела інформації.
- Історія медіа.
- Колекції народної творчості.
- Кінофільми.
- Електронне листування.
- Як стати поінформованою людиною?
- Вікіпедія і вікіпедисти.
- Буктрейлер.
- Як відзначити Всесвітній день поезії?
- Мініпроект «Наша випускна стіннівка»

Потенціал підручника сприяє формуванню дитини як творчої особистості. Для розвитку творчих здібностей у підручнику передбачено завдання на:

- розвиток уяви;
- розвиток образного мислення і мовлення;
- формування вмінь визначати й добирати рими, змінювати, доповнювати прочитане;

- прагнення створювати творчі продукти: казки, вірші, малюнки, листи, інсценізації, проекти;
- пропонуються підказки, опори для створення творчого продукту.

Планування уроків – це творчий процес, тому будь-які рекомендації вчителю слід співвідносити з умовами роботи в конкретному класі. Це врахування готовності учнів до засвоєння навчального матеріалу, кількості дітей у класі, їхньої забезпеченості навчальними посібниками, фонд книжок для самостійного читання у шкільній бібліотеці, особливості територіального розміщення школи тощо.

Тематично-жанровий, естетичний і літературознавчий, комунікативно-мовленнєвий принципи, як відомо, визначають простір літературного читання молодших школярів і впливають на конструювання методичного апарату підручника. Ці принципи слід брати до уваги, визначаючи мету та хід уроку. Їх застосування орієнтує вчителя на *діяльнісно-компетентнісний підхід до організації читацької діяльності учнів*.

Оскільки ключові та предметні компетентності формуються не за один урок, а протягом тривалого часу, ми рекомендуємо передусім звернути увагу на формулювання мети й завдань уроку. *В умовах компетентнісного підходу доцільно спочатку визначити загальну мету до системи уроків кожного розділу (теми)*. Це: 1) упереджує переважання окремого уроку; 2) сприяє спрямованості уроків на засвоєння визначених програмою результатів; 3) дозволяє краще використати ігровий та ілюстративний матеріал; 4) повніше організувати контроль і оцінювання навчальних досягнень; 5) передбачити впродовж вивчення системи уроків поєднання різних форм організації навчання (колективну, індивідуальну, парну, групову); 6) запланувати використання міжпредметних зв'язків, проектної роботи та ін.

Читачі знають, що впровадження компетентнісного підходу вимагає чіткого акценту на **результативну складову навчання**. У навчальній програмі державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів указано загально за змістовими лініями. Тому, готуючись до уроку, необхідно передбачити і його мету, і *очікувані результати* стосовно навчальних досягнень учнів. Це може слугувати вчителю своєрідним орієнтиром щодо очікуваних результатів, яких мають досягти учні, визначення об'єктів контролю й оцінювання.

У методиці уроків необхідно забезпечити повноцінне сприймання й усвідомлення учнями змісту художнього твору у взаємозв'язку з аналізом його форми, засобами художнього відображення дійсності, розуміння ставлення автора до дійових осіб, його почуттів. Це зобов'язує вчителя звертати увагу не тільки на те, про що йдеться у творі, а як саме це *відображено в сюжеті, структурі, образах дійових осіб, засобах виразності* тощо.

В організації опрацювання художніх творів на уроці доцільно орієнтуватися на таку *послідовність читацької діяльності четвертокласників*:

- мотиваційна, словникова підготовка дітей до сприймання теми та змісту нового твору;
- первинне ознайомлення зі змістом твору різними способами (читає вчитель; читають учитель – учні; один учень; учень – учень); при цьому важливо створювати певну установку щодо сприймання учнями прослуханого;
- використання різних способів поглибленого читання і усвідомлення позиції автора, аналіз прочитаного (смісловий, структурний, художній);
- вдосконалення якостей читацької навички, усвідомлення жанрових особливостей твору, засобів виразності зображеного;
- творчі завдання за прочитаним (зміни, доповнення тексту, уявні діалоги, інсценізація, словесне малювання тощо).

Цю послідовність доцільно ураховувати в моделюванні структури уроків, зважаючи на особливості жанру твору, його складність і обсяг, щоб якомога повніше використовувати розвивальний і виховний потенціал тексту.

За нашим баченням, саме врахування змістових і жанрових особливостей твору зумовлює **варіативність проведення уроків літературного читання**. Це можуть бути: уроки вивчення творів одного жанру (найбільш поширені); уроки ознайомлення із творчістю письменника; уроки-інсценізації; уроки з ігровим сюжетом; уроки-презентації проєктів; уроки-мандрівки (за літературознавчою темою); медіауроки; уроки-діалоги мистецтв; інтегровані уроки; уроки розвитку літературних здібностей; уроки-узагальнення; уроки перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів.

Важливе значення для успішного проведення уроку має цікаве введення дітей у новий розділ чи тему. Добре, щоб вони ознайомились із назвою теми не «мимохідь», а із загостреною увагою, з очікуванням на уроці чогось нового, особистісно значущого. Зокрема, дітям можна запропонувати поміркувати над її назвою (що «стоїть» за цим словом, за цим реченням), подати назву теми у вигляді загадки, «розсипаних» складів чи слів, малюнків дійових осіб тощо. Учителю треба з'ясувати, чи зрозумілі учням усі слова, які є в назві, звернути увагу, як оформлено художником заставку до розділу; знайти розділ у змісті, звернути увагу на його обсяг, авторів творів та ін. Такі прийоми привчають дітей ставитись до підручника як до особливої багатofункціональної книжки, засвоювати різні способи орієнтування в тексті – читання-слухання і проглядання тексту, читання-розглядування, читання-спілкування, читання-рефлексування; читання як творчість. До того ж важливо створювати в учнів позитивний емоційний настрій, актуалізувати їхні попередні знання, залучати, якщо це доцільно, життєвий або читацький досвід, одержаний поза підручником.

ЧИТАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ГОТОВНІСТЬ ДО ПЕРЕХОДУ НА НАСТУПНИЙ ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ

Валентина Мартиненко

Четвертий рік навчання є важливим етапом у формуванні основного освітнього результату початкової школи – вміння школярів учитися. Готовність учнів до переходу на наступний освітній рівень суттєво залежить від їхньої читацької грамотності. Під час навчання у початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання у єдності технічної і смислової її сторін – читанням з розумінням. Якщо навчання дітей такого рівня читання відбувається успішно, то між четвертим і п'ятим роком абсолютна більшість школярів мають продемонструвати готовність до переходу від *навчання читання* до *читання для навчання* – використання письмових текстів як основного ресурсу самоосвіти. Важливо, щоб читання стало засобом самостійного оволодіння знаннями, уміннями, способами діяльності для подальшого навчання, успішної інтеграції в сучасний соціум. Текст, письмове мовлення, письмова комунікація залишаються у сучасному світі найважливішим джерелом самоосвіти.

Важливо взяти до уваги: динаміка розвитку навчальних досягнень з різних предметів учнів основної школи істотно залежить від рівня розвитку читацької компетентності випускників початкової школи.

Вивченню рівня читацької грамотності учнів 4-х класів приділяється посилена увага у багатьох країнах світу. Починаючи з 2001 року, один раз на 5 років проводиться міжнародний моніторинг читацької грамотності учнів наприкінці четвертого року шкільного навчання (тест PIRLS), який визнано міжнародним співтовариством експертів кращим сучасним вимірником досягнень у розумінні прочитаного. Він визначає, наскільки школярі вміють читати, розуміти прочитане, використовувати одержану інформацію з художніх та інформаційних текстів. У 2021 році заплановане наступне дослідження, у якому візьмуть участь близько 60 країн світу. Вперше таке дослідження проходить як на комп'ютерній, так і на паперовій основі, а також передбачає оцінювання якості читання і розуміння тексту у цифровому форматі. З'являться нові інтерактивні завдання, які створюють своєрідне віртуальне інтернет-середовище. Результати PIRLS будуть оприлюднені наприкінці 2022 року.

Міжнародні експерти визначили чотири групи умінь, які забезпечують відносну повноту розуміння художніх та інформаційних текстів:

- знаходження у тексті інформації, представленої очевидно і неочевидно;
- на основі здобутої інформації вміння робити нескладні висновки;
- інтерпретувати та інтегрувати окремі повідомлення в тексті;
- оцінювати зміст, мову і форму всього повідомлення та його окремих елементів.

Ці читацькі уміння є підґрунтям для розроблення тестових завдань до кожного тексту.

Перша і друга групи умінь повністю ґрунтуються на змісті тексту: здійснювати пошук інформації і робити на її основі нескладні висновки; третя і четверта – це уміння, що базуються на власних міркуваннях про прочитане: інтегрувати, інтерпретувати та оцінювати інформацію тексту на основі власних знань, особистого досвіду, зокрема співвідносити позицію автора зі своєю точкою зору. Вони допомагають читачам повніше і глибше зрозуміти те, про що йдеться в тексті.

Наша країна поки що не брала участі у Міжнародному дослідженні PIRLS. Але у 2018 році Український центр оцінювання якості освіти провів загальнодержавний моніторинг, а у 2019 р. оприлюднив Звіт про його результати, зокрема, про стан сформованості читацької компетентності випускників початкової школи [1]. Моніторингу підлягали групи умінь, аналогічні до міжнародних.

На завершенні початкової школи у розвинених читачів мають бути сформовані зазначені вище групи умінь. Крім того, в учнів 3–4 класів під керівництвом учителя формуються важливі уміння застосовувати *види читання*, необхідні для повноцінної роботи з текстами. Загальновідомо, що читання здійснюється з різною метою. Мета читання зумовлює гнучке застосування різних видів читання. Наприклад, детальне знайомство із змістом тексту і бажання отримати повну інформацію вимагає *аналітичного виду читання*, рівномірного, уважного. Воно передбачає 100% розуміння змісту тексту. Якщо читач ставить за мету знайти у тексті відповідь на якесь запитання, він застосовує *переглядове/пошукове* читання (швидко сканує текст, вихоплюючи поглядом потрібні фрагменти (одиниці інформації), у змісті яких міститься відповідь на поставлене запитання). Для успішної роботи з текстами різних видів учні оволодівають багатьма іншими уміннями. У Типових освітніх програмах з читання для 4-х класів детально прописані зміст навчання та очікувані результати щодо художніх та інформаційних текстів [2].

Тобто, і міжнародний тест PIRLS, і освітні вітчизняні програми чітко визначили, якими читацькими компетентностями мають володіти випускники 4 класів для успішного подальшого навчання в основній школі. Ці результати, з одного боку, є підсумком оволодіння читацькою грамотністю в початковій школі, з іншого – важливою умовою успішності їх навчання в основній.

Як показали результати українського моніторингового дослідження про стан сформованості читацької компетентності випускників початкової школи (2018 р.), більшість школярів на достатньому і високому рівні володіють зазначеними вище чотирма групами умінь. Понад 86 % випускників початкової школи досягли базового рівня сформованості читацької компетентності [1; с.56]

Останнє моніторингове міжнародне дослідження PISA-2018, в якому взяла участь наша країна, засвідчило нижчі показники з читання 15-річних учнів, порівняно з випускниками початкової школи. Досить значний відсоток україн-

ських підлітків (25,9 %) не досягли базового рівня сформованості читацької грамотності. Результати українських учнів виявилися також нижчими, ніж середні по країнах Організації економічного співробітництва і розвитку [3; с.248].

Проведені міжнародні тестування, аналіз вітчизняної шкільної практики дали підстави для висновків про існування низки проблем у читацькій діяльності частини випускників початкової школи під час переходу до основної. Спробуємо окреслити коло найтипівіших проблем, а також проаналізувати їх причини.

Під час переходу в основну школу не всі випускники 4-х класів оволодівають технічною стороною навички читання і письма. За результатами наших досліджень досить значна частина (13-15%) дітей застосовують поскладовий спосіб читання. Особливу тривогу викликає той факт, що ці учні не зможуть повноцінно навчатися в основній школі і вже з перших днів матимуть хронічну неуспішність. Про поглиблене розуміння ними текстів з різних предметів, а також успішну письмову комунікацію взагалі не йдеться. З числа дітей, які на належному рівні освоїли техніку читання, є чимало таких, які у 4-х класах не демонструють відчутного прогресу у повноцінному розумінні прочитаного.

Причини порушень читання молодших школярів давно знаходяться у полі зору фахівців світу. Вони достатньо вивчені. Серед причин труднощів експерти констатують функціональну незрілість пізнавальних процесів, які впливають на повноту розуміння змісту навчального матеріалу, ускладнення структури і змісту текстів; збільшення обсягу інформації, необхідної для її осмислення й інтерпретації; дефіцит інформаційних текстів в колі дитячого читання; відсутність сучасних методик навчання читання і т. ін. Зазначимо, що у більшості робіт труднощі читання дітей розглядалися під кутом зору перебігу психологічних, нейропсихологічних, нейрофізіологічних процесів і меншою мірою пов'язувалися з тим, як саме методика навчання читання має враховувати труднощі школярів під час формування різних аспектів читацької діяльності. Адже в останні десятиріччя у внутрішньому світі дітей відбулися істотні зміни, зумовлені багатьма чинниками сучасного життя, як от: інтенсивний розвиток інформаційних технологій й активна та тривала у часі взаємодія дітей з різними електронними пристроями; зміна моделі читання (з'явилося читання з екрану), збільшення масивів інформації та ін.. У таких умовах зорове сприймання та механізми уваги дитини зазнали змін, порівняно з тими роками, коли розроблялися чинні донині методики навчання читання. Спричинене пандемією дистанційне навчання також негативно позначилося на динаміці розвитку навички читання.

Сьогодні у методиці читання в початковій школі ми спостерігаємо невинуватене, на наш погляд, прагнення якомога швидше перейти до формування в учнів прийомів розуміння прочитаного. Про це свідчить низька питома вага завдань з розвитку техніки читання, наприклад, у післябукварний період і в підручниках читання для 2-х класів, відсутність її семестрового моніторингу, як це було у попередні роки. Між тим, сучасна дитина більшою мірою, ніж

діти ХХ століття, потребує уважного, індивідуального підходу до формування технічного аспекту читацької навички. Повноцінне смислове читання неможливе без якісних технічних навичок.

Вкотре хочемо наголосити на надзвичайно важливій ролі фонетико-фонематичного сприймання, лексико-граматичного розвитку, збагачення словникового запасу учнів, які лежать в основі опанування повноцінною навичкою читання не лише на ранніх етапах її становлення. За результатами сучасних досліджень (О. Л. Григоренко, Дж. Дж. Елліот (2012, 2019), Х. Тонг (2011) лінгвістичні функції так званого «низького» рівня (фонетико-фонематичні, орфографічні, морфологічні, семантичні репрезентації) залишаються важливими предикторами – прогностичними параметрами у передбаченні динаміки оволодіння читанням з розумінням не лише у початковій, а й в основній і старшій школі, коли йдеться про взаємодію учнів із складними текстами. Вони також не перестають бути важливими індикаторами індивідуальних відмінностей під час переходу учнів з початкової в основну школу, а також впливають на розуміння текстів у старшій школі. Адже сьогодні «б'ють на сполох» не лише вчителі старших класів, а й викладачі вишів, які констатують низький рівень техніки читання, розуміння прочитаного, зв'язного мовлення студентів.

Отже, є підстави для висновків, що випускники початкової школи, у яких не на належному рівні сформована технічна сторона навички читання, механізми зорового сприймання й уваги, а також зазначені вище лінгвістичні функції, не зможуть у подальшому досить швидко й ефективно читати мовчки, не матимуть відчутного прогресу у розумінні текстів, які в основній школі ускладнюються за змістом, формою, обсягом, лексичним складом і т. ін.

Значну стурбованість у міжнародних і вітчизняних експертів викликає недостатній рівень сформованості у випускників початкової школи умінь здійснювати пошук потрібної інформації, представленої в тексті очевидно й неочевидно та на її основі робити нескладні висновки. На перший погляд, ця група умінь не повинна викликати у дітей особливих труднощів. Але результати міжнародних і вітчизняних досліджень показали, що такі умінь є проблемнішими, порівняно з іншою групою умінь – інтегрувати, інтерпретувати та оцінювати інформацію тексту (міжнародне середнє значення – 67% учнів правильно дали відповідь; 34% не справились із завданнями). Це означає, що остання категорія школярів не досягає навіть середнього рівня в умінні знаходити в тексті інформацію, що «лежить на поверхні». За висновками проведеного Українським центром якості освіти моніторингу про стан сформованості читацької компетентності випускників початкової школи «найбільший дефіцит під час сприймання текстів був виявлений у базовому умінні видобувати одиниці фактичної текстової інформації, потрібної для точної відповіді на запитання, особливо якщо вона була розпорошена по тексту. Наявність у текстах графічного матеріалу (схеми, таблиці тощо) також ускладнювало роботу школярів». [1; с.64].

У чому тут полягають проблеми? Насамперед з'ясуємо, що мають знати і вміти учні, а також який алгоритм дій повинні виконати для здійснення пошуку потрібної фактичної інформації в тексті:

- найперше – уважно прочитати (перечитати) зміст тексту;
- уважно вчитатися в суть запитання (завдання), зрозуміти його умову, складники, визначити послідовність дій. Практика показує: під час міжнародних тестувань багато відповідей учням не зараховувалися із-того, що учень дав неточну або неповну відповідь, не помітивши, наприклад, що умова завдання передбачає навести не один, а два приклади з тексту;
- щоразу усвідомлювати, що кожне запитання про фактичну інформацію тексту передбачає точну, як у тексті, а не приблизну, розпливчасту відповідь, яка ґрунтується на фонових знаннях чи житейських уявленнях дитини;
- уважно переглянути (просканувати) текст, тобто застосувати переглядовий/пошуковий/вибірковий види читання з метою знаходження того/тих фрагментів змісту, у яких міститься відповідь на поставлене запитання;
- розуміти, що правильна(повна) відповідь може міститися не в одному, а в кількох фрагментах тексту, почасти розташованих віддалено один від одного, особливо тоді, коли у формулюванні завдання відсутня вказівка на місце розташування запитуваної інформації;
- розуміти значення слів, словосполучень на основі контексту;
- мати внутрішню установку здійснювати моніторинг власної читачької діяльності (у даному та інших аналогічних випадках – обов'язково перевірити правильність своєї відповіді за текстом, адже йдеться про фактичну очевидну інформацію).

Що помічаємо в реальній шкільній практиці? Наші спостереження за роботою учнів під час самостійного виконання ними завдань на розуміння текстів показали, що частина дітей після самостійного ознайомлення із змістом тексту відразу береться відповідати на запитання, не вчитуючись у їх суть. Такі діти практично не користуються перечитуванням змісту, будучи впевненими, що вони добре запам'ятали текст з першого разу. Отже, і відповіді цих школярів в абсолютній більшості були неправильними або неточними.

Наведемо приклад. Під час самостійної роботи з науково-художнім текстом П. Утевської *«Винахід двох малюків»* школярі 4-х класів мали відповісти на одне із запитань на розуміння фактичного змісту. Воно було сформульовано так: *«Який винахід зробили діти? Знайди у тексті і запиши речення, яке дає відповідь на це запитання»*. 73% учнів дали правильні відповіді, навівши приклад з тексту: *«Отак-то, граючись, зробили двоє хлоп'ят першу в світі підзорну трубу»*. Решті дітей відповіді не були зараховані, оскільки вони були неточними або неправильними, наприклад, *«підзорну трубу»*, у той час, як умова завдання передбачала запис цілого речення; *«хлопчики придумали окуляри»*; *«Згодом учені винайшли набагато складніший прилад, який зветься телескоп»*. Два останні

варіанти відповідей свідчать про те, що 27% учнів, лише поверхово, фрагментарно зрозуміли зміст твору. Так, у тексті дійсно йшлося про винахід окулярів, але їх винайшов батько хлопчиків, а телескоп розробили вчені.

В іншому тексті «Кому дістався бублик» С. Мацюцького правильна відповідь на запитання («Якого віку був грак? Що і як про це сказано в тексті? Наведи кілька прикладів») містилася в трьох фрагментах, розпорошених по тексті. 65% учнів навели лише один приклад – «старий грак». Інші одиниці інформації, які вказували на вік грака, але були у творі подані не так очевидно, школярі не зазначили («Він поважно, як і належить птаху його віку, підійшов...»; «важко змахнув крильми...»). Це свідчить про те, що у значної частини учнів недостатньо сформовані фонові знання, уміння цілісно працювати з текстом, застосовуючи переглядовий вид читання; знаходити, узагальнювати потрібну інформацію, локалізовану в різних частинах тексту. Зрозуміло, що якщо важливі базові уміння знаходити у тексті фактичну інформацію і робити на її основі нескладні висновки, в учнів недостатньо сформовані, таким читачам буде не під силу виконати завдання, які передбачають вияв іншої групи умінь – інтегрувати та інтерпретувати інформацію тексту, яка подана неочевидно, приховано, оскільки вони її просто не зможуть знайти та піддати навіть елементарній мисленнєвій обробці. Своєю чергою, труднощі пошуку фактичної інформації, її первинної і поглибленої інтерпретації утруднюватимуть і читацьку роботу, пов'язану з узагальненням, оцінкою форми і змісту тексту.

Під час опрацювання текстів різних видів, на уроках у початковій школі переважають усні форми роботи, які розгортаються як діалог, що складається з коротких реплік учня й учителя. Через брак часу, високу наповнюваність класів, у вчителя немає можливості створювати такі навчальні ситуації, де б на кожному уроці хоча б частина учнів давали повні розгорнуті відповіді. Між тим, такі види роботи актуалізують в учнів складні когнітивні процеси – інтерпретацію, інтеграцію та оцінювання форми й змісту тексту. Їх дефіцит під час навчання мав негативний вплив на результативність виконання тих завдань вітчизняного моніторингового дослідження з читання, які передбачали саме розгорнуті відповіді [1; с. 62]

У початковій школі розуміння інформаційних текстів становить для школярів більші труднощі, ніж сприймання художніх творів. Не останню роль у цьому відіграє значно нижча питома вага таких текстів під час навчання, порівняно з художніми, недостатнє розроблення питань опрацювання таких текстів у вітчизняній методиці читання. До прикладу, у сучасній педагогіці західних країн урівноважено педагогічні зусилля, спрямовані на роботу учнів з художніми та інформаційними текстами, у т. ч. в аспекті їх використання для самонавчання.

У значної частини випускників початкової школи спостерігаємо прагнення до самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, розширення свого світо-

гляду, амбітні установки стати у майбутньому знаменитими, успішними людьми. У читацькій діяльності таких учнів вирізняє інтерес до пізнавальної літератури з різних галузей знань. Такі бажання учнів потрібно всіляко підтримувати.

Надзвичайно важливим для кожного читача є здатність здійснювати моніторинг власної читацької діяльності як необхідний компонент її саморегуляції, що забезпечує усвідомлене керівництво процесом читання. Тобто, під час сприймання тексту усвідомлювати, що зрозуміло, що – не зрозуміло, де, в яких додаткових інформаційних джерелах можна знайти потрібну інформацію.

Моніторинг читання і рефлексія, інтерактивне читання як діалогічна взаємодія дитини з текстом, автором твору, володіння пошуковими читацькими вміннями є тими характеристиками компетентного читача, без яких неможливе успішне навчання в школі. Як бачимо, з повноцінним опануванням цими вміннями у частини випускників початкової школи є проблеми. Вони накладаються на об'єктивні психологічні, а також навчальні труднощі, пов'язані, зокрема, з читацькою діяльністю в основній школі, в результаті чого у подальшому виникає очевидний розрив у грамотності читання між початковою й основною школою. Детальніше проаналізуємо окремі з них.

В основній школі вимоги до повноцінного розуміння текстів включають видобування з тексту інформації, необхідної для розв'язання поставленого завдання, перероблення й інтерпретацію інформації, формулювання висновків і співвіднесення прочитаного з цінностями, інтересами і мотивами читача, але на більш високому рівні. Це передбачає постійний розвиток й удосконалення складніших когнітивних процесів – так званих метакогнітивних функцій (мислення, контролюю–виконавських пізнавальних функцій, процесів саморегуляції та ін.).

Варто відзначити також психологічний дискомфорт для більшої частини школярів під час переходу до 5 класу. Початкова школа прагне зробити процес навчання дітей легким, доступним, цікавим, максимально насиченим ігровими технологіями, а в основній школі діти стикаються з дещо іншими реаліями. Крім наведених вище проблемних аспектів читацької діяльності випускників початкової школи, які у старших класах лише поглиблюються, зазначимо, що вже сам по собі перехід до основної школи є «стресовим», «кризовим» для дітей у багатьох відношеннях: додаються нові навчальні предмети, збільшується кількість учителів, у кожного з яких – свій індивідуальний стиль викладання, свої вимоги, зростають обсяги навчального матеріалу, який не можна буде запам'ятати буквально. Всі ці зміни учні мають прийняти, присвоїти досить швидко.

У підлітковому віці знижується мотивація до навчання. Якщо простежити динаміку ставлення дітей до різних видів діяльності у період між початковою й основною школою, можна помітити, що навчальна діяльність для школярів вже не є провідною, як це було в початкових класах. Крім того, підлітковий вік характеризується посиленням зниженням інтересу дітей до читання. Діти мало читають, і це негативно впливає на рівні розуміння прочитаного. Для того,

щоб зазначені нами вище лінгвістичні функції «низького рівня» брали активну участь у нарощуванні складніших механізмів смислового читання, учні основної школи, у яких є проблеми з розумінням змісту текстів, мають більше читати. Адже чим більше дитина читає, тим інтенсивніше у неї розвиваються лексико-граматичне, морфологічне усвідомлення, мовна і контекстуальна здогадки та ін.

У початковій школі протягом усього періоду навчання посилена увага приділяється формуванню повноцінної навички читання з урахуванням усіх її характеристик. Так, у 1-2 класах відпрацьовується переважно комплекс читацьких умінь, пов'язаних з читанням дитини вголос. Навчання у 3-4 класах характеризується зміною співвідношення форм читання. Провідне місце займає інтенсивний розвиток у школярів навички читання мовчки, зокрема такої якості як спосіб читання (словами, групами слів, синтагмами); активізується розвиток в учнів механізмів зорового сприймання та уваги. На завершенні навчання в початковій школі лише приблизно 30% навчального часу відводиться на читання вголос, а 70% навчальної інформації засвоюється школярами під час читання мовчки. Крім того, як вже зазначалося, здійснюється формування початкових умінь застосовувати переглядовий/пошуковий/вибірковий види читання відповідно до поставленої мети.

В основній школі наступність щодо подальшого розвитку повноцінної навички читання дотримується лише частково. Як показує аналіз проекту моделі програми з української літератури для 5-6 класів, у ній належна увага приділяється розвитку якісних характеристик виразного читання (в особах, ланцюжком). Розвиток базового уміння читати мовчки із застосуванням різних видів читання відповідно до мети, у навчальних результатах відображено досить скупо.

Як вже зазначалося, одним з об'єктивних чинників, які впливають на рівень повноцінного сприймання навчального змісту, є тенденція до ускладнення сучасних текстів, з якими взаємодіють школярі. Низка зарубіжних дослідників, які вивчали зміст і структуру навчальних текстів різних років для школярів, констатують ускладнення лексичного складу, синтаксичних конструкцій сучасних текстів, порівняно з текстами, які використовувалися в ХХ столітті, що пов'язано, на їх думку, з безперервним розвитком мови, із зміною сучасної соціокультурної ситуації в світі, ключовими тенденціями якої виступають процеси глобалізації та інформаційна революція. Збільшився обсяг інформації, що неминуче пов'язано із збільшенням затрат часу на її осмислення й інтерпретацію, застосуванням нових, універсальних навчальних умінь роботи з текстами: працювати із суперечливою інформацією, працювати з точками зору, які не узгоджуються із життєвими уявленнями дитини; будувати гіпотези на основі запропонованої інформації, знаходити у потрібних інформаційних джерелах підтвердження чи спростування висунутих гіпотез і т. ін. [цит. за джер.4; с. 83].

Усні і письмові тексти містять розгорнуті міркування, описи способів аналізу й узагальнення фактів на основі тих чи інших емпіричних даних, нову, склад-

нішу термінологію. Тобто, в текстах підручників і в мовленні вчителів з'являються ті рефлексивні компоненти, яких учнів початкової школи практично не навчали. На уроках школярі мають давати аргументовані, обґрунтовані відповіді на поставлені запитання. Особливо це стосується смислового опанування інформаційних текстів, питома вага яких в основній школі різко зростає.

І якщо у початкових класах дослідження побудови і змісту інформаційного тексту, робота з формування й розвитку умінь розуміти його особливості, працювати з ним як з цілісністю проводиться на уроках читання, то в основній школі у вимогах до обов'язкових результатів навчання учнів 5-6 класів у мовно-літературній галузі (додаток 2 до Державного стандарту базової середньої освіти), а також у змісті навчальних програм з української та зарубіжної літератури роботи з інформаційними текстами не передбачено. Обсяг інформаційного читання акумулюється в підручниках з інформатики, історії та суспільствознавства, природничих наук, здоров'я, безпеки, добробуту, технологій та ін.. Не применшуючи високого фахового рівня учителів, які викладатимуть ці шкільні предмети, маємо сумнів у тому, що вони на своїх уроках послідовно і цілеспрямовано будуть застосовувати читацькі стратегії смислового сприймання школярами інформаційних текстів. Отже, принципи наступності і перспективності між початковою та основною ланками школи щодо опрацювання цього виду текстів, не будуть реалізовані. Зокрема, не будуть враховані вихідні рівні готовності випускників початкової школи до роботи з інформаційними текстами; не забезпечене поступове нарощування вимог до навчальних досягнень учнів з урахуванням рівня складності таких текстів у подальшому навчанні.

Як показує аналіз читацької діяльності випускників початкової школи під кутом зору успіхів і проблемних аспектів, більшість школярів досягає базового рівня сформованості читацької компетентності. Читачі краще справляються із завданнями до текстів з лінійною структурою, а також з тими, які не передбачають здійснювати пошук, об'єднувати (узагальнювати) текстову інформацію, розташовану в різних частинах тексту; вербальну і графічну інформацію; встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між одиницями тексту; відрізнити головне від другорядного; інтерпретувати, інтегрувати окремі повідомлення тексту; давати розгорнуту відповідь; оцінювати інформацію крізь призму власного життєвого досвіду; робити висновки і т. ін. Отже, формуванню цих важливих читацьких умінь під час опрацювання художніх, інформаційних текстів, медіатекстів потрібно приділяти більше уваги.

Крім того, у полі зору педагогів залишаються питання розвитку повноцінної навички читання вголос і мовчки, механізмів розвитку уваги та зорового сприймання учнів, здатності гнучко застосовувати різні види читання (аналітичний, переглядовий, вибірковий) відповідно до мети.

Використана література

1. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти». 2018 р. Частина III. Київ, Україна : УЦОЯО 2019. 252 с.
2. Про затвердження типових освітніх програм для 3 – 4 класів закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 08 жовт. 2019 р. № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-3-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-1273> (дата звернення: 8. 06. 2021)
3. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 [кол. авт.) М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.]. Київ, Україна : УЦОЯО, 2019. 439 с.
4. Санина С.П., Енжевская М.В. Современные зарубежные исследования проблемы понимания текстов. [Электронный ресурс] // *Современная зарубежная психология*. 2016. Том 5. № 3. С. 83-91.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЗА ПІДРУЧНИКОМ ДЛЯ 4 КЛАСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2» (АВТОР О. В. ВАШУЛЕНКО)

Оксана Вашуленко

У 4 класі продовжується реалізація другого циклу початкової освіти. Відповідно до Типової освітньої програми для 3-4 класів, створеної під керівництвом О. Я. Савченко, **метою предмета «Літературне читання»** є – розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в освітньому закладі II ступеня.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів;
- формування в учнів повноцінної навички читання як універсального інструменту функціональної грамотності;
- розвиток інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різних потреб читача;
- формування умінь опрацьовувати художні, науково-художні тексти;

- оволодіння прийомами структурно-сміслового і образного аналізу текстів різних видів;
- розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення;
- формування умінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації;
- формування прийомів роботи з дитячою книжкою, періодичною, довідковою літературою;
- формування вмінь безпечного і критичного використання медіапродукції, здатності створювати медіапродукти і спілкуватися за допомогою медіазасобів;
- розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах літературно-творчої діяльності.

Відповідно до мети і завдань предмета «Літературне читання» визначено такі **змістові лінії**: «Пізнаємо простір дитячого читання»; «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»; «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»; «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»; «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»; «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»; «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти».

Реалізація змістових ліній програми з літературного читання здійснюється у процесі особистісно зорієнтованої розвивальної читацької і комунікативної діяльності учнів. Враховуючи потреби та інтереси молодших школярів у пізнанні світу людей, природи, самопізнанні, залучаючи їх до вдумливого читання найкращих дитячих книжок, текстів, різних видів учитель виховує україномовну особистість, компетентного, критично мислячого читача, який розуміє цінність книги, відчуває красу рідного слова, збагачує свій читацький, мовленевий і пізнавальний досвід.

У сучасній дидактиці підручник розглядається як вид навчальної літератури, який «презентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог освітньої програми з урахуванням особливостей цього предмета (його домінуючої функції), типу школи, вікових особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання» [3, с. 14].

Проаналізуємо зміст і структуру підручника для 4 класу, яка значною мірою зумовлена принципами відбору творів для читання. Зміст читання молодших школярів визначався на основі тематично-жанрового, естетичного, літературознавчого і комунікативно-мовленнєвого принципів.

Тематично-жанровий принцип зумовив відбір творів для підручника, які відповідають запитам сучасної дитини, пізнавальним можливостям учнів 4 класу, мають інформативну значимість, розвивальний і виховний потенціал і водночас дозволяють ознайомити молодших школярів із жанровим розмаїттям та навчити прийомам вдумливого читання.

Урахування принципу художньо-естетичної цінності зумовило добір творів словесного мистецтва, які відзначаються художньою досконалістю, а їхній зміст розкриває перед читачем різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розвитку почуттів гармонії і краси, моральному, патріотичному, естетичному розвитку учнів, формуванню особистісного ставлення до дійсності.

Урахування літературознавчого принципу зумовило введення в зміст підручника початкових літературознавчих понять, які засвоюються учнями практично, на рівні уявлень. Реалізується цей принцип у процесі використання елементів аналізу й інтерпретації літературного тексту. Об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу. Упровадження цього принципу передбачає усвідомлення учнями на практичному рівні таких понять, як тема, ідея, сюжет, жанрова особливість твору, персонаж, дійові особи, художній образ, засоби художньої виразності та ін.

Визначальним у мовленнєвому розвитку учнів, у формуванні в них досвіду міжособистісного спілкування є комунікативно-мовленнєвий принцип. Упровадження зазначеного принципу досягається діалоговою взаємодією читача з текстом, автором, героями його твору, застосуванням технологій кооперативного навчання, створенням спеціальних навчальних ситуацій (робота в парах, малих групах, обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), у процесі яких формується культура спілкування.

Розкриємо потенціал підручника з літературного читання для 4-го класу щодо реалізації вимог Типової освітньої програми.

Змістова лінія **«Пізнаємо простір дитячого читання»** створює передумови для ознайомлення учнів 4 класу з різноманітною за темами і жанрами дитячою літературою, з різними видами довідкових, навчальних і медіатекстів, способами здобуття інформації у сучасному медіапросторі.

Зміст і структура підручника для 4 класу охоплюють 13 розділів:

1. Шкільний дзвіночок кличе нас у четвертий клас.
2. Дивовижний світ міфів.
3. Легенди рідного краю.
4. Пізнаю мудрість притчі.
5. Народна казка – скарбниця мудрості.
6. Жменя сміху – читачам на втіху.
7. Краса і сила поетичного слова.
8. Дивосвіт літературної казки.
9. Байка вчить, як на світі жити.
10. Пізнаю себе і світ.
11. Гордість і слава України.

12. Цікаве для допитливих.

13. Пригоду за пригодою читаю з насолодою.

Як бачимо, учні читатимуть твори усної народної творчості (міфи про створення світу і людей, легенди, притчі, героїко-фантастичні і соціально-побутові казки); художні твори письменників-класиків, відомих українських і зарубіжних письменників, поезію (вірші пейзажні, ліричні, сюжетні, фантастичні, гумористичні; вірші-загадки, акровірші); прозу (оповідання, уривки з повістей, автобіографічних творів, спогадів; легенди; п'єси); байки (вірші і проза); науково-художні, науково-пізнавальні тексти з різних джерел, навчальні тексти, тексти зі ЗМІ.

Тематика читання: світ думок, почуттів, прагнень дітей; родинні стосунки; ставлення людей до рідної землі, рідної мови; пошанування праці; події минулого і сучасного; життя видатних людей, винаходи, фантазії, пригоди, фантастика; музеї тощо.

Жанрове і авторське розмаїття навчального матеріалу, з яким ознайомляться учні на уроках літературного читання дещо розширюється. Так у 4 класі молодші школярі ознайомляться із життям і творчістю українських письменників: Олександра Олеся, Андрія Малишка, Дмитра Павличка, Миколи Вінграновського, Дмитра Білоуса, Всеволода Нестайка, Василя Симоненка, Ліни Костенко, Галини Малик, Анатолія Качана, Сашка Дерманського, Лесі Мовчун, Оксани Кротюк, Сергія Гридїна, Григорія Фальковича.

Стосовно вивчення творів зарубіжних письменників, у підручнику подано корейську та фінську народні казки, твори Джеремі Стронга, Діани Амфт, Ельзи Бесков, Дженіфер Мур-Маллінос, Гжегожа Касдепке.

У 4 класі учні вперше ознайомляться із міфами і притчами як новими жанрами та з соціально-побутовими казками. Зміст цих творів розширює і збагачує уявлення і знання молодших школярів про жанри усної народної творчості.

У підручнику учні прочитають єгипетські, слов'янські і грецькі міфи, у яких розкривається світ фантазії і вірувань наших предків. Міфи кожного народу мають свої особливості. У них є спільне й відмінне, і виявити це можна, тільки прочитавши кілька міфів та порівнявши їх. Вивчаючи міфи, слід зважати на певні особливості.

Перша особливість. У міфах багато нової для дітей інформації, нових слів, тому потрібно це враховувати під час читання: проводити словникову роботу; вправляти в читанні складних для вимови і маловживаних слів; ознайомити з короткими історичними відомостями про народи, які створили міф.

Друга особливість. Міф сприймається як вигадка, тому не варто аналізувати, що в ньому не відповідає науковим знанням. Потрібно ознайомити з тими уявленнями про світ, які дійшли до нас з незапам'ятних часів. Одночасно спонукати до дослідження походження деяких усталених виразів, наприклад «скринька Пандори» та ін.

Опрацювання міфів здійснюється поетапно. На етапі «До читання» потрібно з'ясувати, що відомо учням про цей жанр і ознайомити зі змістом навчального тексту, який подається на початку розділу. Після цього доцільно запропонувати учням прочитати текст самостійно, визначити, які слова їм незрозумілі, пояснити їхнє значення. Пояснення потребуватимуть слова: боги (люди вірили в існування багатьох богів, боги безсмертні й керують життям, Всесвітом); герой (смертна людина, наділена надзвичайними можливостями – силою, розумом, на її долю випадає багато випробувань, але подолати труднощі їй часто допомагають прихильні до неї боги, адже це дитина бога і смертної людини). Саме на цьому етапі варто подати коротку інформацію про народ, який створив цей міф, показати ілюстрації.

Наступний етап «Під час читання» починається з постановки завдання, ознайомлення з назвою і змістом міфу. Після первинного сприймання учні розповідають, що вони запам'ятали, що їх зацікавило. Повторне перечитування тексту міфу обов'язкове. Проводиться воно з конкретною постановкою завдання: визначити, про що йдеться на початку міфу, про кого в ньому розповідається. Далі учні під керівництвом учителя аналізують, як побудовано міф, визначають особливості жанру, народних уявлень у давнину про світ, появу Добра і Зла, боротьбу між ними, про богів, їхні зображення. Наприклад єгиптяни зображували богів у вигляді людей з головами обожнюваних тварин.

Часто в міфі показано вчинки персонажів, які уособлюють добро і зло, дії богів, відображено уявлення про їхню вдачу. Наприклад Зевс покарав за викрадений у богів вогонь не тільки Прометея, а й усіх смертних. Це він дав у дарунок Пандорі амфору, у якій були заховані горе, заздрощі, хвороби, ще й наказав не відкривати її. Він знав, що Пандора із цікавості відкриє амфору і випустить усі нещастя.

Закінчується робота з міфом виразним читанням, відтворенням його сюжету, порівнянням близьких сюжетів, вчинків персонажів різних міфів, складанням плану, визначенням, які давні уявлення народу про світ дійшли до нас у прочитаному міфі та ін.

З народних легенд учні читають тексти про виникнення Карпатських гір, про походження назви міста Мукачево, про квітку мрію.

Притчі, подані в підручнику, невеликі за обсягом, але містять чітко висловлену головну думку. Відповідно мета їх читання полягає у виявленні й оцінці морально-етичної суті описаного життєвого випадку.

Змістова лінія **«Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»** передбачає розвиток якісних характеристик технічної і смислової сторін навички читання вголос і мовчки; застосування мовленнєвих і позамовних засобів художньої виразності; оволодіння прийомами смислового читання; застосування різних видів читання: аналітичного, переглядового, вибіркового відповідно до мети читання.

З метою розвитку й удосконалення прийомів смислової та технічної сторін навички читання вголос і мовчки доцільно використовувати вправи для тренування артикуляційного апарату, розвитку фонематичного слуху, зорового сприймання, оперативного поля читання, уміння регулювати дихання. Як засвідчив досвід, значно удосконалює правильність читання широке використання наголосів, попереднє вправління учнів у читанні багатоскладових слів, слів зі збігом приголосних, вибраних із тексту твору, та окремих слів, висловів, які діти можуть зрозуміти неточно.

Такі слова в підручнику подано в рубриці «Прочитай правильно». Зверніть увагу! Зважаючи на готовність учнів класу і складність тексту, учитель може доповнювати перелік таких слів і записати їх на дошці з позначенням наголосу.

Доцільно запропонувати дітям такі види роботи зі словами цієї рубрики: самостійно прочитати слова, виділити в них багатоскладові; прочитати слова спочатку по складах, а потім повністю без складоподілу; прочитати слова спершу в уповільненому, а потім – у розмовному (пришвидженому) темпі; подумати, що вони означають. Необхідно слідкувати, щоб промовляння таких слів було чітким, щоб діти дочитували до кінця кожне слово, не пропускали букв, правильно наголошували слова.

Для розвитку швидкості читання в підручнику і робочому зошиті запропоновано завдання, які передбачають змагання учнів у швидкому знаходженні в тексті певного слова, вислову чи речення. Таких завдань учням слід виконувати значно більше, тому радимо вчителям за аналогією формулювати їх до різних текстів.

У підручнику пропонуються завдання, які спонукають учнів пояснювати значення незнайомих слів, висловів, спираючись на контекст чи за допомогою тлумачного словника. Наприклад: «Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи зрозумілі тобі їхні значення? До яких джерел звернешся, щоб з'ясувати їхні значення?» (с. 10); «Які слова чи речення були тобі незрозумілими?» (с. 24); «Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи зрозумілі тобі їхні значення?» (с. 52) та інші.

У 4 класі вдосконалюється вміння виразно читати, добирати і застосовувати під час читання мовленнєві засоби виразності: тон, логічний наголос, паузи. Залежно від мети виразного читання учні мають урахувувати настрій твору, емоційний стан героїв, розуміти ставлення автора до описуваних подій, передавати своє ставлення до зображеного. Закінчуючи початкову школу, учні повинні вміти самостійно підготуватися до виразного читання, добирати і застосовувати під час читання вголос, декламації прозових художніх (уривки), поетичних творів та інсценізації відповідні мовленнєві та позамовні засоби виразності: тон, гучність, логічний наголос, темп, жести, міміка та ін. Передавати з їх допомогою загальний емоційний настрій змісту твору, зміну емоційного настрою персонажа, стану природи та ін.

Наведемо приклади завдань із підручника, які розвивають і вдосконалюють різні складові уміння виразно читати: «Прочитайте текст мовчки і підго-

туйтеся до виразного читання. Знайдіть слова і вислови, які підказують, з якою силою голосу й інтонацією потрібно читати, щоб передати емоції та почуття персонажів. Прочитайте твір в особах» (с. 10); «Прочитайте виразно діалог між Силуном і Карпом, передаючи голосом настрій та емоції мовців» (с. 36); «Розподіліть ролі і прочитайте вірш в особах. Оберіть інтонацію читання, використовуйте міміку, щоб передати особливості характеру кожного персонажа» (с. 58); «Прочитайте виразно цей епізод казки. Передайте голосом переляк злодіїв» (с. 89); «Підготуйтеся до читання кожної сцени п'єси. З'ясуйте, скільки треба виконавців. Як краще передати інтонацію, жести, репліки кожної дійової особи?» (с. 111); «Підготуйтеся прочитати байку в особах для своєї вчительки. Звертайте увагу на розділові знаки й дотримуйтеся відповідної інтонації» (с. 116); «Оберіть тон і темп читання, визначте слова, які треба виділити голосом, позначте паузи. Прочитайте виразно байку» (с. 118) та інші.

Окрім того, у підручнику для 4 класу урізноманітнено завдання, які передбачають застосування різних видів читання, а саме: читання з метою пошуку в тексті конкретних відомостей, фактів, понять, пояснення їх змісту (суті); знаходження важливих думок, які висловив автор; характеристики зовнішності персонажа, опису його стану, ставлення автора до описаного; пошук епізоду тексту до ілюстрації тощо. Наприклад: «Яку важливу думку висловив поет в останніх рядках вірша?» (с. 82); «Знайди і прочитай опис зовнішнього вигляду птаха-носорога» (с. 142); «Як Сашико ставився до свого комп'ютера? Як його називав? Знайди в тексті речення, у яких про це розповідається» (с. 157); «Що ти дізнався (дізналася) про зовнішній вигляд і риси характеру дітей? Знайди в тексті слова і вислови, якими їх описують автори» (с. 164) та інші.

Реалізація завдань змістової лінії **«Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»** передбачає формування в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися з іншими людьми в діалогічній формі заради досягнення певних життєвих цілей.

Для досягнення зазначених результатів у підручнику і робочому зошиті учням пропонується цілеспрямована система завдань, які передбачають:

- слухання, записаного на QR-кодi, тексту;
- відповіді на запитання за змістом прослуханого тексту;
- відтворення основного змісту почутого;
- вибір потрібної інформації з почутого;
- колективне обговорення змісту прослуханого тексту, певних ситуацій, проблем, прочитаних книжок, різної інформації тощо;
- обмін враженнями про прослуханий/прочитаний текст;
- побудову усних висловлень за ілюстраціями, іншими медіапродуктами;
- розв'язання проблемної ситуації;
- висловлення власної думки та її обґрунтування;

- розповіді про побачену, почуту, пережиту ситуацію чи подію із власного життя;
- розігрування діалогів дійових осіб, участь у виставі, інсценізаціях;
- виконання проєктів;
- виготовлення стіннівок, колажів та інші види усної взаємодії.

Чисельними дослідженнями доведено ефективність використання роботи в малих групах у процесі навчання. Завдяки постійній взаємодії одне з одним учні набувають значний досвід співпраці, вчатья толерантно сприймати думку опонента і відстоювати власну позицію, оцінювати результати своєї діяльності та інших членів групи.

Робота у групах створює позитивний психологічний клімат, сприяє розвитку вміння ефективно взаємодіяти в колективі, де всі учні стають активними учасниками комунікативної взаємодії, переборюють страх критики, вчатья слухати одне одного, толерантно ставитись до чужої точки зору, приймати групові рішення.

Відповідно до програми, у методичному апараті підручника подано систему завдань для формування очікуваних результатів навчання, передбачених змістовою лінією **«Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»**. Реалізація завдань цієї змістової лінії передбачала включення до методичного апарату підручника певного діапазону літературознавчих понять, необхідних учням для дослідження тексту і системи завдань, які вони виконують *до читання твору, у процесі та після читання*.

Такі завдання передбачають:

- цілісне сприймання учнями художніх (народних, авторських) і науково-художніх текстів;
 - дослідження побудови і змісту художнього тексту (смісловий і структурний аналіз тексту, дослідження засобів художньої виразності і жанрових особливостей твору, діалогічна взаємодія з текстом);
 - дослідження побудови і змісту науково-художнього тексту.
- Завдання сприятимуть формуванню в учнів умінь:
- прогнозувати за заголовком, ілюстраціями зміст твору;
 - визначати і пояснювати зв'язки між дійовими особами, вчинками, фактами;
 - розрізняти в тексті факти й думки автора про них;
 - складати план оповідання, казки, статті та використовувати його для переказу твору;
 - самостійно визначати тему і основну думку твору;
 - знаходити в тексті засоби художньої виразності;
 - визначати тему і жанр прочитаного твору; розрізнявати твори різних жанрів; називати ознаки, які вказують на приналежність твору до того чи іншого жанру;
 - ставити до тексту різні запитання і розуміти, що на одне запитання можуть бути різні, зокрема, й помилкові відповіді;

- установлювати зв'язок прочитаного із життєвим або особистим пізнавальним досвідом;
- висловлювати емоційно-ціннісні й критичні судження з опорою на текст і власний досвід;
- пропонувати власні рішення щодо розв'язання морально-етичних проблем, які випливають зі змісту тексту тощо.

Організуючи роботу учнів із дослідження твору, педагог має пам'ятати, що кожний мистецький твір самобутній, неповторний, тому аналіз має бути оригінальним. Кожний твір потребує своєрідного дослідження. Ніщо так не шкодить дослідженню твору, як схематичність і поверховість. Тому варто добирати різні прийоми дослідження, які максимально відповідають специфіці кожного окремого літературного твору.

Для реалізації завдань змістової лінії **«Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»** в підручнику і робочому у зошиті пропонуються завдання, що передбачають формування в учнів 4 класу умінь і навичок сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати і безпечно користуватися медіазасобами; виражати себе і спілкуватися з іншими за допомогою власних медіапродуктів.

Оволодіння медіаграмотністю є поліпредметним процесом, який передбачає зв'язок із щоденним життям дітей не лише в школі, а й поза нею, створення можливостей набувати досвід критичного осмислення різної медіапродукції, що має позитивно вплинути на розширення їхнього читацького і соціального досвіду, вироблення умінь відрізняти корисну інформацію від шкідливої, уникати ймовірних для цього віку ризиків взаємодії з медіапродуктами.

Наведемо приклади завдань, які пропонуються в підручнику для реалізації завдань цієї змістової лінії:

- створення колажу «Наш четвертий клас» (с. 4);
- робота з коміксами (робочий зошит);
- створення афіші до вистави за п'єсою Лесі Мовчун «Бабай-Ага і козак Невидим (робочий зошит);
- робота з ілюстраціями;
- створення книжки оповідань про життя класу (с. 17);
- створення коміксу за сюжетом твору (с. 84);
- віртуальна екскурсія до Національного музею народної архітектури та побуту України (с. 89);
- виготовлення листівок-пам'яток щодо безпечної поведінки в медіапросторі (с. 130) та інші.

Потенціал підручника сприяє реалізації завдань змістової лінії **«Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти»**, яка передбачає розвиток уяви, художньо-образного мислення і мовлення дітей, оволодіння вербальними і невербальними засобами створення творчих продуктів з різним ступенем самостійності (зміни, доповнення, продовження тексту, ілюстрування;

участь в інсценізаціях, дослідницьких проектах; складання есе, казок, віршів, закличок, загадок, оповідань та ін.). Наприклад: «Підготуйся переказати другу частину оповідання так, ніби ти був (була) учасником (учасницею) події» (с. 17); «Намалюй один з епізодів міфу, добери до нього цитату з тексту» (с. 22); «Попрацюйте в парах! Яку картину ви намалювали б за цим твором? Розкажіть одне одному, що буде зображено на уявній картині» (с. 43); «Придумай притчу, схожу на прочитану за головною думкою» (с. 44); «Пофантазуй! Якими новими епізодами можна доповнити казку?» (с. 50); «Створіть малюнки до українських народних прислів'їв і приказок. Складіть розповідь чи казку, яку можна було б закінчити прислів'ям, яке ви проілюстрували. Презентуйте свої роботи» (с. 56); «Спробуй себе в ролі поета (поетеси). Склади свій акроріш» (с. 81); «Попрацюйте у групах! Розподіліть ролі та інсценізуйте одну зі сцен п'єси (на вибір)» (с. 111); «Придумайте і напишіть твір (оповідання чи казку), у якому буде діалог персонажів із прислів'ями і приказками» (с. 111) та інші.

У підручнику використовуються міжпредметні зв'язки з освітньою галуззю «Мистецтво». Рубрика «Література в колі мистецтв» пропонує завдання на порівняння близьких за темою творів різних видів мистецтв. Такі завдання мають на меті: підвищити мотивацію учнів до навчання; сприяти розвитку пізнавального інтересу, емоційної сфери, збагаченню естетичного досвіду, формуванню вмінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати твори мистецтва, виявляючи до них емоційно-ціннісне ставлення; спонукати до власної творчості; вчити вільно висловлювати свою думку.

На предмет «Літературне читання» в 4 класі виділено 122 години (3,5 години на тиждень). Рекомендуємо 3 години на тиждень відводити на уроки літературного читання і 1 годину на два тижні – на урок роботи з дитячою книжкою.

Список використаних джерел

1. Типова освітня програма для учнів 3–4 класів [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
2. О. В. Вашуленко, *Українська мова та читання: підруч. для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*. Ч. 2. Київ, Україна: Видавничий дім «Освіта», 2021.
3. Я. П. Кодлюк, *Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті*. Київ, Україна: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006.
4. О. Я. Савченко, *Методика читання у початкових класах*. Київ, Україна: Освіта, 2007.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В 4-МУ КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Оксана Онопрієнко,
Світлана Скворцова*

Навчання математики в 4-му класі здійснюється за вимогами другого циклу навчання Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) та на основі вимог типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко. Навчальний час, відведений у Базовому навчальному плані для математичної галузі, охоплює 175 годин на рік, тобто по 5 годин на тиждень.

Досягнення мети навчання математики в другому циклі початкової школи забезпечується виконанням таких завдань:

- формування в учнів розуміння ролі математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу;
- формування досвіду використання математичних знань та способів дій для розв'язування навчальних і практичних задач;
- розвиток математичного мовлення учнів, необхідного для опису математичних фактів, відношень і закономірностей;
- формування в учнів здатності міркувати логічно, оцінювати коректність і достатність даних для розв'язування навчальних і практичних задач.

Реалізація мети і завдань виявляється у досягненні учнями обов'язкових і очікуваних результатів навчання, які в типовій освітній програмі систематизовані за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Особливості навчання курсу математики в 4 класі детально подані в нашому навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: методика навчання математики у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів»; у цій публікації розкриємо концептуальні питання методики.

Згідно з типовою освітньою програмою, вивчення математики в 4 класі розпочинається з **узагальнення й систематизації** навчального матеріалу за 3 клас. Його метою є актуалізація знань та вмінь учнів, пов'язаних із нумерацією трицифрових чисел, арифметичними діями додавання і віднімання, множення та ділення з круглими трицифровими числами. На цьому етапі узагальнюють усні прийоми обчислення:

- укрупнення розрядних одиниць, який значно полегшує додавання, віднімання круглих чисел, множення та ділення круглого числа на одноцифрове та ділення круглого числа на кругле;

- додавання і віднімання круглих трицифрових чисел частинами та послідовного множення круглого числа на одноцифрове або одноцифрового числа на кругле, ділення на кругле число;
- порозрядного додавання та віднімання круглих трицифрових чисел, множення та ділення двоцифрового та трицифрового числа на одноцифрове;
- округлення;
- добору при діленні на двоцифрове число.

Важливим для подальшого навчання є питання узагальнення й систематизації знань та відповідних умінь, пов'язаних із діленням з остачею; їх потрібно довести до вищого рівня засвоєння (робити прикидку правильності виконання ділення з остачею, виконувати перевірку), оскільки цей випадок є безпосередньою підготовкою до ознайомлення учнів із новим прийомом обчислення – письмовим діленням, яке являє собою ланцюжок ділення з остачею.

У концентрі «Тисяча» учні засвоюють письмові прийоми множення та ділення спочатку на одноцифрове, а потім і на двоцифрове число. Змістова частина програми передбачає ознайомлення учнів із алгоритмом письмового множення на одноцифрове число, його застосування з розгорнутим поясненням. Значну увагу варто приділяти перевірці правильності виконання множення і ділення шляхом виконання оберненої дії.

ПАМ'ЯТКА

Письмове множення на одноцифрове число

1. Записую числа стовпчиком: другий множник пишу під одиницями першого множника.
 2. Множення починаю з розряду одиниць. Множу одиниці першого множника на другий множник. Одержую одиниці. Результат записую під одиницями.
 3. Множу десятки першого множника на другий множник. Одержую десятки. Результат записую під десятками.
 4. Множу сотні першого множника на другий множник. Одержую сотні. Результат записую під сотнями.
 5. Читаю значення добутку.
- Пам'ятаю, що 10 одиниць нижчого розряду утворюють 1 одиницю вищого розряду.

Центральний розділ курсу математики 4 класу – «Нумерація багатоцифрових чисел». У освітній програмі закладено ідею укрупнення дидактичних одиниць, що передбачає вивчення питань нумерації шляхом одержання нової лічильної одиниці – тисячі; лічби тисячами, в результаті якої учні знайомляться з розрядними числами, одержують нові розрядні одиниці. У межах розділу уч-

нів ознайомлюють із поняттям класу одиниць і класу тисяч. Учні вправляються у лічбі розрядними числами, записують їх, класифікують числа на одноцифрові, двоцифрові та трицифрові; за аналогією – на чотирицифрові, п'ятицифрові, шестицифрові.

ПАМ'ЯТКА

Читання багатоцифрових чисел

1. Виділяю число першого класу, відраховую справа наліво три цифри; ліворуч залишається число другого класу.
2. Читаю число другого класу зі словом «тисяч».
3. Читаю число першого класу без слова «одиниць».

З усними обчисленнями на основі нумерації багатоцифрових чисел учнів ознайомлюють шляхом перенесення відомих способів міркування при додаванні і відніманні числа 1 на випадки обчислень із багатоцифровими числами. Вправляючись у визначенні розрядного складу числа, поданні числа у вигляді суми розрядних доданків або чисел першого та другого класів, учні готуються до оберненої дії – заміни суми розрядних доданків або суми чисел першого та другого класів багатоцифровим числом. Актуалізувавши знання про взаємозв'язок арифметичних дій додавання і віднімання, відбувається ознайомлення учнів із випадками віднімання від багатоцифрового числа його першого або другого класу. Аналогічно виконується віднімання від багатоцифрового числа одиниць певного його розряду.

На підставі розуміння співвідношення розрядних одиниць учні переносять відомий їм прийом укрупнення розрядних одиниць на випадки додавання і віднімання круглих багатоцифрових чисел, множення та ділення круглого багатоцифрового числа на одноцифрове й двоцифрове, ділення круглих багатоцифрових чисел.

У процесі опанування способів множення і ділення багатоцифрових чисел спочатку треба розглянути різні випадки множення на одноцифрове число. Під час вивчення письмового ділення на одноцифрове число розглядаються випадки, коли в записі частки є нуль всередині або наприкінці запису; випадки ділення на кругле число; випадки ділення на двоцифрове число, в тому числі, коли в записі частки є нулі. Також програмою передбачено ознайомлення з письмовим діленням на трицифрове число, але вимога у результативній частині програми щодо цієї дії відсутня. Під час виконання завдань на письмове множення і ділення треба пропонувати учням обчислювати з поясненням, планувати послідовність виконання дій, прогнозувати кількість цифр у результаті, перевіряти правильність одержаного результату.

Звернемо увагу, що письмове ділення – це складена дія, що передбачає виконання послідовних дій, які самі по собі теж складаються з певних операцій:

- 1) визначення першого неповного діленого;
- 2) визначення найвищого розряду частки;
- 3) визначення кількості цифр у частці;

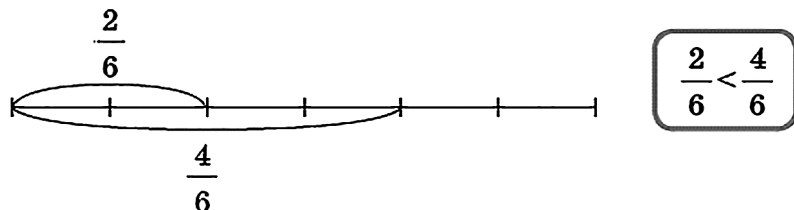
- 4) виконання ділення з остачею під час ділення неповного діленого на дільник;
- 5) визначення числа одиниць певного розряду, які розділилися;
- 6) визначення числа одиниць певного розряду, які не розділилися;
- 7) перевірка правильності відповідної цифри частки;
- 8) утворення наступного неповного діленого.

Коли учень набув навички або вміння виконувати складену дію, тоді він виконує всі елементарні дії спільно, одну за одну, але при засвоєнні складеної дії кожна з них повинна засвоюватись окремо як самостійна дія.

Тема «Дроби» в 4-му класі, як і в 3-му, вивчається на наочно-практичній основі: учням варто запропонувати достатню кількість вправ на поділ цілого на рівні частини й виділення однієї чи кількох рівних частин.

Новим матеріалом для учнів стане питання порівняння дробів із рівними знаменниками. Для кращого його засвоєння необхідно організувати практичні вправлення з використанням доступної наочності – паперових смужок, кругів, прямокутників тощо. Письмові завдання мають передбачати унаочнення дій.

Накресліть відрізок завдовжки 6 см. Позначте на ньому $\frac{2}{6}$ та $\frac{4}{6}$. Порівняйте відповідні дроби.

З метою введення правил знаходження дробу від числа (числа за величиною його дробу) доцільно спочатку актуалізувати правило знаходження частини від числа (числа за величиною його частини). Для засвоєння цих правил пропонується значна кількість задач на знаходження дробу від числа або числа за величиною його дробу, в тому числі й складених.

Щоб знайти число за величиною його дробу, потрібно величину дробу поділити на чисельник і результат помножити на знаменник.

$$\begin{array}{l} 1 - ? \\ \frac{a}{b} - k \end{array} \rightarrow k : a \cdot b$$

Щоб знайти дріб від числа, потрібно це число поділити на знаменник і результат помножити на чисельник.

$$\frac{1 - m}{\frac{a}{b} - ?} \rightarrow m : b \cdot a$$

Для ґрунтовної підготовки учнів до навчання у 5 класі значну увагу доцільно приділити розв'язуванню **рівнянь**, у яких один із компонентів поданий виразом, у тому числі зі змінною.

ПАМ'ЯТКА

Розв'язування простих рівнянь

1. Читаю рівняння з назвою компонентів арифметичної дії.
2. Визначаю, який компонент невідомий.
3. Згадую, як знайти невідомий компонент.
4. Виконую арифметичні дії та визначаю невідомий компонент.
5. Виконую перевірку: підставляю знайдене значення замість змінної; визначаю, чи буде при цьому рівність істинною.
6. Роблю висновок про корінь (розв'язок) рівняння.
7. Записую відповідь.

У 4 класі учні ознайомлюються з новою **величиною** – швидкістю руху тіла при рівномірному прямолінійному русі, з одиницями швидкості, правилом та формулою знаходження швидкості. Увагу учнів звертають на те, що процес руху тіла описує трійка взаємопов'язаних величин: подоланий шлях, швидкість і час; подоланий шлях є загальною величиною, швидкість – це величина одиниці виміру. Учні знайомляться з формулами знаходження шляху, швидкості руху та часу руху і вчать їх застосовувати в розв'язуванні простих і складених задач.

Формула знаходження подоланого шляху

I множник II множник Добуток

$$\text{Швидкість руху} \cdot \text{Час} = \text{Подоланий шлях}$$

Новою величиною також є площа фігури. Процес її вимірювання такий самий, як і будь-якої величини: обирається еталон – площа певної фігури, для зручності квадрат, і підраховується, скільки таких еталонів вміщується в

цій фігурі, таким чином робиться висновок про величину площі даної фігури. Важливим етапом вивчення цієї теми є засвоєння правила знаходження площі прямокутника та відповідної формули, які вводять на практичній основі.

Щоб знайти площу прямокутника, потрібно:

- 1) визначити довжину прямокутника → в однакових одиницях вимірювання;
- 2) визначити ширину прямокутника → цях вимірювання;
- 3) перемножити одержані числа (результат записати в тих самих, але квадратних, одиницях вимірювання).

Основний зміст задачного матеріалу розгортається навколо типових задач, що містять однакову величину, та задач на процеси. В 4-му класі учні навчаються розв'язувати задачі на знаходження четвертого пропорційного способом відношень. У ході дослідження таких задач корисно зіставити два способи їх розв'язування: спосіб відношень та спосіб знаходження однакової величин, з'ясувати можливості застосування кожного з них. Близькими до задач на знаходження четвертого пропорційного за своєю структурою та способом розв'язування є задачі на пропорційне ділення. Їх, так само як і задачі на знаходження четвертого пропорційного, розв'язують способом знаходження однакової величини, але однакову величину в таких задачах знаходять за двома сумами. Тому перед уведенням задач на пропорційне ділення доцільно провести спеціальну підготовчу роботу із опрацювання вміння розв'язувати сюжетні задачі на знаходження однакової величини за двома сумами, і лише після цього ввести задачі на пропорційне ділення. Задачі на знаходження невідомих за двома різницями також розв'язують способом знаходження однакової величини, але однакову величину в таких задачах відшуковують за двома різницями – різницевиими відношеннями двох інших величин. Так само, як і до введення задач на пропорційне ділення, перед ознайомленням із задачами на знаходження невідомих за двома різницями доцільно провести спеціальну підготовчу роботу із опрацювання вміння знаходити однакову величину за двома різницями і лише після цього пропонувати учням задачу нового типу.

Задачі, що описують процес спільної праці двох виконавців, є задачами на спільну роботу. В 4 класі математична структура задач на спільну роботу ускладнюється за рахунок того, що вже не дано продуктивність праці кожного з виконавців, а дано загальний виробіток та час роботи для кожного з них. Для того щоб звести таку задачу до простішої, що пропонувалася в 3 класі, достатньо першими двома діями знайти продуктивність кожного виконавця.

Задачі, що описують процес спільного руху двох тіл, є задачами на рух. Задачі на одночасний рух двох тіл у різних напрямках класифікують на задачі на рух назустріч та на рух у протилежних напрямках. Перед уведенням задач на рух доцільно провести спеціальну підготовчу роботу, яка передбачає не лише актуалізацію формул знаходження швидкості руху, часу руху та подоланого шляху, а спеціального спостереження за одночасним рухом двох тіл назустріч

та у протилежних напрямках. Спостерігаючи за одночасним рухом двох тіл, учні мають дійти висновку про те, що відстань між тілами при русі назустріч скорочується, а при русі в протилежних напрямках збільшується; на рух тіла витратили однаковий час, оскільки розпочали рух одночасно та одночасно його закінчили; вся відстань складається зі шляху, який пододало перше тіло, та шляху, який пододало друге.

Робота над задачами відбувається за пам'яткою «Працюю над задачею» (рис. 1).

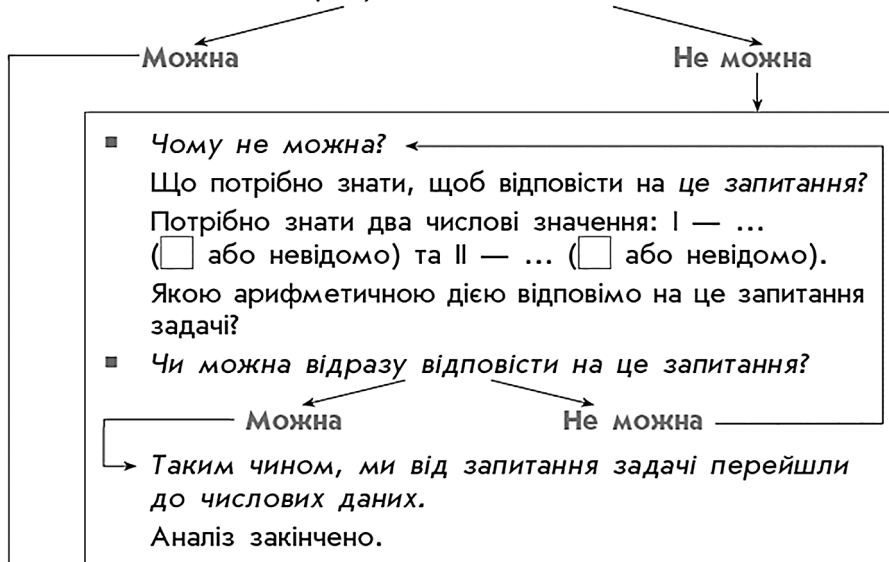
Пам'ятка «Працюю над задачею»

1. Прочитай задачу. Про що йдеться в задачі?
2. Виділи ключові слова та склади короткий запис задачі.
3. За коротким записом поясни числові дані задачі та запитання. Виконай схему.
4. Повтори запитання задачі. Що достатньо знати, щоб на нього відповісти?

Достатньо знати два числові значення: I — ... (або невідомо) та II — ... (або невідомо).

Якою арифметичною дією відповімо на запитання задачі?

Чи можна відразу відповісти на запитання задачі?

5. Розбий задачу на прості задачі. Сформулюй кожен просту задачу. Покажи опорну схему кожної простої задачі.
6. Склади план розв'язування задачі. Про що дізнаємося першою дією? Про що дізнаємося другою дією?
7. Запиши розв'язання задачі.
8. Запиши відповідь.

Рис. 1. Пам'ятка «Працюю над задачею»

У роботі над задачею застосовуємо *диференційований підхід*:

- після читання задачі та з'ясування того, про що в ній ідеться, частина учнів, які вже знають план розв'язування задачі, працюють самостійно;
- при повторному читанні, записуємо задачу коротко, за коротким записом пояснюємо числа задачі; на цьому етапі може виокремитись група учнів для самостійної роботи над задачею;
- виконуємо схему і пояснюємо, що означає кожний відрізок на схемі; показуємо відрізок, що ілюструє шукане; на цьому етапі також можливе виокремлення групи учнів для самостійної роботи;
- виконуємо аналітичний (від запитання задачі до числових даних) або синтетичний (від числових даних до запитання задачі) пошук розв'язування задачі; на цьому етапі можливе виокремлення групи учнів для самостійної роботи;
- формулюємо план розв'язування задачі, решта учнів записують розв'язання задачі за діями із поясненням самостійно. У цей час група учнів, що працювала самостійно, виконує додаткове завдання, яке стосується складання та розв'язування оберненої задачі, зміни запитання або умови задачі для відповідної зміни певної дії у розв'язанні або збільшення кількості арифметичних дій тощо.

Для формування в учнів умінь розв'язувати задачі вчитель має звернути увагу на підрозділ «Загальні прийоми розв'язування задач», в якому визначається порядок роботи над задачею: аналіз змісту задачі (виділення умови й запитання, числових даних і шуканого, зв'язків між ними), подання результатів аналізу тексту задачі у вигляді допоміжної моделі (схематичного рисунка, короткого запису в схематичному вигляді, у вигляді таблиці чи креслення у випадку задач на рух), план розв'язування задачі, який може бути складений у результаті аналітичного або синтетичного пошуку розв'язування задачі чи в результаті актуалізації учнями загального способу розв'язування типової задачі; запис розв'язання задачі й відповіді, перевірка розв'язання. Зауважимо, що запис розв'язання задачі за діями з поясненням та запис розв'язання цієї ж задачі виразом – це лише дві різні форми запису розв'язання, а не два способи розв'язання. Розв'язування задачі різними способами передбачає різні шляхи задоволення вимоги задачі. Ці та інші питання методики розв'язування задач розкриті в авторських вебінарах Світлани Скворцової.

Результативною частиною типової освітньої програми з математики передбачені навчальні досягнення переважно діяльнісного характеру. Цей факт спрямовує учителів до реалізації особливої функції навчання предмета, пов'язаної переважно із формуванням в учнів способів дій (умінь і навичок), зумовлює необхідність застосування діяльнісного підходу до побудови уроків математики, використання в їх межах активних методів. Особливим потенціалом у плані формування в учнів компетентностей володіє проектна діяльність, яку, на наш погляд, доцільно організовувати на міжпредметній основі. Методика роботи над навчальними проектами детально представлена в посібнику Оксани Онопрієнко «Проектна діяльність у початковій школі», електронну версію якого розміщено на фейсбуку в групі «Відділ початкової освіти ім. О.Я.Савченко Інституту педагогіки НАПН України».

З огляду на зазначене, зауважимо, що зміст і процес навчання математики в 4-му класі підпорядкований двом провідним цілям: виконати вимоги Державного стандарту (вони подають своєрідну модель випускника початкової школи); сформувати в учнів готовність до навчання в 5 класі наступної ланки освіти (забезпечити наступність). Від набутих у завершальному навчальному році результатів надалі залежатиме успішність засвоєння змісту предмета.

Розглянемо, як розгортається зміст освіти за розділами в нашому навчально-методичному комплекті з математики для 4 класу.

Навчальною програмою з математики для 4-го класу на початку навчального року передбачено узагальнення й систематизацію навчального матеріалу за 3 клас, що охоплює всі змістові лінії курсу. У ході вивчення **першого розділу «Узагальнюємо та систематизуємо вивчене в 3 класі»** разом із учнями актуалізуємо і узагальнюємо навчальний зміст, що стосується нумерації трицифрових чисел, арифметичних дій додавання і віднімання, множення та ділення, прийомів усних обчислень та письмового додавання й віднімання трицифрових чисел, щодо залежності результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів та застосовують їх для полегшення обчислень в окремих випадках.

Також узагальнюються математичні структури та способи розв'язування задач на знаходження суми, різниці чи кратне порівняння двох добутків або часток та обернені до них; задачі на знаходження четвертого пропорційного, на подвійне зведення до одиниці та на спільну роботу.

Оскільки наступною темою передбачено ознайомлення учнів із письмовим діленням, то окрему увагу приділено актуалізації алгоритму ділення з остачею та узагальненню досвіду учнів щодо ділення з остачею (випадки, коли ділене менше за дільник), удосконаленню вмінь виконувати та перевіряти ділення з остачею. Очевидно, що виконуючи арифметичні дії над трицифровими числами, не можна оминати питання алгебраїчної пропедевтики: узагальнити поняття про математичні вирази (число та вирази зі змінною), рівняння та нерівність зі змінною і способи їх розв'язування.

Предметом вивчення в 3 класі були частини величини, тому необхідно актуалізувати уявлення учнів про частини та способи їх одержання, правила знаходження частини від числа та числа за величиною його частини; певну увагу слід приділити основним величинам – довжині, масі, місткості, часу та одиницям їх вимірювання; актуалізувати способи міркування при додаванні та відніманні іменованих чисел.

Програмою з математики передбачено, що учні не лише *застосовують* способи усного додавання і віднімання круглих трицифрових чисел із переходом через розряд для знаходження значення числового виразу, *обирають* доцільний (зручний) спосіб обчислення для конкретного випадку, а й *володіють* обчислювальними навичками позатабличного множення і ділення. На початок 4 класу учні повинні володіти навичками усного додавання й віднімання, множення й ділення в межах 1000, тому особливу увагу слід звернути на набуття ними обчислювальних навичок додавання та віднімання круглих трицифрових чисел і вдосконалення навичок позатабличного множення й ділення.

Якщо в 3 класі учні мали лише *розуміти* залежність результатів дій додавання і віднімання, множення та ділення від зміни одного з компонентів при сталому другому, то в 4 класі *встановлюють* залежність результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів. Тому цей навчальний зміст має бути докладно опрацьований, що досягається шляхом розгляду застосування цих знань для полегшення обчислень в окремих випадках.

Отже, метою розділу є узагальнення й систематизація навчального досвіду учнів, одержаного в 3 класі, створює можливості для математичного розвитку учнів. Для реалізації програмових вимог у нашому навчально-методичному комплекті вміщено систему навчальних завдань, які дають змогу оволодіти навчальним змістом на вищому щаблі компетентності.

Метою **другого розділу «Вивчаємо письмові прийоми множення і ділення»** є ознайомлення учнів із письмовими прийомами множення та ділення в межах трицифрових чисел. Арифметична дія письмового множення, а особливо письмового ділення – складна за своєю структурою. Письмове ділення передбачає виконання системи дій із виділення першого неповного діленого, найвищого розряду частки, визначення кількості цифр частки, ділення неповного діленого на дільник і так далі. Кожен із етапів дії потребує окремого відпрацювання. Тому в навчальному комплекті реалізовано методичну систему формування обчислювальних навичок письмового ділення, яка передбачає поступове ускладнення випадків обчислення, на базі яких формуються окремі складові письмового прийому ділення. Алгоритм письмового ділення вводиться лише після того, як всі складові цього прийому вже засвоєні учнями.

Під час вивчення розділу учні опрацьовують прийоми письмового множення та ділення на одноцифрове число, далі – на кругле число, і, нарешті, – на двоцифрове число.

Зрозуміло, що процес формування вмінь і навичок тривалий і його не можна здійснювати ущільнено, тому прийоми письмового множення та ділення опрацьовуються учнями в межах трицифрових чисел, що дає можливість майже півроку вправлятися в письмовому множенні та діленні. І, коли учні розширять множину чисел багатоцифровими числами, на етапі вивчення письмового множення та ділення письмові прийоми будуть лише перенесені в нову ситуацію та узагальнені.

Вивчаючи розділ, учні продовжують роботу над задачами на знаходження четвертого пропорційного, ознайомлюючись із новим способом їх розв'язування – способом відношень. Слід зазначити, що цей спосіб сприймається учнями складніше, ніж спосіб знаходження однакової величини. Але вчитель має розуміти, що у подальшому навчанні, особливо з 6 класу, коли учні познайомляться із пропорцією, задачі на знаходження четвертого пропорційного будуть розв'язуватися за допомогою складання пропорції, тоді цей спосіб набуде нового сенсу.

Також у цьому розділі учні знайомляться з ускладненими задачами на подвійне зведення до одиниці, розв'язують прямі та обернені задачі на подвійне зведення до одиниці й узагальнюють спосіб їх розв'язування.

Крім задач на подвійне зведення до одиниці, які по суті є ускладненням задач на знаходження четвертого пропорційного, продовжується робота над

складеними задачами вивчених видів, серед яких певну увагу приділено тим, що містять знаходження дробу від числа та числа за величиною його дробу.

Відповідно до вимог програми учні мають розпізнавати задачу за її істотними ознаками (без уживання назви типу задачі), застосовувати відповідний спосіб її розв'язування; розв'язувати задачі на знаходження четвертого пропорційного способом знаходження однакової величини; способом відношень.

Під час опрацювання матеріалу розділу триває робота над рівняннями; учні знаходять кілька розв'язків нерівності зі змінною, обчислюють значення виразів зі змінною; виконують арифметичні дії з іменованими числами. Протягом вивчення розділу відбувається вдосконалення навичок усних обчислень: усного додавання і віднімання круглих трицифрових чисел, позатабличного множення та ділення.

Щодо **третього розділу «Вивчаємо нумерацію багатоцифрових чисел».**

У навчальному комплекті реалізовано методичний підхід до вивчення нумерації багатоцифрових чисел, згідно з яким спочатку вводиться нова лічильна одиниця тисяча, відбувається лічба тисячами, читання та запис відповідних розрядних чисел, а потім формується поняття про два класи та розряди, які входять у ці класи. Учні вчаться визначати розрядний склад числа. Лічба у межах багатоцифрових чисел відбувається за аналогією з лічбою в межах 1000; читання і записування багатоцифрових чисел ґрунтується на вмінні читати і записувати трицифрові числа; способи порівняння переносяться на багатоцифрові числа, також учні знайомляться з покласовим порівнянням.

Відмінною рисою зазначеного методичного підходу є те, що знання окремих питань нумерації трицифрових чисел переносяться на багатоцифрові числа або певні знання з нумерації багатоцифрових чисел вводяться на підставі аналогії, як-от заміна багатоцифрового числа сумою розрядних доданків і, навпаки, заміна суми розрядних доданків багатоцифровим числом, віднімання на підставі розрядного складу багатоцифрового числа та додавання і віднімання числа 1. Слід зазначити, що відповідно до програми в межах нумерації арифметичні дії розглядаються на підставі укрупнення розрядних одиниць, що дає можливість продовжити формувати в учнів навички усних обчислень.

Розширюються таблиці співвідношення одиниць вимірювання довжини та маси; учні користуються співвідношеннями одиниць вимірювання при заміні більших одиниць меншими і навпаки; при заміні складеного іменованого числа простим і навпаки. Узагальнюються правила множення на розрядну одиницю, що дає можливість «переводити» одні одиниці вимірювання величини в інші шляхом множення або ділення на розрядну одиницю, а також виконувати множення та ділення на круглі числа способом послідовного множення й ділення.

У межах розділу учні продовжують опановувати вміння розв'язувати сюжетні математичні задачі – формується вміння розв'язувати задачі на спільну роботу (рівня складності 4 класу), в яких не дано продуктивності кожного виконавця. Також приділено певну увагу алгебраїчній пропедевтиці – відбувається вдосконалення вміння знаходити значення виразів зі змінною, розв'язувати рівняння, знаходити кілька розв'язки нерівності зі змінною.

Метою **четвертого розділу «Додаємо і віднімаємо багатоцифрові числа»** є формування в учнів навичок письмового додавання і віднімання багатоцифрових чисел. Слід зазначити, що з письмовим прийомом додавання та віднімання учні ознайомились у 3 класі, на початку навчального року в 4 класі алгоритми письмових прийомів були актуалізовані, водночас розглядалось письмове додавання у випадку трьох доданків. Таким чином, тривалий час було відведено для формування в учнів обчислювальних навичок, і на цьому етапі можна очікувати, що учні володіють прийомами письмового додавання і віднімання трицифрових чисел. Це забезпечує можливість перенесення відомих учням способів міркувань на випадки письмового додавання і віднімання багатоцифрових чисел. За допомогою навчальних завдань учні переконуються, що письмове додавання й віднімання багатоцифрових чисел відбувається так само, як і трицифрових. Слід зазначити, що вправлення в усних обчисленнях не припиняється, – учні вдосконалюють навички усних обчислень з круглими багатоцифровими числами.

У межах цього розділу продовжується розв'язування задач на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків, що були введені в 3 класі. Також триває вивчення типових задач на знаходження четвертого пропорційного (способом відношень); на знаходження суми та різниці порівняння двох часток і обернених до них тощо.

Особливу увагу приділено ознайомленню із групою взаємопов'язаних величин, які описують процес руху тіла, – швидкість, час руху та подоланий шлях, і розв'язуванню спочатку простих, а потім і складених задач із цими величинами.

В межах вивчення розділу триває робота над рівняннями, нерівностями і виразами зі змінною, задачами геометричного змісту. Наприкінці розділу розглянуто арифметичні дії додавання і віднімання іменованих чисел, які вимагають застосування письмового прийому.

Метою вивчення **п'ятого розділу «Множимо і ділимо багатоцифрове число на одноцифрове»** є формування в учнів навичок письмового множення та ділення багатоцифрових чисел на одноцифрові. Слід зазначити, що з письмовим прийомом множення та ділення на одноцифрове число учні вже ознайомились на початку навчального року, працюючи з числами в межах 1000. До цього часу вони вже засвоїли відповідні алгоритми і набули навичок письмового множення й ділення на одноцифрове число в концентрі тисячі. Таким чином, створено певне підґрунтя для перенесення способу дії при письмовому множенні та діленні на одноцифрове число на випадки обчислень із багатоцифровими числами. За допомогою навчальних завдань учні переконуються в тому, що письмове множення та ділення багатоцифрового числа на одноцифрове виконується так само, як і трицифрового на одноцифрове. Учні виконують не лише письмове множення та ділення, а й перевіряють правильність одержаних результатів. Слід зазначити, що вправлення в усних обчисленнях не припиняється, – учні вдосконалюють навички усних обчислень із круглими багатоцифровими числами.

У межах розділу продовжується навчання розв'язуванню задач. Учні знайомляться із задачами на пропорційне ділення і на знаходження невідомих

за двома різницями. Підготовчою роботою до введення задач на пропорційне ділення (на знаходження невідомих за двома різницями) передбачено опанування учнями вмінням знаходити значення однакової величини за двома сумами (за двома різницями). Це вміння є основою для відкриття способу розв'язування задач на пропорційне ділення та на знаходження невідомих за двома різницями. З метою узагальнення математичних структур та планів розв'язування задач зазначених типів учні занурюються у дослідження задач, змінюючи величини, числові дані, шукані задач, а також однакові величини. Певну увагу приділено узагальненню задач, що містять сталу величину: на знаходження четвертого пропорційного, на пропорційне ділення, на знаходження невідомих за двома різницями. Учні узагальнюють істотні ознаки структур цих задач і способи їх розв'язування. В межах розділу продовжується розв'язування складених задач, у тому числі й зазначених типів, що описують процес руху тіла і містять величини: швидкість, час руху та подоланий шлях.

Триває робота над рівняннями, нерівностями та виразами зі змінною; розв'язанням задач геометричного змісту.

Завершується вивчення розділу арифметичними діями множення та ділення іменованих чисел, які вимагають застосування письмового прийому множення на одноцифрове число. Окремо розглядається ділення з остачею.

Метою **шостого розділу «Вивчаємо письмове множення і ділення на двоцифрове та трицифрове числа»** є формування в учнів навичок письмового множення і ділення багатоцифрового числа на двоцифрове, ознайомлення з письмовим множенням і діленням на трицифрове число. З письмовим прийомом множення та ділення на двоцифрове число учні вже ознайомились на початку навчального року, працюючи з числами в межах 1000. До цього часу вони вже засвоїли відповідні алгоритми й набули навичок письмового множення і ділення на двоцифрове число в концентрі «Тисяча». Таким чином, створено певне підґрунтя для перенесення способу дій при письмовому множенні й діленні на двоцифрове число на випадки обчислень із багатоцифровими числами. За допомогою навчальних завдань учні переконуються в тому, що письмове множення і ділення багатоцифрового числа на двоцифрове виконується так само, як і трицифрового – на двоцифрове. Учні виконують не лише письмове множення та ділення, а й перевіряють правильність одержаних результатів. Слід зазначити, що у цей час вправління в усних обчисленнях не припиняється, триває вдосконалення навичок усних обчислень із круглими багатоцифровими числами.

У межах розділу продовжується навчання розв'язування задач. Учні знайомляться із задачами на рух, порядок розгляду яких відрізняється від традиційного. Задачі на рух назустріч та рух у протилежних напрямках вводяться одночасно, але спочатку учні вчать розв'язувати задачі на знаходження подоланого шляху, потім – на знаходження швидкості одного з тіл. Згодом узагальнюється перший спосіб розв'язування задач на рух, далі – відбувається ознайомлення із другим способом їх розв'язування, і лише після засвоєння цього матеріалу учні вчать розв'язувати задачі на знаходження часу руху. На заключному етапі задачі на рух зіставляються із задачами на спільну роботу, визначається спільне та відмінне у математичних структурах та способах їх розв'язування, узагаль-

нюються математична структура задач на процеси та способи їх розв'язування. Крім роботи над задачами на рух, яка спрямована на формування в учнів упевненого вміння їх розв'язувати, з метою безперервного повторення вивченого пропонуються задачі інших видів і типів. Особливу увагу приділено задачам, що містять знаходження частини від числа та числа за величиною його частини, оскільки наступним розділом передбачено вивчення дробів.

Триває робота над рівняннями, нерівностями зі змінною, учні знаходять значення виразів зі змінною; розв'язують задачі геометричного змісту.

Завершується вивчення розділу розглядом арифметичних дій множення й ділення іменованих чисел, що вимагають застосування письмового прийому множення на одноцифрове число. Учні з високим рівнем пізнавальних потреб і можливостей також досліджують випадки ділення і множення іменованих чисел на двоцифрове число. Окремо розглянуто ділення з остачею.

Метою **сьомого розділу «Знаходимо площі фігур. Вивчаємо дробі»** є формування в учнів уявлення про дріб як кілька рівних частин цілого. В 3 класі учні вже набули досвіду ділення цілого на кілька рівних частин (виділяли одну таку частину й одержували дріб із чисельником 1), ознайомились із поняттям «частини», мають уявлення про кількість рівних частин у цілому, про суть чисельника і знаменника, – все це є основою для подальшого розвитку уявлень про дріб у 4 класі.

Вивчення теми «Дробі» передбачає використання значної кількості практичної, схематичної наочності та мультимедійних засобів, різноманітного роздаткового матеріалу для практичних робіт учнів. У вигляді цілого найчастіше обирають геометричні фігури, які шляхом ділення на рівні частини та виділення кількох таких частин є засобом унаочнення поняття дробу. Тому перед вивченням дробів необхідно узагальнити знання учнів про геометричні фігури, вміння розв'язувати задачі геометричного змісту.

Учні знайомляться з властивістю плоских геометричних фігур – площею фігури. Поняття про площу вводиться аналогічно поняттю про довжину відрізка: учні порівнюють фігури «на око», накладанням, вимірюванням – діленням цілого на рівні частини й підрахунком їх кількості з подальшим порівнянням одержаних чисел. Одиниці вимірювання площі зіставляють із відповідними одиницями вимірювання довжини; учні мають розрізняти лінійні та квадратні одиниці вимірювання. Площу будь-якої фігури учні вимірюють за допомогою палетки, а площу прямокутника і квадрата – обчислюють, використовуючи відповідні формули. Причому формулу площі прямокутника вони мають застосовувати для обчислення однієї зі сторін прямокутника за відомою площею та іншою стороною. Таким чином, за рахунок набуття вміння обчислювати площі прямокутника та квадрата відбувається розвиток загального вміння розв'язувати задачі шляхом розширення варіацій математичних структур задач.

Перед введенням дробів із чисельником, відмінним від одиниці, доцільно актуалізувати знання учнів про спосіб одержання частин, читання та запис частин (дробів із чисельником 1), кількість рівних частин у цілому, суть чисельника та знаменника, спосіб порівняння частин, правила знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. Протягом певного часу

учні розв'язували складені задачі різноманітних математичних структур, які містили знаходження частини від числа та числа за величиною його частини. Таким чином, вже створено підґрунтя для вивчення дробів. Під час практичних робіт із ділення цілого на рівні частини та виділення кількох рівних частин цілого учні записують та читають одержані дроби, пояснюють, що означає знаменник та чисельник, знайомляться із дробами, які дорівнюють одиниці, й розкривають їх істотну ознаку – рівність чисельника та знаменника дроби. Порівняння дробів також розглядається на практичній основі: спочатку дроби ілюструємо за допомогою однакових геометричних фігур із подальшим порівнянням величин одержаних частин; далі – ілюструємо дроби на одному й тому самому відрізку. В результаті виконання практичних вправ або завдань із використанням наочності, досліджуючи спільне та відмінне в записах дробів, учні роблять узагальнюючий висновок про спосіб порівняння дробів з однаковими знаменниками.

Правила знаходження дроби від числа та числа за величиною його дроби вводяться поетапно: спочатку фіксуємо одержання величини однієї частини цілого, а потім знаходимо величину кількох таких частин; на наступному етапі вивчення теми формулюються відповідні правила. Правила знаходження дроби від числа та числа за величиною його дроби застосовуються учнями при роботі з величинами (довжиною, масою, часом) та під час розв'язування сюжетних математичних задач, таким чином розширюється коло математичних структур складених задач. Треба зазначити, що тема має перспективне значення з огляду на її подальший розвиток у 5-му класі, тому важливо сформувати в учнів правильне уявлення про дріб.

Одночасно із вивченням геометричних фігур, їх площі, дробів продовжується робота з удосконалення навичок письмових та усних обчислень, учні вдосконалюють уміння розв'язувати задачі на рух та типові задачі на пропорційне ділення, на знаходження невідомих за двома різницями, на знаходження четвертого пропорційного тощо. Продовжується вдосконалення вміння знаходити значення виразів на кілька дій, порівнювати числові вирази, знаходити значення виразів зі змінною, розв'язувати рівняння, добирати кілька розв'язків нерівності зі змінною.

Метою **восьмого розділу «Вимірюємо час. Узагальнюємо вивчене в 4 класі»** є узагальнення і систематизація знань і умінь учнів, пов'язаних із арифметичними діями додавання і віднімання, прийомами обчислення, розв'язування сюжетних математичних задач різноманітних структур, з дробами, математичними виразами, рівностями, нерівностями, величинами та одиницями їх вимірювання.

Розділ розпочинається із узагальнення і систематизації уявлень учнів про час та одиниці його вимірювання. Актуалізуються вміння виконувати арифметичні дії з іменованими числами, поданими в одиницях вимірювання часу, та вміння розв'язувати прості задачі на час, що містять три компоненти: початок події, тривалість події, закінчення події. Узагальнення і систематизація знань щодо задач на час передбачає і просування учнів на вищій щабель засвоєння шляхом ускладнення задач: тепер у задачах подано не проміжки часу, а дату початку або дату закінчення події, і для розв'язання задачі ці дати слід перевести у відповідні проміжки часу.

На вивчення цього розділу передбачено 14 уроків. Проте, враховуючи особливості кінця навчального року, тематична контрольна робота проводиться на восьмому уроці після безпосереднього узагальнення й систематизації визначених питань, після неї передбачено один урок для аналізу контрольної роботи і наступні п'ять уроків – для повторення вивченого. Три уроки повторення подано в підручнику, а до решти – двох уроків – учитель добирає матеріал на власний розсуд з огляду на пізнавальні потреби учнів.

МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ У 4 КЛАСІ ЗА НМК Н. П. ЛИСТОПАД

Наталія Листопад

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти у II циклі навчання на математичну освіту відведено щороку по 175 год (5 год на тиждень).

Програмою з математики у 4 класі передбачено опрацювання такого арифметичного змісту:

Письмове множення і ділення.

Нумерація багатоцифрових чисел.

Додавання і віднімання багатоцифрових чисел.

Множення і ділення багатоцифрових чисел.

Матеріал інших змістових ліній органічно поєднаний із арифметичним матеріалом, який вміщено у 4 розділах підручника.

Пропонуємо орієнтовний розподіл годин на вивчення математики за НМК автора Н.П. Листопад по темах:

Повторення вивченого у 3 класі. Письмове множення і ділення – 21 год

Нумерація чисел у межах мільйона. Величини – 35 год

Додавання і віднімання багатоцифрових чисел – 22 год

Множення і ділення багатоцифрових чисел. Дробі. Швидкість – 70 год

Повторення за рік – 22 год

Резервний час – 5 год

Процес засвоєння математичних знань вимагає, щоб в кінці кожного навчального року здійснювалася перспективна підготовка здобувачів до вивчення основного, найважливішого змісту наступного року. У 3 класі значну частину 2 семестру учні освоювали позатабличне множення і ділення, ознайомилися із письмовим множення і діленням.

На початку навчального року на повторення вивченого у 3 класі та формування вміння виконувати письмове множення і ділення рекомендуємо відвести 21 год.

У НМК містяться завдання на повторення нумерації чисел у межах тисячі, усних і письмових випадків додавання і віднімання, усних випадків множення і ділення.

У межах цього розділу формуються уміння виконувати множення і ділення у стовпчик. У 3 класі учні ознайомилися із цим видом обчислення. На початку 4 класу має бути проведена кропітка робота для формування в учнів умінь виконувати множення і ділення на одноцифрове число.

Послідовність розгляду випадків множення визначається зростанням їх складності (множення без переходу через розряд; множення з переходом через розряд, отримання нуля у добутку). Зауважимо, що множення на двоцифрове число на цьому етапі не вивчається, розглядається випадок множення двоцифрового числа на розрядне (який зводиться до множення на одноцифрове число). Паралельно учні вчаться застосовувати набуті вміння для обчислення виразів на сумісні дії.

Засвоєння алгоритму письмового ділення викликає у школярів певні труднощі, які зумовлені об'єктивною причиною – складністю самого алгоритму. Він складається з кількох операцій: перетворення одиниць вищого розряду в одиниці нижчого розряду, табличне ділення, ділення з остачею, множення, віднімання. Всі ці операції повинні стати предметом підготовчої роботи. Велику увагу слід приділити повторенню випадків ділення з нулем і одиницею, перевірки ділення множенням.

У підручнику подано всі випадки ділення на одноцифрове число з наведеними зразками пояснень кожного кроку. Учнім спочатку важко буде прокоментувати хід обчислення, і певну допомогу тут може надати пам'ятка письмового ділення:

- Виділіть перше неповне ділене і встановіть кількість цифр у частці.
- Знайдіть першу цифру частки, дізнайтеся, скільки одиниць першого неповного діленого поділили і скільки залишилося поділити.
- Утворіть друге неповне ділене і продовжуйте ділення, поки не знайдете значення частки.

Процес формування уміння виконувати ділення письмово довготривалий і не обмежується кількома уроками. В наступних темах формування цього вміння має залишатися в полі зору вчителя, алгоритм ділення на одноцифрове число має бути повністю засвоєний кожним учнем.

В кінці цієї теми доцільно провести діагностичну роботу і з'ясувати рівень засвоєння учнями цього матеріалу. В залежності від виявленого стану навчальних досягнень скоригувати подальшу роботу. Зауважимо, що для відслідковування поступу кожного учня і коригування навчального процесу слід проводити короткотермінові самостійні роботи (графік їх проведення вказаний у орієнтовному календарному плануванні).

Мета вивчення теми **«Нумерація багатоцифрових чисел у межах мільйона. Величини»** – засвоєння учнями усної і письмової нумерації чисел

перших двох класів; ознайомлення із властивостями натурального ряду чисел; узагальнення знань про одиниці величин та співвідношення між ними.

Вивчення нумерації багатоцифрових чисел є одним із найскладніших розділів методики математики. Складність пояснюється тим, що учні початкової школи мають засвоїти основний зміст арифметики – розуміння суті десяткової системи числення, знання складу і структури натурального числа. Це необхідно для успішного формування міцних обчислювальних навичок, оскільки механізми усних і письмових обчислень визначаються особливостями десяткової системи числення. Велика кількість помилок в обчисленнях виникає через недостатнє знання нумерації натуральних чисел.

Особливу увагу варто приділити письмовій нумерації багатоцифрових чисел, звернути увагу на випадки, коли у запису чисел відсутні одиниці окремих розрядів. Щоб були сформовані міцні уміння записувати багатоцифрові числа, учень має засвоїти, що кількість цифр у числі визначається місцем вищого розряду цього числа. Засвоїти це можна за допомогою таких трьох запитань, які вчитель буде часто включати у роботу: Який найвищий розряд даного числа? На якому місці стоїть у числі найвищий розряд? Скільки цифр має бути у записі цього числа?

Після опрацювання нумерації багатоцифрових чисел варто провести діагностичну роботу № 2 і з'ясувати рівень засвоєння учнями цього матеріалу. В залежності від виявленого стану навчальних досягнень скоригувати подальшу роботу.

Вивчення величин відбувається у тісному зв'язку з формуванням поняття натурального числа. Після вивчення нумерації відбувається узагальнення та систематизація знань про довжину, масу. Учні під керівництвом вчителя складають таблиці одиниць довжини та маси. Під час виконання практичних завдань, розв'язування задач, обчислення виразів четвертокласники вчать перетворювати складене іменоване число в просте і навпаки. У підручнику подано зразки розгорнутих міркувань під час таких перетворень.

Варто звернути увагу на роботу з одиницями часу. У НМК пропонується система завдань для формування уміння визначати століття, у якому відбувалася певна подія. Цей матеріал відноситься до позапрограмового, але він стане гарною пропедевтикою вивчення історичних подій з огляду на їх розміщення у часовому просторі.

У методиці роботи з площею фігури є багато спільного із роботою з довжиною відрізка. Площа виокремлюється як властивість предметів серед інших їх властивостей. На вивчення площі відводиться 8 уроків: вивчаються одиниці площі (підсумком є складання таблиці); знаходяться площі окремих предметів, які мають форму прямокутника (двері, площа стільниці парти, підлога тощо); розв'язуються задачі на знаходження площі прямокутника та обернені до них; формується вміння користуватися палеткою для визначення площі фігур, які не є прямокутниками.

Слід практикувати знаходження площі прямокутних ділянок за їх планом. Особливу увагу варто приділити випадкам знаходження площі конкретних предметів, коли в результаті вимірювання отримуємо іменовані числа з різними одиницями, наприклад розміри дверей – висота 2 м, ширина – 80 см. Саме на таких прикладах стане зрозумілою вимога правила про те, що довжину і ширину прямокутника треба вимірювати однією мірою або переводити в однакові міри ($2 \text{ м} = 20 \text{ дм}$, $80 \text{ см} = 8 \text{ дм}$, $20 \text{ дм} \cdot 8 \text{ дм} = 160 \text{ дм}^2$).

Розв'язування задач на обчислення площі треба поєднувати з розв'язуванням задач на обчислення периметра.

На уроках вивчення нумерації багатоцифрових чисел та величин необхідно систематично використовувати числові дані із довкілля: висота гори, довжина річки, маса тварини, кількість мешканців населеного пункту, площа різних об'єктів, спортивні досягнення тощо.

Важливе значення має добір числових матеріалів самими учнями. Ця робота може бути реалізована через проекти.

Після вивчення величин пропонуємо провести діагностичну роботу № 3.

Основне завдання теми «**Додавання і віднімання багатоцифрових чисел**» – узагальнити і систематизувати знання учнів про дії додавання і віднімання на множині натуральних чисел (їх зміст, закони і властивості), виробити міцні навички усного та письмового додавання і віднімання багатоцифрових чисел, абстрактних та іменованих.

Вивчення нового матеріалу тісно переплетено з повторенням раніше вивченого. Кожна арифметична дія в 4 класі розглядається в такій послідовності: спочатку повторюється те, що відомо учням про цю дію, виконуються обчислення і розв'язуються задачі на дану дію, а потім вивчається новий матеріал.

Учні вже засвоїли алгоритм письмового додавання і віднімання в межах тисячі, тому в межах мільйона ці дії розглядатимуться паралельно. Це створює кращі умови для набуття обчислювальних навичок, оскільки питання теорії цих дій взаємопов'язані, а прийоми обчислень схожі. У системі завдань передбачено спочатку додавання/віднімання одноцифрового числа до/від багатоцифрового, потім двоцифрового і трицифрового. Це підкреслює однаковість алгоритму письмового додавання і віднімання у різних концентрах, а учні самі роблять висновок, що письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел виконується так само, як додавання і віднімання трицифрових чисел.

Наступні випадки обчислень вводяться із наростанням складності: поступово збільшується кількість переходів через розрядну одиницю; з'являються випадки, коли у зменшуваному міститься кілька нулів тощо. У НМК містяться різноманітні завдання, які сприятимуть формуванню навичок письмового додавання і віднімання.

Під час вивчення письмового додавання і віднімання важливо приділяти увагу усним прийомам виконання цих дій, інакше, опанувавши письмові

прийоми обчислень, учні застосовують їх як для письмових так і для усних випадків. З цією метою необхідно під час знаходження значень виразів пропонувати учням самим вибирати вирази, які вони можуть обчислити усно (із записом у рядок) і лише найважчі обчислювати письмовим способом. Під час виконання обчислень слід систематично закріплювати прийоми усного додавання і віднімання як для дво- і трицифрових чисел, так і для додавання багатозначних чисел із застосуванням прийомів переставлення і групування доданків, для обчислень з використанням прийому округлення одного із компонентів дії додавання чи віднімання.

Після вивчення письмового додавання і віднімання багатозначних чисел розглядається додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в метричних мірах (одиниці довжини і маси), оскільки прийоми цих обчислень схожі. У підручнику пропонуються два способи:

- спочатку перетворити складені іменовані числа в прості іменовані числа з однаковими найменуваннями, виконати дії з ними як із абстрактними числами і виразити отриманий результат в більших одиницях вимірювання;
- додавати/віднімати одиниці однакових найменувань, починаючи з менших, за потреби виконуючи відповідні перетворення.

Другий спосіб економніший в записі, добре ілюструє аналогію дій з абстрактними числами, але дещо складніший для більшості учнів. Проте кожний із них під час розв'язування задач обирає той спосіб, який для нього є зручніший.

Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях часу, потребує великої кількості вправлень, оскільки співвідношення між одиницями часу не відносяться до десяткових. У НМК міститься достатня кількість завдань для формування цього уміння.

Всього на вивчення цієї теми відводиться 22 години, із них 1 година на діагностичну роботу № 4 і 1 год на аналіз цієї роботи і усунення прогалин.

У II семестрі більша частина навчального часу присвячується темі **«Множення і ділення багатозначних чисел»**. Мета – узагальнити і систематизувати знання учнів про дії множення і ділення на множині натуральних чисел (зміст, закони і властивості), сформувати навички множення і ділення багатозначних чисел; дій з іменованими числами. У цій темі учні знайомляться із векторною величиною – швидкістю.

Прийоми письмового множення і ділення багатозначних чисел суттєво різняться і є значно складнішими, ніж прийоми письмового додавання і віднімання. Тому прийоми множення і ділення багатозначних чисел вводяться поетапно:

I етап – множення багатозначного числа на одноцифрове, на розрядне, складеного іменованого на одноцифрове;

II етап – ділення багатозначного числа на одноцифрове, складеного іменованого на одноцифрове;

III етап – множення і ділення круглих багатоцифрових чисел на розрядні;

IV етап – множення двоцифрового числа на двоцифрове, круглого багатоцифрового на двоцифрове, багатоцифрового на двоцифрове;

V етап – ділення багатоцифрового на двоцифрове.

Такий порядок вивчення множення і ділення багатоцифрових чисел створює сприятливі умови для засвоєння як особливостей кожної дії, так і існуючих зв'язків між множенням і діленням. Крім того, це дає змогу розв'язувати задачі різних видів.

Найскладнішим для учнів є засвоєння алгоритму ділення на двоцифрове число. Це насамперед пов'язане з недостатністю навичок усних обчислень, які важливі для знаходження способів прикидки цифри частки. Варто розглянути всі способи: округлення діленого, округлення дільника, округлення діленого і дільника. Особливу увагу треба надати тим випадкам обчислення, коли для знаходження цифри частки треба виконати кілька спроб.

У підручнику показані два способи знаходження цифри частки: послідовне ділення і порозрядне ділення.

Для ознайомлення у НМК пропонуються випадки множення та ділення багатоцифрових чисел на трицифрове число. Зауважимо, що цей матеріал є позапрограмовим, і вчитель сам вирішує в якому обсязі його подавати.

Під час вивчення цієї теми вводиться поняття швидкість, розв'язуються за допомогою формул прості задачі на знаходження швидкості, відстані, часу, вводяться задачі на зустрічний рух і рух в протилежних напрямках. Безпосередньо з поняттям швидкості уточнюються поняття відстані і часу, встановлюють залежність між цими величинами.

У процесі закріплення матеріалу розв'язують як прості, так і складені задачі, але більшу увагу на цьому етапі приділяють простим задачам.

Тема «**Множення і ділення багатоцифрових чисел**» досить об'ємна, тому поділена на три логічно завершені частини. Після кожної з них варто провести діагностичну роботу.

Зміст навчального матеріалу, як правило, структурований за розділами, які відображають розгортання змістової лінії «**Числа. Дії з числами. Величини**», оскільки її наповнення є стрижнем початкового курсу математики. Алгебраїчний зміст (лінія «**Вирази, рівності, нерівності**») органічно доповнює арифметичний матеріал. Метою вивчення матеріалу цієї лінії є пропедевтика систематичного курсу алгебри в основній школі та удосконалення вмінь виконувати вивчені випадки арифметичних дій.

Робота з виразами не обмежується тільки знаходженням їх значень. Слід постійно вправляти учнів у вмінні визначати вид виразу на 2-3 дії (сума, різниця, добуток, частка), читати такі вирази (наприклад, різниця добутоків, сума частки і числа тощо).

У 4 класі продовжується формування уміння розв'язувати рівняння. Рівняння варто включати в уроки якнайчастіше. Це сприятиме як проведенню ґрунтовної алгебраїчної пропедевтики, так і формуванню міцних обчислювальних навичок, умінь проводити перевірку виконаної роботи, структурувати математичні записи.

У НМК пропонуються рівняння складної структури, які відносяться до позапрограмового змісту. Ознайомлення з такими рівняннями та алгоритмом їх розв'язування є пропедевтикою вивчення цього змісту у наступних класах.

У початковій школі нерівності, які містять букву, розв'язують способом добору значення букви та на основі міркувань. У 4 класі варто пропонувати завдання розв'язати нерівності, де вказується множина значень змінної, серед яких учні повинні вибрати ті, за яких вказана нерівність є правильною. Учні також вчаться добирати такі значення самостійно.

Наповнення змістової лінії «**Геометричні фігури**» передбачає роботу як з площинними так і об'ємними геометричними фігурами.

Упродовж всього навчального року вдосконалюється вміння учнів вимірювати відрізки та інші об'єкти та будувати відрізки заданої довжини, будувати коло заданого радіуса.

Продовжується у 4 класі і робота з багатокутниками, зокрема, побудова прямокутника і квадрата, знаходження їх периметра та площі за формулами, знаходження невідомої сторони прямокутника за відомими стороною та площею. Варто розширити уявлення учнів про об'ємні геометричні фігури, включивши в роботу побудову їх макетів.

Мета опрацювання змістової лінії «**Математичні задачі і дослідження**» у 4 класі – удосконалити вміння учнів розв'язувати прості та складені сюжетні задачі, типові задачі (на знаходження четвертого пропорційного, на подвійне зведення до одиниці, на спільну роботу), задачі з буквеними даними, навчити розв'язувати задачі на пропорційне ділення, на знаходження невідомого за двома різницями, прості і складені задачі на знаходження швидкості, відстані і часу.

Під час ознайомлення із задачами нового виду необхідно використовувати різні види наочності: ілюстрації з допомогою предметів, малюнків, схем, креслень; короткий запис задачі, який допомагає встановити залежність між даними і шуканими; таблицю (особливо корисна під час аналізу задачі, яка містить залежність між взаємопов'язаними величинами – швидкість, час, відстань; ціна, кількість, вартість тощо). Зауважимо, що короткий запис задачі розглядається нами як прийом, покликаний полегшити розв'язування. Найчастіше треба практикувати його складання колективно під керівництвом учителя. Не варто вважати обов'язковим короткий запис задачі вдома чи під час перевірки роботи.

Формуванню уміння розв'язувати складені задачі сприятиме складання обернених задач. Складаючи певну кількість обернених задач до прямої задачі,

учні всебічно розглядають залежності між шуканими і даними, що допоможе набуту усвідомлених і міцних умінь розв'язувати складені задачі.

Потребує постійно уваги вчителя і розв'язування простих задач. Необхідно відпрацьовувати уміння усвідомлено робити вибір дії. Прості задачі в різних комбінаціях корисно включати в усні вправи щоденно, наприклад, математичний диктант, який складено із кількох простих задач. Доцільно впродовж року проводити перевірку вміння розв'язувати прості задачі у формі короткотермінових самостійних робіт.

Для формування уміння проводити дослідження у НМК пропонуються завдання на встановлення залежності зміни результату від зміни одного з компонентів, зміни величини площі від зміни довжин сторін при сталому периметрові тощо.

Вивчення змістової лінії «**Робота з даними**» проводиться з опорою на спостереження за процесами, що відбуваються в навколишньому світі, на реальний життєвий досвід дитини. Варто збирати дані як учні проводять дозвілля; скільки часу щодня витрачають на ранкову зарядку, на читання книжок тощо. За одержаними даними заповнюються таблиці та будуються діаграми. Це сприяє накопиченню уявлень про статистичний характер явищ, що нас оточують, та їх властивості; формуванню умінь збирати, фіксувати, обробляти і зберігати інформацію. Ця робота може бути реалізована через проекти. Наприклад, на уроці учні розглядають діаграму проникнення коренів рослин у ґрунт. Після учням пропонується дізнатися із енциклопедій і довідників на скільки проникають у ґрунт корені дерев і колективно за цими даними побудувати діаграму.

Повторення вивченого у 4 класі проводиться з метою систематизації і узагальнення знань, закріплення і удосконалення умінь, відпрацювання навичок, набутих у 4 класі. На цих уроках увага має приділятися матеріалу, який включений до основного змісту програми. Уроки підсумкового повторення мають бути ґрунтовно продумані учителем, їх треба проектувати із врахуванням підготовки класу в цілому і досягненнями окремих учнів. Звертаємо увагу, що на уроках повторення доцільно часто проводити короткотермінові і цілеспрямовані перевірні самостійні роботи для виявлення прогалин у підготовці кожного учня, які мають бути враховані в індивідуальній роботі з ним. На цих уроках проводиться підготовка до підсумкової роботи.

В кінці навчального року доцільно ознайомити учнів з множенням і діленням багатоцифрових чисел на трицифрове число та з матеріалом, який вивчатиметься у 5 класі.

Навчальний рік рекомендуємо завершити інтегрованими уроками, уроками-екскурсіями, уроками-квестами тощо.

На повторення в кінці навчального року рекомендуємо відвести 22 уроки.

Зауважимо, що вчитель може самостійно визначати кількість годин на опрацювання будь-якої теми, враховуючи дидактичну доцільність та незалежні

обставини (карантин, температурний режим тощо). В поданому орієнтирі для календарного планування передбачено 5 резервних годин.

Вчитель також самостійно обирає позапрограмовий зміст. Теми можна взяти із запропонованих у програмі або дібрати самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Підручник містить матеріал для ознайомлення із діагоналлю прямокутника (квадрата), поверхнею паралелепіпеда (куба), класифікацією трикутників за кутами, одиницею місткості – мілілітром. Зауважимо, що результати вивчення додаткових тем не підлягають оцінюванню.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ В 4 КЛАСІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

*Надія Бібік
Тетяна Павлова*

Реформування освіти зумовлене багаторічним нагромадженням очевидних для всіх проблем. Передусім – неузгодженість змісту і результатів навчання між освітніми ланками, надлишковість знань, їх дублювання в різних предметах, перевантаженість другорядною інформацією та ін.

Таким чином, у сучасному варіанті відбувається упорядкування і раціональний розподіл тижневого навантаження на учня, предметна узгодженість по горизонталі у межах одного класу і по вертикалі – між освітніми ланками з опорою на досягнення дошкільного періоду дитинства; приведення у відповідність цілей освіти з вимогами до оцінювання результатів; узгодження вимірювальних методик з реальними можливостями учнів у співвіднесенні з часом, який виділяється на вивчення відповідного змісту.

Ці ознаки відображено в Державних стандартах початкової освіти, відповідних Програмах і підручниках.

Прикметною характеристикою нової ситуації є варіативність навчально-методичного забезпечення. Тобто вчителям, педагогічним колективам надається можливість його вибору залежно від їхніх професійних переваг.

Особливістю навчально-методичного комплекту «Я досліджую світ» авторів Н. Бібік, Г. Бондарчук є його спрямування на забезпечення стратегії Програми НУШ – 1 (розробленої під керівництвом О.Я. Савченко). Орієнтирами для підготовки НМК стали відгуки психологів, вчителів-експертів, опора на дані міжнародних моніторингових досліджень щодо якості початкової освіти.

НМК «Я досліджую світ» містить: підручник у 2-х частинах; робочий зошит у 2-х частинах; щоденник спостережень; атлас з контурними картами; діагностувальні завдання для формувального оцінювання; методичний посібник

для вчителя + календарно-тематичний план; інтернет-підтримка; електронна версія підручника; методична онлайн підтримка в формі авторських вебінарів.

У навчальному плані 4 класу передбачено додатково 1 годину для програми «Дизайн і технології». У змісті «Дизайн і технології» уперше в структурі «Я досліджую світ» виділено таку тематику: історія розвитку техніки; макетування об'єктів техніки; традиційні і сучасні технології виготовлення виробів.

У Типовій освітній програмі також посилено акценти щодо екологічної грамотності в структурі тем «**Людина і природа**»: учні вивчатимуть на місцевому матеріалі різноманітність неживої та живої природи, працю людей в різних галузях господарства.

Особливе місце відводиться таким результатам:

- гуманне ставлення до живих істот;
- прагнення до пізнання природи;
- розуміння практичної цінності природи як джерела існування людини;
- ціннісне і відповідальне ставлення до навколишнього світу
- безпосередня участь в природоохоронній діяльності.

Екологічне спрямування передбачає виявлення зв'язків між неживою і живою природою, залежність росту і розвитку рослин від світла, тепла, вологи; зв'язок зовнішнього вигляду тварин із середовищем проживання, способом живлення, захистом від ворогів. У змісті теми пріоритетними стають норми поведінки серед природи, участі в елементарній природоохоронній діяльності.

Особлива увага приділяється спостереженням за навколишньою природою під час подорожей-спостережень, краєзнавчих розвідок.

Оновлений зміст освіти потребує навчально-методичного комплексу, який зорієнтований на диференціацію навчального процесу, кожен із складників якого має становити комплекс взаємопов'язаних між собою частин. Як уважають дослідники і практики, підручник уповні самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, які дозволяють реалізувати компетентісний підхід у навчанні, забезпечити результативний компонент у співвіднесенні з вимогами до результатів освіти у системі їх ускладнення.

Зазначимо, що в презентованому підручнику забезпечено діалогічність, адресованість до учня, що має сприяти підвищенню інтересу та особистісному зануренню учня в зміст, усвідомленню ним навчального матеріалу.

Посильність, зацікавлення, орієнтація на пізнавальні потреби і можливості молодших школярів забезпечуються різними засобами. А саме: тексти підручника невеликі за обсягом, написані у формі діалогу; тим створюються передумови для осмисленого засвоєння змісту. Передбачено багатокomпонентні розумові й практичні дії учнів, які спрямовані на переробку інформації, застосування у нових умовах, що забезпечує реалізацію компетентісного підходу, дозволяє задіяти інноваційні педагогічні технології.

Якісні характеристики підручника

Підручник відповідає Типовій освітній програмі, у якій забезпечено наступність і перспективність між класами і циклами навчання;

- взаємоузгоджено цілі, зміст і результати освітнього процесу;
- чітко окреслено очікувані результати на завершення першого циклу початкової школи, вони є діагностичними, їх можна виміряти;
- пропонується зміст відповідає пізнавальним можливостям дітей, дає змогу за необхідності подолати розбіжності у їхніх досягненнях;
- надається можливість творчого використання вчителем програми і дидактичного інструментарію, залежно від умов навчання;
- добір дидактично-тематичного забезпечення зумовлюється індивідуальними можливостями учнів (рівень навченості, актуальних психічних станів, потреб, мотивів, цілей, тощо), тому вчителю надається можливість відповідно коригувати навчальний процес.

У підручнику зінтегровано такі освітні галузі: громадянську та історичну; соціальну і здоров'язбережувальну; природничу, технологічну.

Компетентнісний підхід – ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в підручнику. Це передбачає забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причиново-наслідкових зв'язків у природі і суспільстві, надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

З урахуванням вимог Програми у кожній із змістових ліній у підручнику реалізовано такі результати:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь у колективних справах, розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та ін.;
- користуватися певними предметами.

До підручника включено ситуації, що передбачають організацію безпосереднього спілкування з об'єктами навколишнього світу, практичні дії з предметами, використання життєвого досвіду дітей, що розвиває високу пізнавальну активність учнів.

Складність **змісту** в підручнику в межах кожної теми нарощується, починаючи від включення одиничних конкретних фактів, явищ до засвоєння матеріалу, який вимагає встановлення доступних зв'язків, залежностей, відношень.

Операційне ускладнення завдань передбачає: просування учнів від уміння аналізувати об'єкти, формулювати одиничні судження про зв'язки й залежності,

що існують у соціальному світі, які можна безпосередньо спостерігати – до суджень, що вимагають розв’язання в логічному плані.

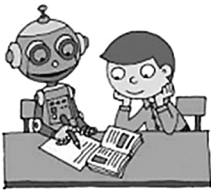
Наводимо приклади таких завдань:

 Як змінилося життя людей після того, як було створено ці речі?

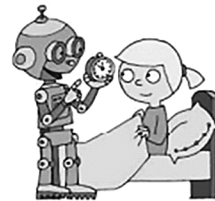

Пофантазуйте, яку працю зможуть замінити роботи.

Таке саме завдання отримали ваші однолітки у Великій Британії. Ось що вони написали.

Джо. Я думаю, що роботи будуть робити за нас усе, навіть домашні завдання. Роботи будуть слухатися нас і розмовляти, але в них не буде почуттів, як у людей.

Сабріна. Люди відкриють нові планети та будуть там жити. Діти матимуть роботів, які підкажуть їм, коли треба лягати спати і прокидатися.

З ким із дітей ви погоджуєтесь? Обміняйтеся своїми міркуваннями.

Розгляньте малюнки. Де використовують фольгу? Що виявилось для вас новим?

Таким чином, у ході керування розв’язанням учнями пізнавальних завдань принцип їх поступового ускладнення в змістово-операційному плані дозволить учителеві залучати в навчальний процес не лише завдання різних типів, а й різного ступеня складності.

У підручнику широко презентовано інноваційні технології навчання: виконання проєктних завдань типу «Створюємо екологічний календар»; розв'язання природничих задач, що являють собою проблемні пошукові завдання; моделювання і розігрування життєвих ситуацій.

Дидактичні вимоги до застосування методів і прийомів в курсі «Я досліджую світ» реалізуються на конкретних уроках.

Зазначимо: інтегрований урок потребує добору засобів навчання діяльнісного характеру, організації групових форм роботи з метою вироблення навичок взаємодії учнів під час виконання дослідницьких завдань, проєктів.

ПРОЄКТ-ДОСЛІДЖЕННЯ

ЕКОЛОГІЧНИЙ КАЛЕНДАР

Задум: долучитися до відзначення міжнародних днів захисту природи; користуючись різними джерелами, створити в класі «Екологічний календар».

План виконання проєкту

1. Користуючись різними джерелами, доповнити екологічний календар.

Дата	Назва свята
1 квітня	Міжнародний день птахів
22 квітня	День Землі
5 червня	Всесвітній день охорони довкілля

2. Розподілити ролі щодо відзначення дат, накопичення інформації про їх зміст.
3. Презентувати результати спільної роботи.
4. Оформити і вивісити екологічний календар у вестибюлі школи.

Як рослини пристосувалися до життя в пустелі? Складіть розповідь, користуючись підказками на мал. 8.

Мал. 8. Пристосування рослин до недостатнього зволоження:
1 — довгий корінь; 2 — розгалужений корінь; 3 — м'ясисті листки;
4 — м'ясисте стебло; 5 — листки у вигляді колючок

У експериментальному варіанті виправдав себе такий алгоритм підготовки інтегрованого уроку:

- визначення цілей навчання;
- створення карти понять з інших предметів (асоціативної павутинки), з курсів, галузей, які допоможуть досягти цілей;

- структурування програми за темами;
- вибір діяльності учнів, яка забезпечить інтегроване навчання;
- розроблення показників досягнення очікуваних результатів.

Пропонуємо конкретизацію змісту, мети і видів діяльності учнів на кожному уроці з предмета «Я досліджую світ» в орієнтовному календарному плануванні.

Зазначимо, що залежно від можливостей довкілля, у зв'язку з відповідними календарними датами та сезонними явищами, рівня готовності учнів, їхніх запитів і потреб в пізнанні, учитель вносить зміни в запропонований план, організовує подорожі-спостереження, дослідницько-пізнавальні проєкти, екскурсії, краєзнавчі розвідки.

У методичному коментарі до кожного уроку вказано можливі дидактичні рішення, які слугують лише орієнтиром для вчителя і потребують творчого доповнення.

РОЗДІЛ 2. ОРІЄНТИРИ ДЛЯ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ У 4 КЛАСІ

**Орієнтир для планування уроків літературного читання в 4 класі
за підручником «Українська мова та читання. Частина 2»
Оксани Вашуленко**

Оксана Вашуленко

I семестр

№ уроку	Назва розділу, тема уроку, матеріал до уроку	Сторінки в підручнику
1	Знайомлюся з новим підручником. Ознайомлення з новим підручником (обкладинка, форзаци, звернення автора до школярів і школярок, зміст, умовні позначення). Актуалізація знань про національну символіку України та правил поведінки під час звучання гімну. Ознайомлення з робочим зошитом до підручника.	
Розділ 1. ШКІЛЬНИЙ ДЗВІНОЧОК КЛИЧЕ НАС В ЧЕТВЕРТИЙ КЛАС!		
2	Проминуло літо враз, зустрічає школа нас. Анатолій Качан «Крилата школа».	3
3	Добрий день, наш милий клас! Нузет Умеров «Наш клас». Створення колажу «Наш четвертий клас».	4
4	Згадуємо літо – час неймовірних пригод і нових відкриттів! Леонід Сорока «В останній день літа».	5-6
5	Осінь на шкільному подвір'ї. Наталя Тріщ «Осінь на шкільному подвір'ї».	7
6	Веселі історії. Олена Комова «Мій сусід – прибулець».	8-11
7	Робота з дитячою книжкою.	—
8-9	У школі цікаво! Джеремі Стронг «Дзвінок інспектора».	11-17
10	Підсумок за розділом.	17

Розділ 2. ДИВОВИЖНИЙ СВІТ МІФІВ		
11	Про що розповідають міфи Єгипту. Міфи давніх єгиптян «Створення світу».	18-19
12	Про що розповідають міфи Єгипту. Міф «Ра та Апоп».	20-22
13	Міфи слов'янських народів. Ольга Бондарук «Міфи про створення світу та людей»	22-25
14	Робота з дитячою книжкою. Міфи стародавнього Китаю та Стародавньої Індії про створення світу і людей.	—
15	Міфи Давньої Греції. Давньогрецький міф «Арахна» (аудіювання).	26
16	На землях стародавньої Греції. Давньогрецький міф «Пандора».	26-30
17	Міфи Давньої Греції. Давньогрецький міф «Дедал та Ікар»	30-33
18	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	33
Розділ 3. ЛЕГЕНДИ РІДНОГО КРАЮ		
19	Легенди рідного краю. Народна легенда «Як виникли Карпати».	34-37
20	Звідки з'явилася цілюща сила у трав? За Василем Лисенком «Любава» (аудіювання).	37
21	Робота з дитячою книжкою.	—
22	Де гурт, там і сила. Народна легенда «Зозуліні черевички»	37-40
23	Таємниці історії рідного краю. Народна легенда «Замкова гора в Мукачеві».	40-41
24	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	41
Розділ 4. ПІЗНАЮ МУДРІСТЬ ПРИТЧІ		
25	Треба нахилитися, щоб з криниці води напиться. Притча «У пригоді» (аудіювання), «Треба нахилитися»	42-43
26	Холодним словом серце не запалиш. Притча «Сила слова»	43-44
27	Рана загоїться, а зле слово – ніколи. Єврейська притча «Цвяхи»	44-45
28	Робота з дитячою книжкою.	—
29	Щаслива людина та, яка дарує щастя іншим. Леонардо да Вінчі «Справжній друг»	46
30	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	46

Розділ 5. НАРОДНА КАЗКА – СКАРБНИЦЯ МУДРОСТІ		
31	Народна казка – скарбниця мудрості. Українська народна казка «Казка про Івана» (аудіювання).	47
32	Корейська народна казка «Чий дарунок найкращий».	47-50
33	Сильна воля і гори перевертає. Українська народна казка «Кам'яний горішок»	50-53
34	Від багача не жди калача. Фінська народна казка «Біднякова ріпа».	53-56
35	Робота з дитячою книжкою.	—
36	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	56
Розділ 6. Жменька сміху – читачам на втіху		
37	Сміх продовжує життя. Марія Пригара «Тайна».	57
38	Гумористичні вірші Грицька Бойка. Грицько Бойко «Викрутився».	58
39	Хто посміхається, до того й доля схиляється. Петро Ребро «Не вгадаєте ніколи!».	59-60
39	Лінивому завжди свято. Микола Сингаївський «Марічка і звичка»	60
40	Письменниця Галина Малик і її творчість. Галина Малик «Мавпині іменини».	60-61
41	Робота з дитячою книжкою.	—
42-43	Всеволод Нестайко – найпопулярніший дитячий письменник. Всеволод Нестайко «Як ми в космос літали».	62-68
44	Фантастичні пригоди у віршованій казці. Василь Симоненко «Подорож у країну Навпаки».	68-72
45	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	72
Розділ 7. Краса і сила поетичного слова		
46	Осінь зачаровує красою. Олександр Олесь «Ліс восени».	73-74
47	Поетеса Ліна Костенко і її вірші. «Здивовані квіти», «Вже брами літа замикає осінь».	75
48	Поет Андрій Малишко. «Дощик»	76-77
49	Робота з дитячою книжкою.	—
50	Поет Дмитро Павличко. «Дядько дощ».	77-78

51	Про письменника Миколу Вінграновського. «Грім».	78-79
52	Поет Анатолій Качан. «Летючий корабель».	79-80
53	Акрівірші. Вірші-загадки.	80-81
54	Творчість Григорія Фальковича. «Неспіхом, наспівуючи Баха».	81-82
55	Фантастично-новорічна пригода. Анатолій Костецький «У сузір'ї гончих псів».	82-84
56	Підсумок за розділом. Презентація літературних проєктів.	84

**Орієнтир для планування уроків української мови в 4 класі ЗЗСО
з навчанням румунською мовою за підручником
«Українська мова та читання. Частина 1» Оксани Петрук**

Оксана Петрук

№ уроків	Дата	Тема уроку
I семестр		
1		Ознайомлюємося з новим підручником української мови: обкладинка, умовні позначення, структура навчальної книжки. Актуалізуємо мету і завдання уроків української мови.
2-3		РМ Ділимося враженнями про канікули, складаємо діалоги. Готуємося до виконання проєкту.
ЗВУКИ Й БУКВИ. ПРАВОПИС		
4-5		Розрізняємо звуки й букви. Розпізнаємо букви рідної та української мови. Перекладаємо.
6		Повторюємо український алфавіт, користуємось ним.
7		Ділимо слова на склади для переносу.
8-9		Досліджуємо звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> : читаємо, аналізуємо, пишемо.
10		Вправляємось у вимові твердих і м'яких приголосних звуків.
11		РМ Ти і твій співрозмовник. Вчимося культурі усного мовлення.
12		Досліджуємо слова з <i>подовженими приголосними</i> : читаємо, аналізуємо, пишемо.
13-14		Вправляємось у вимові й написанні слів на <i>-ться, -шся</i> .
15-16		Досліджуємо слова з <i>апострофом</i> : читаємо, аналізуємо, пишемо. Готуємося до виконання проєкту.

17		Повторюємо й закріплюємо знання про звуки і букви. Презентуємо проекти.
18		Тематична діагностувальна робота.
НОМІНАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА		
19-20		Досліджуємо <i>номінативне значення слова</i> : розрізняємо слова – назви предметів, ознак, дій. Готуємося до виконання проекту.
21		РМ Розповідаємо про себе. Складаємо текст-розповідь.
22		Об'єднуємо слова в <i>тематичні групи</i> .
ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА		
23-24		Повторюємо відомості про <i>лексичне значення слова</i> . Користуємося <i>тлумачним словником</i> .
25-26		Спостерігаємо за <i>однозначними й багатозначними</i> словами.
27		Досліджуємо <i>пряме й переносне</i> значення слів.
28		Добираємо пари <i>антонімів</i> , уживаємо їх у мовленні.
29		РМ Клуб питайликів. Вчимося запитувати.
30		Добираємо <i>синоніми</i> , уживаємо їх у мовленні. Готуємося до виконання проекту.
31		Повторюємо й закріплюємо знання про номінативне й лексичне значення слова. Презентуємо проекти.
32		Тематична діагностувальна робота.
БУДОВА СЛОВА		
33-34		Досліджуємо <i>закінчення й основу слова</i> , визначаємо їх.
35-36		Спостерігаємо за <i>спорідненими</i> словами. Добираємо такі слова. Готуємося до виконання проекту.
37		РМ У колі рідної сім'ї. Складаємо текст-розповідь.
38		Досліджуємо <i>корінь слова</i> , визначаємо його у словах.
39-40		Спостерігаємо за чергуванням голосних і приголосних звуків у коренях споріднених слів.
41-42		Вправляємось у написанні ненаголошених <i>e, u</i> в коренях слів.
43-44		Досліджуємо <i>суфікс</i> : спостерігаємо за творенням слів за допомогою суфіксів та їх значенням.
45		РМ Улюблене заняття. Інтерв'ю. Складаємо розповідь за аналогією.
46-48		Спостерігаємо за правописом і вимовою суфіксів.
49-50		Досліджуємо <i>префікс</i> : спостерігаємо за творенням слів за допомогою префіксів та їх значенням.

51		Розрізняємо префікси та прийменники.
52		Вправляємося в написанні префіксів <i>пре-, при-, при-</i> .
53		Вправляємося в написанні префіксів <i>роз-, без-</i> .
54		РМ Домашні улюбленці. Складаємо текст-опис за планом і опорними словами.
55		Вправляємося в написанні префіксів <i>з-, с-</i> .
56		Досліджуємо написання <i>апострофа</i> після префіксів.
57		Узагальнюємо й застосовуємо знання про будову слова. Презентуємо проекти.
58		Тематична діагностувальна робота.
ІМЕННИК		
59		Розпізнаємо й групуємо іменники – <i>назви істот і неістот</i> .
60		Розрізняємо <i>загальні</i> і <i>власні</i> іменники. Заповнюємо анкету.
61		Визначаємо <i>рід</i> і <i>родові закінчення</i> іменників.
62		РМ Хлопчик і сніжинка. Переказуємо текст за планом.
63		Спостерігаємо за вживанням іменників в <i>однині</i> і <i>множині</i> . Готуємося до виконання проекту.
64		Підсумковий урок.
II семестр		
65		Досліджуємо іменники, що вживаються лише в однині або лише в множині.
66		Спостерігаємо за відмінюванням іменників чоловічого і жіночого роду на <i>-а, -я</i> .
67-69		Досліджуємо іменники, ужиті в <i>родовому</i> і <i>знахідному</i> відмінках.
70		РМ Зимові канікули. Складаємо текст-розповідь.
71		Спостерігаємо за чергуванням приголосних під час уживання іменників у <i>давальному</i> й <i>місцевому</i> відмінках.
72-73		Досліджуємо іменники, ужиті в <i>орудному</i> відмінку.
74-76		Спостерігаємо за відмінюванням іменників чоловічого роду з <i>нульовим</i> закінченням та <i>-о</i> й середнього роду на <i>-о, -е, -я</i> .
77		Досліджуємо іменники чоловічого і середнього роду, ужиті в <i>родовому</i> відмінку.
78		РМ Сьогодні був хороший день! Складаємо текст-розповідь за наведеним початком і кінцівкою.
79-80		Спостерігаємо за <i>чергуванням</i> і <i>випаданням голосних</i> під час відмінювання іменників чоловічого роду.

81		Досліджуємо іменники чоловічого і середнього роду, ужиті в <i>давальному й місцевому</i> відмінках.
82		Спостерігаємо за <i>чергуванням</i> приголосних звуків під час змінювання іменників чоловічого й середнього роду.
83-85		Уживаємо іменники чоловічого і середнього роду в <i>орудному</i> відмінку.
86		РМ Дружба. Розповідаємо. Запитуємо. Редагуємо.
87		Спостерігаємо за відмінюванням іменників жіночого роду з <i>нульовим</i> закінченням та іменника <i>мати</i> .
88		Вправляємось у правописі іменників жіночого роду з <i>нульовим</i> закінченням та іменника <i>мати</i> в <i>орудному</i> відмінку.
89-90		Відмінюємо <i>іменники середнього роду – назви маленьких істот</i> та іменник <i>ім'я</i> . Готуємося до виконання проекту.
91		Спостерігаємо за зміною закінчень іменників у <i>множині</i> .
92		Закріплюємо й застосовуємо знання про іменник. Презентуємо проекти.
93		Тематична діагностувальна робота.
94		РМ День народження. Складаємо текст-розповідь про свої враження.
ПРИКМЕТНИК		
95-96		Розпізнаємо <i>прикметники</i> , спостерігаємо за їх роллю в мовленні.
97		Вправляємося у змінюванні прикметників в однині, уживаємо їх у мовленні.
98		Спостерігаємо за змінюванням прикметників <i>жіночого роду</i> в <i>орудному</i> відмінку.
99		Вправляємось у вживанні прикметників у <i>множині</i> .
ЧИСЛІВНИК		
100-101		Спостерігаємо за роллю <i>числівників</i> у мовленні, їх зв'язком з іменниками.
102		РМ Моя улюблена книжка. Складаємо есе – ділимося враженнями, думками.
103-104		Розпізнаємо числівники, уживаємо їх у мовленні. Запам'ятовуємо числівники – <i>назви десятків</i> .
105		Узагальнюємо й застосовуємо знання про прикметник і числівник.
106		Тематична діагностувальна робота.

ЗАЙМЕННИК		
107		Розпізнаємо <i>займенники</i> , спостерігаємо за їх роллю в текстах, уживаємо займенники в мовленні.
108-109		Змінюємо займенники, зіставляємо початкову форму зі зміненою, уживаємо займенники в мовленні.
110		РМ Професії. Ким я хочу бути. Складаємо текст-розповідь.
ДІЄСЛОВО		
111-112		Розпізнаємо <i>дієслова</i> , спостерігаємо за їх роллю в мовленні.
113		Вправляємося у написанні <i>не</i> з дієсловами.
114		Розрізняємо <i>часи дієслів</i> .
115		Уживаємо дієслова в <i>теперішньому</i> часі.
116		Досліджуємо особливості змінювання дієслів <i>їсти, пити, сидіти, бігти, носити, казати</i> .
117		Уживаємо дієслова в <i>майбутньому</i> часі.
118		РМ Мріємо про канікули. Складаємо діалоги.
119		Змінюємо дієслова <i>минулого</i> часу за родами й числами.
120		Узагальнюємо й застосовуємо знання про дієслово.
121		Тематична діагностувальна робота.
ПРИСЛІВНИК		
122		Розпізнаємо <i>прислівники</i> , спостерігаємо за їх зв'язком із дієсловами та роллю в мовленні.
123-124		Вправляємося у вживанні прислівників у мовленні.
125		Узагальнюємо й застосовуємо знання про <i>частини мови</i> .
126		Тематична діагностувальна робота з розділу «Частини мови».
СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ		
127		Вправляємося в утворенні <i>словосполучень</i> .
128		Узагальнюємо відомості про <i>речення</i> та їх види.
129-130		Розрізняємо різні <i>види речень</i> , інтонуюмо їх.
131		Досліджуємо <i>звертання</i> у питальних і спонукальних реченнях.
132		Поширюємо речення <i>однорідними членами</i> .
133		Узагальнюємо відомості про <i>текст</i> .
134-135		Розрізняємо типи текстів.
136		Досліджуємо <i>тексти-діалоги</i> .
137		Повторюємо й узагальнюємо синтаксичні відомості.
138		Тематична діагностувальна робота.
139		Узагальнюємо вивчене у 4 класі.
140		Підсумковий урок.

**Орієнтир для планування уроків читання в 4 класі ЗЗСО
з навчанням румунською мовою за підручником
«Українська мова та читання. Частина 2» Оксани Петрук**

Оксана Петрук

№ уроків	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
I семестр			
1			Знайомство з новим підручником. Ознайомлення з читанковою частиною підручника: обкладинка, умовні позначення, структура навчальної книжки. Звернення до читачів.
РОЗДІЛ 1. БАРВИ ОСЕНІ			
2		4-5	Поспішаємо до школи. Вступ до розділу. Микола Сингаївський, «Вересень»; Іванна Блажкевич, «Перший дзвінок».
3		5-6	Осінні настрої. Аліса Майданник, «Осінні листочки»; Ольга Атаманчук, «І берізки, і топольки», «Стрибучі калюжі» (🎧).
4		6-8	За що я люблю осінь. Марія Людкевич, «Золота казка осені».
5		8-9	Осінь така різна... Марія Хоросницька, «Осінь»; Тамара Журба, «Таня в осені просила». Порівнюємо вірші.
6		10-11	Картина художника Яцека Єрки «Чотири пори року»: «читаємо» картину, аналізуємо, ділимося враженнями. Підготовча робота до виконання проєкту (довготривалий).
7			Підсумок за розділом.
РОЗДІЛ 2. ЗІ СКАРБНИЦІ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ			
8		11-13	Вступ до розділу. Українські народні пісні «Грицю, Грицю, до роботи!», «Ой, є в лісі калина» (🎧). Інсценізація.
9-10		13-15	Дитячі пісні – колискові, забавлянки, потішки. Розповідь про дитячі пісні (🎧).
11		15-16	Скоромовки. Конкурс скоромовців.
12		16-17	Лічилки. Дитячі ігри. Дитяча гра «Сірий кіт».
13		17-18	Загадки. Загадки та секрети їх розгадування (🎧).

14		18-20	Народ вчить, як на світі жить. Розповідь про прислів'я і приказки (🎧). Підготовча робота до виконання проєкту.
15-16		21-23	Казки. Українська народна казка «Колосок». Інсценізація.
17-18		23-26	Українська народна казка «Пан Коцький».
19			Підсумок за розділом. Презентація проєктів.
РОЗДІЛ 3. ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА			
20		26-27	Ми прийшли у світ добро творити. Вступ до розділу. Любов Забашта, «Людина починається з добра» (🎧).
21		27-29	Сила слова. Василь Сухомлинський, «Добре слово».
22		30	Правила доброго сусідства. Войцех Відлак, «Несподіванка».
23-24		31-32	Як зупинити нахабу? Борис Привалов «Василько-забудько».
25		33-35	Часто так і в нас буває... Олена Пчілка, «Котова наука» (🎧). Інсценування.
26		35-36	Леонід Глібов, «Коник-стрибунець» (🎧).
27-29		36-39	Найгірша провина. Катерина Бабкіна, «Мсьє Жак і квітнева риба».
30			Підсумок за розділом.
РОЗДІЛ 4. МЕЛОДІЇ ЗИМИ			
31-32		40-42	Завітала зимонька. Вступ до розділу. Леонід Куліш-Зіньків, «Зима»; Віра Паронова, «Йде зима»; Валентина Лисенко, «Завітала зимонька» (🎧); Віра Правоторова, «Нудьгував мороз».
33		43-44	Творчість Ярослава Стельмаха. «Санчата». Книжкова виставка.
II семестр			
34		44-47	Чарівні дарунки. Інна Бевз, «Ходить він завжди вночі»; Юстина Телішевська, «Чарівні дарунки»; Іван Шевчук «Вже надходить ніч чарівна» (🎧).

35		47-48	Святкуємо і природу шануємо. Віра Правоторова, «Зростати разом»; Юлія Домашець, «Лісова вечірка в стилі «еко»».
36		49-50	Різдво у лісі. Іванна Савицька, «Різдво у лісі». Картина художниці Сьюзан Вілер: аналізуємо, ділимося враженнями.
37		51-52	Народні традиції. Андрій М'ястківський, «Сію, вію, посіваю». «Щедрівка»; «Засівальна».
38		52-54	Дбаємо про пташок. Світлана Коляда, «Омелюхи».
39			Підсумок за розділом.
РОЗДІЛ 5. КРАЇНА МОЯ – УКРАЇНА			
40		54-57	На білому світі є різні країни... Вступ до розділу. Державний Гімн України. Дмитро Павличко, «Де найкраще місце на землі»; Валентина Новомирова «Батьківщина».
41		57-59	Моя рідна земля. Казка «Князенко Ясінь».
42		59-60	Кожному мила своя батьківщина. Василь Сухомлинський, «Без батьківщини життя – не життя».
43		61-62	Все це наша Україна... Мар'яна Савка, «Україна»; Наталія Зарічна, «Я тримаю у руці». Конкурс читання віршів. Підготовча робота до виконання проєктів.
44-45		63-65	Тарас Шевченко – гордість України. Розповідь Дмитра Красицького про дитинство Т. Шевченка.
46		66	Творчість Тараса Шевченка. «Сонце заходить», «Село! І серце одпочине».
47-48		67-70	Незламна Леся Українка. Леся Храплива, «Колись весною на Волині».
49		71	Творчість Лесі Українки. «Як дитиною бувало», «На зеленому горбочку».
50-51		72-74	Творчість Івана Франка – світоча України. Володимир Барагура, ««Хлопчик-чудак», що став славною людиною»; Іван Франко «Лисичка та рак», «Надійшла весна прекрасна».
52			Підсумок за розділом. Підготовча робота до виконання проєктів.

РОЗДІЛ 6. НАДІЙШЛА ВЕСНА ПРЕКРАСНА			
53		76-77	Прихід весни. Вступ до розділу. Віктор Терен, «Весняні чоловічки»; Галина Могильницька, «Сидить Весна на гілочці».
54-55		78-80	Добре серце – добрі вчинки. Ніна Наркевич, «Лесина квітка».
56		81-82	Весняне свято. Світлана Кузьменко, «Маринчина писанка» (🎧). Картина художника Юрія Мацика «Весняне свято»: про що вона «говорить»? Ділимося враженнями.
57			Підсумок за розділом.
РОЗДІЛ 7. У КОЛІ РІДНОЇ СІМ'Ї			
58		82-84	Найрідніші... Вступ до розділу. Олександр Дерманський, «Теплий віршик для мами»; Степан Андрієвський, «Маму потрібно не тільки любити» (🎧); Леся Вознюк, «Диво-татусь».
59		84-86	Наші бабусі й дідусі. Аркадій Музичук «Дідусів маршрут»; Грицько Бойко, «Бабуся внука колисає». Книжкова виставка. Підготовча робота до виконання проєкту.
60		87-89	Наші братики й сестрички. Анатолій Григоруk, «Найкраща сестричка».
61			Підсумок за розділом. Презентація проєктів.
РОЗДІЛ 8. ДРУЖИТИ ТРЕБА ВМІТИ			
62		89-91	Як вчинити правильно? Вступ до розділу. Аліна Туз, «Михась і Дмитрик».
63		91-93	Творчість Анатолія Костецького. «Твій друг», «Новенька».
64		94-95	Чудеса дружби. Ольга Бусенко, «Як я став відмінником».
65-67		96-100	Вчимося відчувати іншого. Всеволод Нестайко, «Рудий Тимко».
68		100-101	Який він – справжній друг? Тетяна Винник, «Секрет»; Леонід Нечаєв, «Про жовті грушки й червоні вушка».
69		102-103	Вірний друг – це справжнє щастя. Анатолій Костецький «На світі все буває». Підготовча робота до виконання проєкту.
70			Підсумок за розділом. Презентація проєктів.

**Орієнтир для планування уроків математики в 4 класі
за підручником «Математика. 4 клас»
Світлани Скворцової, Оксани Онопрієнко**

*Оксана Онопрієнко,
Світлана Скворцова*

№ п/п	Тема	Очікувані результати	Навчальна діяльність	Змістова лінія
Розділ І. Узагальнюємо і систематизуємо вивчене у 3-му класі				
1.	Повторюємо нумерацію чисел в межах 1000	читає і записує числа, утворює числа різними способами; порівнює числа різними способами;	Нумерація трицифрових чисел. Натуральні числа. Розрядні одиниці. Розряди	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
2.	Узагальнюємо знання про арифметичні дії з числами	визначає загальну кількість одиниць певного розряду; подає числа у вигляді суми розрядних доданків; виконує додавання та віднімання, множення і ділення на основі нумерації чисел;	Суть арифметичних дій додавання; віднімання множення; ділення. Додавання і віднімання з числом 0; віднімання рівних чисел. Множення та ділення з числом 1. Множення з числом 0; ділення нуля на число	
3.	Досліджуємо залежність результату арифметичної дії від зміни компонента	перевіряє правильність обчислень; розуміє спосіб одержання дробу;	Залежність результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів. Прийом округлення при додаванні та відніманні. Застосування залежності значення добутку від зміни одного з множників при множенні	
4.	Узагальнюємо прийоми додавання і віднімання в межах 1000		Прийоми додавання і віднімання в межах 1000. Усні прийоми обчислення: додавання і віднімання частинами; додавання на підставі правила додавання числа до суми; віднімання на підставі правила віднімання числа від суми; порозрядне додавання і віднімання; додавання і віднімання способом округлення; додавання і віднімання способом укрупнення розрядних одиниць	

5.	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	прогнозує очікуваний результат; зіставляє одержаний результат із прогнозованим; записує математичні вирази і твердження, подані в текстовій формі, з використанням математичних символів; застосовує правила	Усні прийоми обчислення: додавання і віднімання частинами; додавання на підставі правила додавання числа до суми; віднімання на підставі правила віднімання числа від суми; порозрядне додавання і віднімання способом округлення; додавання і віднімання способом укрупнення розрядних одиниць	
6.	Узагальнюємо прийоми усного множення і ділення в межах 1000	порядку виконання дій під час обчислень значень виразів без дужок та з дужками; розв'язує рівняння з однією змінною на основі правил знаходження невідомого компоненту арифметичної дії; перевіряє, що одержане числове значення змінної є розв'язком рівняння; розуміє, що нерівність зі змінною має один, кілька або безліч	Прийоми усного множення і ділення в межах 1000. Множення та ділення на одноцифрове число. Множення та ділення круглих чисел на одноцифрове число способом укрупнення розрядних одиниць, способом множення (ділення) добутку на число. Ділення на кругле число способом укрупнення розрядних одиниць; способом послідовного ділення. Ділення на двоцифрове число способом добору; способом послідовного ділення	
7.	Множимо і ділимо числа різними способами	розв'язків, може не мати розв'язків; знаходить окремі розв'язки нерівності зі змінною зручним для себе способом; розв'язує прості і складені сюжетні задачі, задачі з геометричним змістом, компетентнісно зорієнтовані задачі;	Множення та ділення круглих чисел на одноцифрове число способом укрупнення розрядних одиниць, способом множення (ділення) добутку на число. Ділення на кругле число способом укрупнення розрядних одиниць; способом послідовного ділення. Ділення на двоцифрове число способом добору; способом послідовного ділення	
8.	Досліджуємо задачі		Сюжетні задачі. Задачі на знаходження суми, різниці або кратне порівняння двох добутків та обернені до них. Задачі на знаходження четвертого пропорційного (спосіб знаходження однієї величини	

9.	Досліджуємо ділення з остачею	створює допоміжну модель задачі різними способами; обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі;	Ділення з остачею. Алгоритм ділення з остачею. Величина остачі. Кількість остач. Перевірка ділення з остачею. Ділення з остачею у випадках, коли ділене менше за дільник	
10.	Досліджуємо задачі.	планує розв'язування задачі; створює математичну модель задачі; перевіряє правильність розв'язку задачі;	Задачі на знаходження четвертого пропорційного. Задачі на подвійне зведення до одиниці. Задачі на спільну роботу	
11.	Узагальнюємо знання про математичні вирази.	складає сюжетні задачі; виконує елементарні дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження; використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними проектами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя	Математичні вирази: числові і вирази зі змінною. Правила порядку виконання дій. Знаходження значень виразів на кілька дій. Застосування законів арифметичних дій додавання і множення; правил арифметичних дій віднімання і ділення у обчисленнях значень числових виразів.. Знаходження значень виразів зі змінною при заданому значенні змінної	
12.	Узагальнюємо знання про рівняння і нерівності		Рівняння. Означення рівняння. Корінь (розв'язок) рівняння. Розв'язування простих рівнянь та нерівностей способом добору. Розв'язування простих рівнянь на підставі застосування правила знаходження невідомого компонента арифметичної дії	
13.	Досліджуємо рівняння та нерівності зі змінною		Нерівності із змінною. Нерівність із змінною. Розв'язки нерівності із змінною. Раціональний спосіб добору деяких розв'язків нерівності зі змінною	
14.	Узагальнюємо знання про частини цілого		Частини. Чисельник, знаменник дробу. Порівняння частин. Правило знаходження частини від числа та числа за величиною його частини	

15.	Досліджуємо задачі		Задачі на пропорційне ділення	
16.	Навчальний проєкт «Математика в побуті»		Застосування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
17.	Тематична робота №1			

Розділ II. Вивчаємо письмові прийоми множення і ділення

18.	Повторюємо арифметичні дії множення і ділення	володіє навичками письмового додавання і віднімання чисел; прогнозує результат додавання та віднімання, перевіряє правильність обчислень;	Застосування сполучного закону множення і розподільного закону ділення. Позатабличне множення і ділення	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
19.	Знайомимось з письмовим прийомом множення	володіє навичками письмового множення і ділення числа на одноцифрове;	Ознайомлення з алгоритмом письмового множення на одноцифрове число	
20.	Вивчаємо письмове множення на одноцифрове число	володіє обчислювальними навичками письмового множення і ділення на двоцифрове число; розв'язує задачі на знаходження четвертого пропорційного	Переставний закон множення. Множення одноцифрового числа на трицифрове. Письмове множення у випадку, коли один з множників містить нуль в середині запису	
21.	Знайомимось із способом відношень при розв'язуванні задач на знаходження четвертого пропорційного	різними способами, на подвійне зведення до одиниці;	Правило кратного порівняння. Ознайомлення із розв'язуванням задач на знаходження четвертого пропорційного способом відношень. Розв'язування задач на знаходження четвертого пропорційного двома способами	
22.	Розв'язуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного способом відношень		Розв'язання задач на знаходження четвертого пропорційного способом відношень. Складання і розв'язування обернених задач. Розв'язування задач двома способами	

23.	Розв'язуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного двома способами	створює допоміжну модель задачі різними способами; обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі;	Розв'язання задач на знаходження четвертого пропорційного двома способами Узагальнення способів розв'язування задач на знаходження четвертого пропорційного
24.	Знайомимось із письмовим діленням на одноцифрове число	планує розв'язування задачі; створює математичну модель задачі; перевіряє правильність розв'язку задачі; складає сюжетні задачі; виконує елементарні	Усний прийом ділення на одноцифрове число. Кількість цифр у частці. Ознайомлення з письмовим діленням на одноцифрове число. Письмове ділення у випадку, коли неповні ділені є розрядними доданками діленого
25.	Виконуємо письмове ділення на одноцифрове число	дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження; використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними проєктами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя	Ділення з остачею в тому числі й у випадку, коли ділене менше за дільник. Утворення другого неповного ділення з остачі і десятків діленого. Письмове ділення у випадку, коли друге неповне ділене двоцифрове число десятків
26.	Виконуємо письмове ділення на одноцифрове число	читає нескладні таблиці, лінійні діаграми; добудовує лінійні діаграми; порівнює й узагальнює дані, вміщені у таблицях, на діаграмах;	Письмове ділення у випадку, коли друге і третє неповні ділені утворюються з остачі та одиниць певного розряду діленого
27.	Виконуємо письмове ділення на одноцифрове число		Кількість цифр у частці. Утворення першого неповного діленого. Письмове ділення у випадку, коли перше неповне ділене двоцифрове число десятків. Перевірка арифметичної дії ділення
28.	Виконуємо письмове ділення на одноцифрове число		Письмове ділення. Найвищий розряд частки і кількість цифр в частці
29.	Знайомимось з алгоритмом письмового ділення		Множення і ділення на 10, 100. Множення і ділення на круглі числа. Алгоритм письмового ділення. Перевірка множення та ділення

30.	Знайомимось із письмовими множенням і діленням на кругле число	обирає дані, необхідні і достатні для розв'язання проблемної ситуації; користується даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач	Множення (ділення) на кругле число способом послідовного множення (ділення). Письмове множення на одноцифрове число. Письмове множення на кругле число. Письмове ділення на кругле число; спосіб добору цифр частки. Визначення першого неповного діленого при письмовому діленні на кругле число	
31.	Виконуємо письмові множення і ділення на кругле число		Письмове множення і ділення на кругле число	
32.	Знайомимось з письмовим множенням на двоцифрове число		Письмове множення на двоцифрове число. Усні прийоми множення. Ознайомлення з письмовим множенням на двоцифрове число. Алгоритм письмового множення на двоцифрове число	
33.	Досліджуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного; на подвійне зведення до одиниці		Дослідження задач на знаходження четвертого пропорційного і на подвійне зведення до одиниці	
34.	Досліджуємо задачі на подвійне зведення до одиниці		Ознайомлення з ускладненими задачами на подвійне зведення до одиниці. Два способи розв'язування задачі. Узагальнення плану розв'язування задач на подвійне зведення до одиниці	
35.	Досліджуємо задачі на подвійне зведення до одиниці		Задачі на подвійне зведення до одиниці	
36.	Досліджуємо задачі		Зіставлення задач на знаходження четвертого пропорційного і на подвійне зведення до одиниці.	

37.	Знайомимось з письмовим діленням на двоцифрове число		Письмове ділення на кругле число. Усний прийом ділення на двоцифрове число добором цифри частки. Письмове ділення на двоцифрове число, коли в частці одна цифра способом добору цифри частки	
38.	Виконуємо письмове ділення на двоцифрове число		Письмове ділення на кругле число. Заміна двоцифрового числа меншим круглим числом. Письмове ділення на двоцифрове число, коли в частці одна цифра. Спосіб добору цифр частки. Письмове множення на двоцифрове число	
39.	Виконуємо письмове ділення на двоцифрове число		Ділення трицифрового числа на двоцифрове. Спосіб добору цифр частки. Ділення на двоцифрове число, коли в частці дві цифри. Перевірка ділення множенням	
40.	Досліджуємо задачі		Зіставлення задач на подвійне зведення до одиниці і задач на спільну роботу. Задачі на знаходження трьох чисел за двома різницями	
41.	Виконуємо ділення на двоцифрове число		Письмове ділення на двоцифрове число. Спосіб прикидки пробних цифр частки. Перевірка ділення множенням	
42.	Розв'язуємо задачі з буквеними даними		Складання простих задач за виразами. Складання виразу за текстом складеної задачі, що містить букву. Складання складених задач за виразами	
43.	Виконуємо ділення з остачею		Усне ділення з остачею. Письмове ділення на одноцифрове число. Письмове ділення на одноцифрове число з остачею. Письмове ділення на двоцифрове число з остачею	
44.	Повторюємо вивчене		Письмове множення і ділення на одноцифрове число. Складені задачі, що містять знаходження частини від числа. Задачі на пропорційне ділення. Розв'язування рівнянь	

45.	Навчальний проєкт «Математичні рекорди в царстві рослин»		Застосовування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
46.	Тематична робота №2			
Розділ III. Вивчаємо нумерацію багатоцифрових чисел				
47.	Узагальнюємо знання нумерації трицифрових чисел	відтворює послідовність чисел у межах мільйона; читає і записує числа, утворює числа різними способами; порівнює числа різними способами; визначає розрядний склад багатоцифрового числа;	Нумерація трицифрових чисел. Розрядні одиниці. Розряди. Одноцифрові, двоцифрові, трицифрові числа. Розрядний склад числа. Позиційний принцип запису чисел. Запис чисел за їх розрядним складом. Подання числа у вигляді суми розрядних доданків. Заміна суми розрядних доданків числом	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
48.	Лічимо тисячами	визначає загальну кількість одиниць певного розряду; подає числа у вигляді суми розрядних доданків; виконує додавання та віднімання, множення і ділення на основі нумерації чисел;	Лічильна одиниця – тисяча. Усні обчислення в межах 1000. Розрядні числа. Розряди. Розрядні одиниці. Лічба тисячами. Лічба розрядними одиницями в межах мільйона. Поняття про класи	
49.	Лічимо в межах багатоцифрових чисел	встановлює відношення рівності й нерівності між числами й числовими виразами; знаходить значення числового виразу та буквеного виразу із заданим значенням	Читання багатоцифрових чисел. Лічба в заданих межах. Утворення багатоцифрових чисел шляхом додавання або віднімання 1. Класифікація чисел: чотирицифрові, п'ятицифрові, шестицифрові. Порівняння числових виразів	
50.	Розв'язуємо задачі	букви;	Дослідження складених задач	
51.	Читаємо і записуємо багатоцифрові числа		Розряд, розрядні числа, розрядні одиниці. Класи. Читання та запис багатоцифрових чисел. Розрядний склад числа. Лічба	
52.	Утворюємо багатоцифрові числа різними способами		Утворення багатоцифрових чисел. Читання та запис багатоцифрових чисел. Лічба в заданих межах. Наступне і попереднє число до даного. Утворення наступного або попереднього числа. Додавання та віднімання числа 1	

53.	Розв'язуємо задачі	застосовує правила порядку виконання дій під час обчислень значень виразів без дужок та з дужками;	Дослідження складених задач	
54.	Порівнюємо багатоцифрові числа	розв'язує задачі на знаходження четвертого пропорційного різними способами, на подвійне зведення до одиниці, на спільну роботу;	Лічба. Запис багатоцифрових чисел. Порівняння багатоцифрових чисел за місцем розташування у натуральному ряді. Порозрядне порівняння багатоцифрових чисел. Покласове порівняння багатоцифрових чисел	
55.	Додаємо і віднімаємо на основі розрядного складу числа	складає і розв'язує обернені задачі; створює допоміжну модель задачі різними способами; обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі; планує розв'язування задачі; створює математичну модель задачі;	Додавання на основі розрядного складу числа. Порівняння чисел за місцем розташування у натуральному ряді. Запис багатоцифрових чисел. Порівняння чисел: запис чисел у порядку зростання. Заміна багатоцифрового числа сумою розрядних доданків. Заміна суми розрядних доданків багатоцифровим числом. Заміна багатоцифрового числа сумою чисел першого та другого класів	
56.	Додаємо і віднімаємо на основі нумерації багатоцифрових чисел	перевіряє правильність розв'язку задачі; складає сюжетні задачі; виконує елементарні дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження; використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи	Додавання і віднімання на підставі нумерації багатоцифрових чисел. Запис багатоцифрових чисел; подання ряду чисел у порядку спадання. Заміна суми розрядних доданків числом. Взаємозв'язок арифметичних дій додавання і віднімання. Віднімання від багатоцифрового числа одного з його розрядних доданків. Заміна чисел I-го та II-го класів багатоцифровим числом. Віднімання від багатоцифрового числа число I-го або II-го класів	
57.	Визначаємо загальну кількість одиниць певного розряду	над навчальними проектами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя читає нескладні таблиці, лінійні діаграми;	Визначення загальної кількості одиниць певного розряду. Лічба в заданих межах. Порівняння чисел. Запис чисел. Перенесення способу визначення в числі загальної кількості десятків й сотень на випадки багатоцифрових чисел. Ознайомлення із способом визначення загальної кількості тисяч й десятків тисяч та сотень тисяч в числі	

58.	Виконуємо арифметичні дії з круглими числами	добудовує лінійні діаграми; порівнює й узагальнює дані, вміщені у таблицях, на діаграмах; обирає дані, необхідні і достатні для розв'язання проблемної ситуації;	Перенесення способу додавання і віднімання, множення і ділення в межах 1000 на підставі укрупнення розрядних одиниць на випадки арифметичних дій з багатоцифровими числами	
59.	Досліджуємо задачі на спільну роботу	користується даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач	Задачі на спільну роботу. Ускладнення задачі на спільну роботу. Узагальнення плану розв'язування ускладнених задач на спільну роботу на знаходження часу спільної роботи	
60.	Досліджуємо задачі на спільну роботу		Задачі на спільну роботу. Ускладнені задачі на спільну роботу, в яких шуканим є час спільної праці. Складання оберненої задачі до задачі на спільну роботу (ускладненої), в якій шуканим є час спільної праці і одержання задачі на спільну роботу на знаходження загального виробітку спільної праці. Узагальнення плану розв'язування задач на спільну роботу	
61.	Виконуємо дії з іменованими числами		Іменовані числа. Множення та ділення на розрядну одиницю. Одиниці довжини. Одиниці маси. Заміна складеного іменованого числа простим; простого іменованого числа – складеним. Порівняння іменованих чисел	
62.	Множимо і ділимо круглі числа		Множення і ділення круглих чисел. Спосіб послідовного множення та ділення. Усні множення та ділення способом укрупнення розрядних одиниць. Множення та ділення числа на розрядну одиницю. Заміна круглого числа добутком числа та розрядної одиниці.	

63.	Повторюємо вивчене		Множення і ділення круглих чисел. Спосіб послідовного множення та ділення. Усні множення та ділення способом укрупнення розрядних одиниць. Перенесення способу послідовного множення на випадки множення на круглі тисячі та десятки тисяч. Розв'язування складених задач	
64.	Навчальний проєкт «Вік пам'яток твого краю»		Застосовування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
65.	Тематична робота №3			
Розділ IV. Додаємо і віднімаємо багатоцифрові числа				
66.	Узагальнюємо знання про арифметичні дії додавання та віднімання	виконує додавання та віднімання, множення і ділення на основі нумерації чисел; володіє навичками письмового додавання і віднімання чисел у межах мільйона; прогнозує результат додавання та віднімання, перевіряє правильність обчислень; користується знанням співвідношень між величинами у навчально-пізнавальних і практичних ситуаціях;	Усне додавання і віднімання круглих чисел на підставі укрупнення розрядних одиниць. Закони, властивості, правила арифметичних дій додавання і віднімання. Обчислення зручним способом на підставі законів та правил арифметичних дій додавання і віднімання. Залежність значення суми від зміни одного з доданків. Залежність значення різниці від зміни зменшуваного або від'ємника	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
67.	Додаємо і віднімаємо багатоцифрові числа		Письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел. Усна лічба. Усні та письмові прийоми додавання і віднімання в межах 1000. Письмове додавання і віднімання в межах 1000. Перенесення способу міркування при письмовому додаванні і відніманні на випадки обчислення з багатоцифровими числами	

68.	Додаємо і віднімаємо багатоцифрові числа письмово	вимірює і порівнює величини: довжину, масу, місткість, час; обирає доцільну мірку для вимірювання величини; користується для вимірювання величин інструментами, приладами та іншими засобами;	Письмове додавання у випадку трьох доданків. Усні обчислення. Письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел. Перенесення способу міркування при письмовому додаванні двох доданків на випадок додавання трьох доданків	
69.	Розв'язуємо задачі на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумам двох доданків	виконує арифметичні дії з іменованими числами; визначає в навчальних і практичних ситуаціях групи взаємопов'язаних величин; користується у навчальних і практичних ситуаціях знанням залежності між величинами;	Задачі на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків, що містять багатоцифрові числові дані. Перевірка правильності розв'язання задачі шляхом додавання шуканих і зіставлення одержаного результату з відповідним числовим даним	
70	Додаємо і віднімаємо іменовані числа.	розуміє, що рух тіл описується за допомогою трійки взаємопов'язаних величин: шлях, швидкість і час; розуміє швидкість рухомого тіла як шлях, пройдений ним за одиницю часу; знає назви і позначення одиниць швидкості;	Заміна складеного іменованого числа простим; простого – складеним. Письмове додавання і віднімання простих іменованих чисел. Зіставлення випадків обчислення з простими іменованими числами та зі складеним. Ознайомлення із двома способами додавання та віднімання складених іменованих чисел	
71.	Додаємо і віднімаємо багатоцифрові числа	користується формулами для знаходження швидкості, подоланого шляху, часу під час розв'язування практично зорієнтованих задач;	Додавання і віднімання багатоцифрових чисел. Залежність значення суми від зміни одного з доданків. Залежність значення різниці від зміни від'ємника. Усне додавання і віднімання багатоцифрових чисел	
72.	Розв'язуємо задачі	прогнозує очікуваний результат;	Розв'язування задач на знаходження трьох чисел за сумою трьох та сумою двох доданків. Задачі на знаходження суми та різницею порівняння двох добутоків	

73.	Повторюємо взаємопов'язані величини	зіставляє одержаний результат із прогнозованим; орієнтується на площині і в просторі, рухається за визначеним маршрутом; планує маршрут пересування;	Розв'язування задач, що містять взаємопов'язані величини	
74.	Знайомимось зі швидкістю руху	описує або зображує схематично розміщення, напрямок і рух об'єктів; розпізнає і класифікує геометричні фігури за істотними ознаками; класифікує кути (прямі, гострі, тупі);	Групи взаємопов'язаних величин. Швидкість об'єктів у прямолінійному рівномірному русі. Одиниці швидкості. Запис та читання іменованих чисел, поданих в одиницях швидкості. Величини: швидкість пройденого шляху та час руху. Розв'язування простих задач на знаходження швидкості тіла при прямолінійному рівномірному русі	
75.	Відкриваємо правило знаходження подоланого шляху; часу руху тіла	креслить прямі кути за допомогою косинця; називає істотні ознаки прямокутника (квадрата); використовує властивість протилежних сторін прямокутника під час розв'язування практичних задач; будує прямокутник (квадрат); називає елементи геометричних фігур у просторі;	Групи взаємопов'язаних величин. Швидкість тіла; одиниці швидкості. Розв'язування простих задач на знаходження швидкості. Складання і розв'язування обернених задач. Залежність між швидкістю об'єкта, часом і пройденим шляхом при рівномірному прямолінійному русі та формули для їх обчислення. Розв'язування простих задач на знаходження пройденого тілом шляху та задач на знаходження часу руху тіла	
76.	Розв'язуємо прості задачі з величинами: подоланий шлях, швидкість руху і час руху	моделює геометричні фігури; розв'язує задачі на знаходження четвертого пропорційного різними способами, на спільну роботу, на прямолінійний рівномірний двох тіл;	Прості задачі з величинами: шлях, швидкість руху, час. Залежність однієї величини від зміни другої при сталій третій величині	
77.	Розв'язуємо задачі з величинами: подоланий шлях, швидкість руху і час руху		Задачі з величинами: шлях, швидкість руху, час. Розв'язування задач способом відношень	

78.	Розв'язуємо складені задачі з величинами: подоланий шлях, швидкість руху і час руху	розв'язує задачі з буквеними даними; створює допоміжну модель задачі різними способами; планує розв'язування/розв'язання задачі; створює математичну модель задачі;	Складені задачі з величинами: шлях, швидкість руху, час	
79.	Розв'язуємо складені задачі з величинами: подоланий шлях, швидкість руху і час руху	складає сюжетні задачі; виконує елементарні дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження;	Складені задачі з величинами: шлях, швидкість руху, час	
80.	Повторюємо вивчене		Письмові обчислення. Перевірка арифметичних дій додавання, віднімання, множення й ділення. Розв'язування складених задач.	
81.	Навчальний проєкт «Як математика допомагає відрізнити фейки»		Застосування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
82.	Тематична робота № 4			
83.	Вивчаємо геометричні фігури на площині		Геометричні фігури на площині. Види кутів	
84.	Вивчаємо геометричні фігури на площині		Геометричні фігури на площині	
85.	Вивчаємо геометричні фігури в просторі		Геометричні фігури у просторі: конус, циліндр, піраміда, куля, прямокутний паралелепіпед (куб)	

II семестр

№ п/п	Тема/ проблема/ проект/блок	Очікувані результати	Навчальна діяльність	Змістова лінія
Розділ V. Множимо і ділимо багатоцифрові числа на одноцифрові				
86.	Узагальнюємо знання про арифметичні дії множення та ділення	володіє навичками письмового додавання і віднімання чисел у межах мільйона; прогнозує результат додавання та віднімання,	Арифметичні дії множення і ділення. Усні обчислення зручним способом	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
87.	Множимо багатоцифрове число на одноцифрове письмово	перевіряє правильність обчислень; володіє навичками письмового множення і ділення багатоцифрового числа на одноциф-	Письмове множення багатоцифрового числа на одноцифрове число	
88.	Ділимо багатоцифрове число на одноцифрове, використовуючи письмовий прийом	рове; виконує письмове ділення з остачею; планує послідовність виконання дій у письмових обчисленнях; прогнозує кількість цифр у добутку, частці до знаходження ре-	Письмове ділення багатоцифрового числа на одноцифрове число. Випадки, коли число одиниць вищого розряду не менше за дільник та в запису частки немає нулів	
89.	Ділимо багатоцифрове число на одноцифрове, використовуючи письмовий прийом	зультату; перевіряє правильність обчислень; перетворює величини, виражені в двох одиницях найменувань; виконує арифметичні дії з іменованими числами; визначає в навчальних і практичних ситуаціях групи взаємопов'яза-	Письмове ділення багатоцифрового числа на одноцифрове число. Випадки ділення багатоцифрових чисел, коли число одиниць вищого розряду діленого менше за дільник та в запису частки немає нулів	
90.	Розв'язуємо задачі на знаходження однакової величини за двома сумами	них величин; користується у навчальних і практичних ситуаціях знанням залежності між величинами;	Дослідження задач на знаходження однакової величини за двома сумами	

91.	Знайомимось із задачами на пропорційне ділення	розуміє, що рух тіл описується за допомогою трійки взаємопов'язаних величин: шлях, швидкість і час;	Ознайомлення із задачами на пропорційне ділення
92.	Досліджуємо задачі на пропорційне ділення	розв'язує задачі на знаходження четвертого пропорційного різними способами, на подвійне зведення до одиниці, на пропорційне ділення, на знаходження невідомого за двома різницями, на спільну роботу	Формування вмінь розв'язувати задачі на пропорційне ділення
93.	Множимо кругле число на одноцифрове	розв'язує задачі з буквеними даними; створює допоміжну модель задачі різними способами;	Множення чисел, одне з яких закінчується нулем
94.	Досліджуємо задачі на пропорційне ділення	обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі;	Формування умінь розв'язувати задачі на пропорційне ділення.
95.	Розв'язуємо задачі на пропорційне ділення	планує розв'язування задачі; створює математичну модель задачі; перевіряє правильність розв'язку задачі; складає сюжетні задачі;	Формування умінь розв'язувати задачі на пропорційне ділення
96.	Узагальнюємо задачі на знаходження четвертого пропорційного і на пропорційне ділення	використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними проектами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя	Формування умінь розв'язувати задачі на пропорційне ділення
97.	Розв'язуємо задачі на знаходження однакової величини за двома різницями		Розв'язування задач. Підготовча робота до введення задач на знаходження невідомих за двома різницями
98.	Розв'язуємо задачі		Розв'язування задач. Знаходження однакової величини за двома різницями

99.	Знайомимось із задачами на знаходження невідомих за двома різницями		Ознайомлення із задачами на знаходження невідомих за двома різницями	
100.	Досліджуємо задачі на знаходження невідомих за двома різницями		Формування умінь розв'язувати задачі на знаходження невідомих за двома різницями.	
101.	Розв'язуємо задачі на знаходження невідомих за двома різницями		Формування умінь розв'язувати задачі на пропорційне ділення	
102.	Множимо і ділимо іменовані числа		Множення і ділення іменованих чисел	
103.	Ділимо з остачею		Ділення з остачею. Застосування розподільного закону множення для тотожних перетворень математичних виразів.	
104.	Досліджуємо задачі на знаходження невідомих за двома різницями		Формування умінь розв'язувати задачі на знаходження невідомих за двома різницями.	
105.	Узагальнюємо задачі на пропорційне ділення і на знаходження невідомих за двома різницями		Задачі на пропорційне ділення і на знаходження невідомих за двома різницями	
106.	Узагальнюємо задачі, які містять однакову величину		Задачі, що містять однакову величину. Задачі на знаходження четвертого пропорційного	

107.	Повторюємо вивчене		Задачі, що містять однакову величину. Задачі на знаходження четвертого пропорційного, на пропорційне ділення і на знаходження невідомих за двома різницями	
108.	Навчальний проєкт «Цікаві способи обчислень»		Застосовування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
109.	Тематична робота №5			

Розділ VI. Вивчаємо письмові множення і ділення на двоцифрове і трицифрове числа

110.	Повторюємо множення і ділення трицифрового числа на двоцифрове	володіє навичками письмового додавання і віднімання чисел у межах мільйона; прогнозує результат додавання та віднімання, перевіряє правильність обчислень; володіє навичками письмового множення і ділення багатоцифрового числа на одноцифрове;	Формування умінь письмового множення в межах багатоцифрових чисел	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
111.	Множимо і ділимо багатоцифрове число на розрядне число	володіє навичками письмового множення і ділення багатоцифрового числа на двоцифрове та трицифрове, використовуючи письмовий прийом	Формування умінь письмового множення і ділення	
112.	Множимо багатоцифрове число на двоцифрове та трицифрове, використовуючи письмовий прийом	розуміє швидкість руху тіла як шлях, пройдений ним за одиницю часу;	Письмове множення на двоцифрове та трицифрове число	
113.	Множимо багатоцифрове число на двоцифрове і трицифрове, використовуючи письмовий прийом		Формування умінь письмового множення багатоцифрового числа на двоцифрове, прогнозування кількості цифр у значенні добутку	

114.	Ділимо багатоцифрове число на двоцифрове число, використовуючи письмовий прийом	знає назви і позначення одиниць швидкості; користується формулами для знаходження швидкості, поданого шляху, часу під час розв'язування	Письмове ділення на двоцифрове та трицифрове число
115.	Ділимо багатоцифрове число на двоцифрове і трицифрове число, використовуючи письмовий прийом	практично зорієнтованих задач; орієнтується на площині і в просторі; планує маршрут пересування; описує або зображує схематично розміщення, напрямки і рух	Формування навички письмового ділення багатоцифрового числа на двоцифрове
116.	Ділимо числа, які закінчуються нулями	об'єктів; розв'язує прості і складені сюжетні задачі (в тому числі з дробами),	Ділення чисел, що закінчуються нулями
117.	Спостерігаємо за одночасним рухом двох тіл в різних напрямках	задачі з геометричним змістом, компетентісно зорієнтовані задачі; розв'язує задачі на знаходження четвертого пропорційного	Формування вміння розв'язувати задачі на одночасний рух двох тіл у різних напрямках
118.	Ділимо багатоцифрове число на двоцифрове	різними способами, на подвійне зведення до одиниці, на пропорційне ділення, на знаходження невідомого за двома різницями, на спільну роботу, на прямолінійний рівномірний двох тіл;	Випадки ділення, коли в середині частки є нулі.
119.	Спостерігаємо за одночасним рухом двох тіл в різних напрямках	знаходження невідомого за двома різницями, на спільну роботу, на прямолінійний рівномірний двох тіл;	Формування вміння розв'язувати задачі на одночасний рух двох тіл у різних напрямках
120.	Знайомимось із задачами на одночасний рух двох тіл у різних напрямках: знаходимо відстань	розв'язує задачі з буквеними даними;	Задачі на одночасний рух в різних напрямках. Задачі на знаходження відстані

121.	Знайомимось із задачами на одночасний рух двох тіл у різних напрямках: знаходимо швидкість руху	створює допоміжну модель задачі різними способами; обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання задачі; планує розв'язування задачі;	Задачі на одночасний рух в різних напрямках. Задачі на знаходження швидкості. Формування умінь розв'язувати задачі на одночасний рух в різних напрямках
122.	Розв'язуємо задачі на рух двох тіл у різних напрямках: знаходимо відстань двома способами	створює математичну модель задачі; перевіряє правильність розв'язку задачі; виконує елементарні дослідження математичних залежностей з	Задачі на одночасний рух в різних напрямках. Задачі на знаходження відстані і швидкості. Розв'язування задач на одночасний рух назустріч та в протилежних напрямках
123.	Розв'язуємо задачі на рух двох тіл у різних напрямках: знаходимо швидкість руху двома способами	допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження; використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними проєктами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя;	Формування вміння розв'язувати задачі на одночасний рух двох тіл у різних напрямках
124.	Знайомимось із задачами на рух двох тіл у різних напрямках: знаходимо час руху	читає нескладні таблиці, лінійні діаграми;	Задачі на одночасний рух в різних напрямках. Задачі на знаходження часу при одночасному русі в різних напрямках.
125.	Зіставляємо задачі на рух і на спільну роботу	добудовує лінійні діаграми; порівнює й узагальнює дані, вміщені у таблицях, на діаграмах;	Формування умінь розв'язувати задачі на одночасний рух
126.	Множимо і ділимо іменовані числа		Множення і ділення іменованих чисел
127.	Виконуємо ділення з остачею		Ділення з остачею. Перевірка ділення з остачею

128.	Узагальнюємо задачі на процеси	обирає дані, необхідні і достатні для розв'язання проблемної ситуації; користується даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач	Задачі на процеси. Задачі на спільну роботу, в яких продуктивність спільної праці знаходять дією додавання. Задачі на рух в різних напрямках	
129.	Розв'язуємо задачі на процеси		Дослідження задач на процеси	
130.	Досліджуємо задачі на процеси		Творча робота над задачею. Перетворення задачі на спільну роботу у задачу на рух	
131.	Повторюємо вивчене		Дослідження задач на рух двох тіл	
132.	Навчальний проєкт «Книга математичних рекордів»		Застосовування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
133.	Тематична робота № 6			
Розділ VII. Знаходимо площі фігур. Вивчаємо дробі				
134.	Узагальнюємо знання про геометричні фігури	використовує властивість протилежних сторін прямокутника під час розв'язування практичних задач; будує прямокутник (квадрат); називає елементи геометричних фігур у просторі;	Види кутів. Види трикутників за кутами.	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
135.	Знайомимось із площею фігури		Формування поняття площі фігури	
136.	Дізнаємось про одиницю вимірювання площі – 1 см ²	знаходить периметр многокутника в навчальних і практичних ситуаціях; знаходить довжину	Одинця площі – квадратний сантиметр. Вимірювання площі палеткою	
137.	Дізнаємось про формулу площі прямокутника	сторони квадрата за відомим периметром;	Відкриття і застосування формули обчислення площі прямокутника	

138.	Розв'язуємо задачі на знаходження площі прямокутника й обернені до них	розуміє площу як властивість плоских фігур; знає одиниці площі; визначає площу фігури за допомогою папки; користується в навчальних і практичних ситуаціях формулою обчислення площі прямокутника (квадрата); знаходить довжину однієї сторони прямокутника за відомими площею та іншою стороною;	Задачі на знаходження площі прямокутника та обернені до них
139	Дізнаємось про одиниці вимірювання площі: 1 дм ² , 1 мм ² , 1 м ² , 1 км ²		Одиниці площі. Квадратний дециметр. Квадратний міліметр. Квадратний метр. Квадратний кілометр.
140.	Дізнаємось про одиниці вимірювання площі: 1 а, 1 га		Одиниці площі. Ар (сотка). Гектар
141.	Узагальнюємо знання про частини цілого	розуміє спосіб одержання дробу; розуміє суть чисельника і знаменника дробу;	Частини величини. Підготовча робота до введення поняття про дріб
142.	Знайомимось з поняттям дробу	читає і записує дроби; розрізняє дроби, які дорівнюють 1;	Формування поняття "дріб".
143.	Вивчаємо дроби	порівнює дроби з однаковими знаменниками;	Дроби. Дроби, які рівні одиниці. Дроби, менші за 1
144.	Порівнюємо дроби	застосовує правила знаходження дробу від числа та числа за величиною його дробу під час розв'язування практично зорієнтованих завдань;	Порівняння дробів
145.	Порівнюємо дроби		Порівняння дробів. Рівні дроби
146.	Розв'язуємо задачі	розв'язує прості і складені сюжетні задачі (в тому числі з дробами), задачі з геометричним змістом, компетентісно зорієнтовані задачі;	Задачі, які містять знаходження частини від числа та числа за величиною його частини
147.	Знаходимо дріб від числа		Знаходження дробу від числа

148.	Розв'язуємо задачі на знаходження дробу від числа	виконує елементарні дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні навчальні дослідження;	Знаходження дробу від числа. Правило знаходження дробу від числа
149.	Знаходимо число за величиною його дробу	використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними проектами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя	Знаходження числа за величиною його дробу
150.	Розв'язуємо задачі на знаходження числа за величиною його дробу		Знаходження числа за величиною його дробу. Правило знаходження числа за величиною його дробу
151.	Розв'язуємо складені задачі на знаходження дробу від числа		Складені задачі, які містять знаходження дробу від числа
152.	Розв'язуємо складені задачі на знаходження дробу від числа		Складені задачі, які містять знаходження дробу від числа. Задачі на знаходження суми і задачі на знаходження невідомого доданка
153.	Розв'язуємо складені задачі на знаходження числа за величиною його дробу		Складені задачі, які містять знаходження числа за його дробом.
154.	Розв'язуємо задачі		Дослідження задач. Задачі, що містять знаходження дробу від невідомого числа.
155.	Розв'язуємо задачі		Дослідження задач. Задачі, що містять знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу

156.	Розв'язуємо задачі		Дослідження задач. Задачі, що містять знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу	
157.	Повторюємо вивчене		Задачі, що містять знаходження дробу від числа та числа за значенням його дробу	
158.	Навчальний проєкт «Як допомагають у житті знання з геометрії»		Застосовування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
159.	Тематична робота №7			

Розділ VIII. Вимірюємо час. Узагальнюємо вивчене в 4 класі

160.	Додаємо і віднімаємо іменовані числа, подані в одиницях часу	розв'язує прості і складені сюжетні задачі (в тому числі з дробами), задачі з геометричним змістом, компетентнісно зорієнтовані	Одиниці часу. Додавання і віднімання іменованих чисел	Інтеграція змістових ліній: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження»
161.	Розв'язуємо задачі на час	задачі; розв'язує прості задачі на обчислення тривалості події, дати початку події, дати закінчення події;	Задачі на час. Дії з іменованими числами, поданими у одиницях вимірювання часу	
162.	Розв'язуємо задачі на час		Дослідження задач на час	
163.	Узагальнюємо вивчене про арифметичні дії		Арифметичні дії додавання, віднімання, множення і ділення. Прийоми обчислення. Арифметичні дії з іменованими числами.	

164.	Узагальнюємо вивчене про типові задачі	виконує елементарні дослідження математичних залежностей з допомогою вчителя; планує нескладні на-	Сюжетні математичні задачі. Типові задачі.	
165.	Узагальнюємо вивчене про математичні вирази, рівності, нерівності	вчальні дослідження; використовує досвід математичної діяльності під час виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру, роботи над навчальними про-	Математичні вирази, рівності і нерівності. Узагальнення знань алгебраїчного матеріалу. Розв'язування задач способом складання рівняння	
166.	Узагальнюємо вивчене про дроби	ектами, у проблемних ситуаціях повсякденного життя	Дроби. Узагальнення знань геометричного матеріалу. Узагальнення знань про дроби	
167.	Повторюємо вивчене		Арифметичні дії додавання, віднімання, множення і ділення. Прийоми обчислення. Дослідження задач.	
168.	Навчальний проєкт «Знання з математики на варті здоров'я»		Застосування математичного досвіду до практичних ситуацій.	
169.	Тематична робота №8.			
170-175.	<i>Резервний час</i>			

**Орієнтир для планування уроків математики у 4 класі
за НМК «Математика» Наталії Листопад**

Наталія Листопад

I семестр (80 год)

Повторення вивченого у 3 класі. Письмове множення і ділення (21 год)			
№ уроку	Тема уроку	№ завдання у підручнику	Дата
1.	Нумерація трицифрових чисел. Знаходження значень виразів. Складання задач	1 – 13	
2.	Нумерація трицифрових чисел. Обчислення на основі нумерації. Розв'язування задач двома способами	14 – 24	
3.	Обчислення способом округлення. Розв'язування рівнянь. Розв'язування задач двома способами	25 – 34	
4.	Знаходження значень виразів з дужками та без дужок. Розв'язування задач за допомогою блок-схем. Визначення форми фігури	35 – 44	
5.	Знаходження значень виразів. Складання обернених задач. Виготовлення макета фігури	45 – 55	
6.	Знаходження значень числових та буквених виразів. Творча робота над задачею. Виготовлення макета фігури	56 – 66	
7.	Знаходження частини числа та числа за його частиною. Знаходження значень виразів. Короткотермінова самостійна робота	67 – 76	
8.	Ділення з остачею. Виготовлення макета фігури	77 – 86	
9.	Множення у стовпчик. Знаходження значень виразів.	87 – 98	
10.	Множення у стовпчик. Дії з одиницями часу	99 – 110	
11.	Множення у стовпчик у випадку нулів у множнику. Задача знаходження часу закінчення події	111 – 121	
12.	Множення на кругле двоцифрове число. Задача знаходження часу початку події	122 – 132	
13.	Знаходження значень числових та буквених виразів. Розв'язування нерівностей. Знаходження тривалості події	133 – 143	
14.	Знаходження значень числових виразів. Ділення з остачею. Самостійна робота	144 – 154	
15.	Письмове ділення. Задачі на спільну роботу	155 – 164	

16.	Письмове ділення. Задачі на спільну роботу	165 – 173	
17.	Письмове ділення. Задачі на спільну роботу	174 – 183	
18.	Письмове ділення. Задачі на спільну роботу. Самостійна робота	184 – 193	
19.	Знаходження значень числових та буквених виразів. Розв'язування задач. Діаграма	194 – 203	
20.	Діагностична робота № 1		
21.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
Нумерація чисел у межах мільйона. Величини (35 год)			
22.	Нумерація чотирицифрових чисел. Тисяча	204 – 214	
23.	Одиниці четвертого розряду. Дії з одиницями четвертого розряду. Заходження значень виразів	215 – 225	
24.	Розклад чотирицифрового числа на суму розрядних доданків. Запис чотирицифрових чисел, які містять нулі. Діаграми	226 – 237	
25.	Нумерація чотирицифрових чисел. Розв'язування задач, які містять зайві дані	238 – 251	
26.	Нумерація чотирицифрових чисел. Розв'язування рівнянь і нерівностей. Самостійна робота	252 – 266	
27.	Нумерація п'ятицифрових чисел. Знаходження значень числових та буквених виразів. Творча робота над задачею	267 – 280	
28.	Нумерація п'ятицифрових чисел. Дії одиницями п'ятого розряду. Складання обернених задач	281 – 292	
29.	Нумерація п'ятицифрових чисел. Складання обернених задач	293 – 302	
30.	Нумерація п'ятицифрових чисел. Знаходження значень буквених виразів. Самостійна робота	303 – 310	
31.	Нумерація шестицифрових чисел. Мільйон. Складання обернених задач. Діаграма	311 – 319	
32.	Класи багатоцифрових чисел. Розв'язування задач з буквеними даними	320 – 332	
33.	Нумерація багатоцифрових чисел. Складання і розв'язування рівнянь. Задачі на знаходження частини числа	333 – 343	
34.	Нумерація багатоцифрових чисел. Натуральні числа.	344 – 356	
35.	Множення і ділення чисел а розрядну одиницю.	357 – 371	
36.	Порівняння натуральних чисел	372 – 384	

37.	Нумерація багатоцифрових чисел. Ознайомлення із класом мільярдів. Самостійна робота	385 – 397	
38.	Урок узагальнення знань		
39.	Діагностична робота № 2		
40.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
41.	Одиниці довжини. Співвідношення між одиницями довжини	398 – 411	
42.	Одиниці маси. Співвідношення між одиницями маси	412 – 424	
43.	Перетворення одиниць маси і довжини із більших в менші.. Задачі, які містять одиниці маси і довжини.	425 – 435	
44.	Одиниці часу. Співвідношення між одиницями часу	436 – 451	
45.	Площа фігури. Знаходження периметра фігури.	452 – 462	
46.	Одиниця площі – 1 см^2	463 – 471	
47.	Площа прямокутника. Одиниці площі 1 мм^2 , 1 м^2 , 1 дм^2	472 – 480	
48.	Одиниця площі 1 км^2 . Площа квадрата	481 – 491	
49.	Обернені задачі до задач знаходження площі прямокутника	493 – 501	
50.	Одиниці площі 1 а , 1 га . Співвідношення між одиницями площі	502 – 514	
51.	Палетка. Знаходження площі за допомогою палетки	515 – 525	
52.	Обчислення площі	526 – 534	
53.	Повторення вивченого. Самостійна робота		
54.	Урок узагальнення знань		
55.	Діагностична робота № 3		
56.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
Додавання і віднімання багатоцифрових чисел (22 год)			
57.	Дія додавання Закони дії додавання. Задачі, які розв'язуються дією додавання	535 – 543	
58.	Додавання і віднімання 0.	544 – 554	
59.	Дія віднімання. Задачі, які розв'язуються дією віднімання	555 – 563	
60.	Віднімання суми від числа	564 – 572	

61.	Віднімання числа від суми. Додавання багатоцифрового числа і одноцифрового. Віднімання одноцифрового числа від багатоцифрового	573 – 592	
62.	Знаходження значень виразів. Розв'язування рівнянь та нерівностей	593 – 601	
63.	Додавання багатоцифрового числа і двоцифрового. Віднімання двоцифрового числа від багатоцифрового. Розв'язування задач за допомогою рівнянь. Розв'язування рівнянь та нерівностей	602 – 613	
64.	Додавання багатоцифрового числа і трицифрового. Віднімання трицифрового числа від багатоцифрового. Розв'язування рівнянь. Види кутів	614 – 624	
65.	Письмове додавання багатоцифрових чисел. Визначення виду кутів	625 – 633	
66.	Залежність зміни суми від зміни доданка	634 – 643	
67.	Знаходження значень виразів. Складені задачі, які містять непряме збільшення числа.	644 – 652	
68.	Залежність зміни різниці від зміни зменшуваного. Розв'язування рівнянь	653 – 663	
69.	Залежність зміни різниці від зміни від'ємника	664 – 673	
70.	Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях маси	674 – 684	
71.	Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях довжини	685 – 693	
72.	Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях вартості. Розв'язування рівнянь	694 – 704	
73.	Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях часу	705 – 716	
74.	Додавання і віднімання складених іменованих чисел, виражених в одиницях часу. Робота з діаграмами	717 – 726	
75.	Повторення вивченого. Самостійна робота		
76.	Урок узагальнення знань		
77.	Діагностична робота № 4		
78.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
79.	Резервний урок		
80.	Резервний урок		

II семестр (95 год)

Множення і ділення багатоцифрових чисел. Дроби. Швидкість (70 год)			
№ уроку	Тема уроку	№ завдання у підручнику	Дата
81.	Сутність дії множення. Переставний і сполучний закони дії множення	1 – 11	
82.	Розподільний закон дії множення	12 – 23	
83.	Множення багатоцифрового числа на одноцифрове. Залежність добутку від зміни одного із множників	23 – 32	
84.	Множення багатоцифрового числа на одноцифрове у випадку нулів у першому множнику	33 – 42	
85.	Множення багатоцифрового числа на розрядне, розрядного на одноцифрове число	43 – 52	
86.	Множення складених іменованих чисел, виражених в одиницях вартості, на одноцифрове число	53 – 63	
87.	Множення складених іменованих чисел, виражених в одиницях довжини, на одноцифрове число	64 – 73	
88.	Множення складених іменованих чисел, виражених в одиницях маси, на одноцифрове число	74 – 83	
89.	Множення багатоцифрового числа на одноцифрове. Самостійна робота	84 – 93	
90.	Дія ділення. Властивості дії ділення	94 – 105	
91.	Перевірка ділення з остачею	106 – 117	
92.	Ділення суми на число	118 – 128	
93.	Ділення добутку на число. Задачі подвійне зведення до одиниці	129 – 139	
94.	Усне ділення багатоцифрового числа на одноцифрове	140 – 150	
95.	Письмове ділення багатоцифрового числа на одноцифрове	151 – 159	
96.	Письмове ділення багатоцифрового числа на одноцифрове у випадку нулів у частці	160 – 170	
97.	Письмове ділення круглого багатоцифрового числа на одноцифрове у випадку нулів у частці	171 – 181	

98.	Залежність зміни частки від зміни діленого. Ділення складеного іменованого числа на одноцифрове	182 – 193	
99.	Ділення складеного іменованого числа на одноцифрове	194 – 203	
100.	Повторення вивченого		
101.	Урок узагальнення знань		
102.	Діагностична робота № 5		
103.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
104.	Дроби. Порівняння дробів	204 – 216	
105.	Знаходження дроби від числа	217 – 227	
106.	Знаходження числа за його дробом	228 – 237	
107.	Знаходження дроби від числа і числа за його дробом. Самостійна робота	238 – 247	
108.	Швидкість. Знаходження швидкості	248 – 258	
109.	Знаходження відстані	259 – 268	
110.	Знаходження часу	269 – 278	
111.	Формули швидкості, відстані, часу.	279 - 288	
112.	Самостійна робота		
113.	Множення круглих багатоцифрових чисел на розрядні	289 – 298	
114.	Ділення круглих багатоцифрових чисел на розрядні. Задачі на знаходження швидкості	299 – 308	
115.	Задачі на зустрічний рух	309 – 317	
116.	Ділення круглих багатоцифрових чисел на розрядні. Задачі на зустрічний рух. Діаграми	318 – 325	
117.	Ділення круглих багатоцифрових чисел на розрядні.	326 – 334	
118.	Складені задачі на знаходження швидкості	335 – 342	
119.	Повторення вивченого		
120.	Урок узагальнення знань		
121.	Діагностична робота № 6		
122.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		
123.	Множення двоцифрового числа на двоцифрове	343 – 352	
124.	Задачі на рух в протилежних напрямках	353 – 362	

125.	Множення круглого багатоцифрового числа на двоцифрове. Залежність швидкості від часу руху	363 – 372	
126.	Множення багатоцифрового на двоцифрове. Самостійна робота		
127.	Ознайомлення із множенням на трицифрове	373 -381	
128.	Ознайомлення із множенням на трицифрове у випадку нулів у другому множнику	382 – 393	
129.	Задача на пропорційне ділення	394 – 402	
130.	Ділення на двоцифрове число	403 – 412	
131.	Ділення на двоцифрове число	413 - 421	
132.	Самостійна робота		
133.	Ділення на двоцифрове число у випадку нулів у кінці частки.	422 - 431	
134.	Ділення на двоцифрове число.	432 – 441	
135.	Ділення на двоцифрове число у випадку нулів у частці. Знаходження невідомого за двома різницями	442 – 449	
136.	Ділення на двоцифрове число		
137.	Ділення іменованих чисел на двоцифрове число	450 – 459	
138.	Ділення іменованих чисел на двоцифрове число.	460 – 469	
139.	Ділення на двоцифрове число. Самостійна робота		
140.	Ознайомлення із задачами на рух наввипередки	470 – 477	
141.	Ознайомлення із способами ділення на трицифрове число	478 – 488	
142.	Ділення на трицифрове число	489 – 498	
143.	Ділення на трицифрове число. Робота з діаграмами	499 – 509	
144.	<i>Задачі на спільну роботу двох кранів</i>	510 – 519	
145.	Задачі на спільну роботу	520 – 528	
146.	Повторення вивченого		
147.	Повторення вивченого		
148.	Урок узагальнення знань		
149.	Діагностична робота № 7		
150.	Аналіз діагностичної роботи. Усунення прогалин		

Повторення за рік (22 год)			
151.	Нумерація багатоцифрових чисел. Розв'язування задач		
152.	Дії з багатоцифровими числами. Розв'язування задач		
153.	Дії із складеними іменованими числами. Розв'язування задач		
154.	Розв'язування рівнянь і нерівностей		
155.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
156.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
157.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
158.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
159.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
160.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
161.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
162.	Знаходження площі. Переведення одиниць площі з більших в менші і навпаки. Задачі, які містять одиниці площі.		
163.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
164.	Розв'язування задач. Знаходження значень виразів		
165.	Діагностична робота № 8		
166.	Аналіз діагностичної роботи		
167.	Діагональ прямокутника /квадрата. Властивості діагоналі		
168.	Куб, елементи куба. Розгортка куба. Паралелепіпед, елементи паралелепіпеда		
169.	Класифікація трикутників за кутами і сторонами		
170.	Одиниця об'єму рідин - мілілітр		
171.	Розв'язування логічних задач		
172.	Проведення квестів		
173.	Резервна година		
174.	Резервна година		
175.	Резервна година		

**Орієнтир для планування уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ»
за навчально-методичним комплектом Надії Бібік, Галини Бондарчук**

*Надія Бібік
Тетяна Павлова*

Частина 1

№	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
1-2	Україна — мій край, моя Батьківщина	Розширити й уточнити уявлення дітей про країну проживання, формувати усвідомлення своєї приналежності до держави України, бажання пізнавати її; виховувати допитливість, патріотичні почуття; розвивати інтерес до пізнання історії свого краю; стимулювати бажання висловлювати свої почуття в спільній діяльності	цікавиться історією і культурою свого краю; накопичує відповідну інформацію	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження. Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • складання розповіді про свій край за зразком; • проведення інтерв'ю серед однокласників; • планування уявної подорожі Україною; створення листівки «Завітайте до України»; • рольова гра «Ми - екскурсоводи» • ведення «Щоденника спостережень»
3-4	Державні символи України	Узагальнити, доповнити й розширити уявлення учнів про державні символи України; формувати інтерес до пізнання історії свого краю, бажання колекціонувати враження від подорожей Україною; розвивати патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави	знає зміст основних символів держави (Гімн, Прапор, Герб, державна мова)	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; робота в групах; моделювання способів поведінки в уявних ситуаціях; розв'язання пізнавальних завдань Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • краєзнавча розвідка; • мовленнєві вправи; • ознайомлення з різними способами зображення Державного Герба України; практичні вправляння; • виконання пошукового завдання «Сторінками Книги рекордів України»; • гра для знавців мови «Знайди слово в слові»

5-6	Правила життя в суспільстві	Формувати уявлення учнів про необхідність дотримуватися правил життя в суспільстві, можливі наслідки і відповідальність за правопорушення; виховувати негативне ставлення до обману, фактів крадіжки, втечі з дому; формувати протидію непослуху, недотриманню даного слова тощо; аналізувати ситуації морального вибору	має уявлення про права та обов'язки: право на життя; рівноправність людей, право кожного на захист, любов і піклування; право на працю, захист, відпочинок; право на освіту; Наводить та оцінює приклади позитивного й негативного ставлення до старших і молодших, знає про можливі правопорушення серед дітей; Наводить приклади відповідальності за скоєні правопорушення	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; робота в групах; моделювання способів поведінки в уявних ситуаціях; розв'язання пізнавальних завдань Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • рольова гра «Ми – громадяни»; • розігрування ситуацій морального вибору
7-8	Життя людини — найвища цінність	Формувати і збагачувати уявлення учнів про життя як найвищу цінність; формувати ідеал людини, яку варто наслідувати; викликати інтерес до пізнавальної діяльності, спрямованої на пізнання людей	аргументує неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим; пояснює можливості людини; значення знань, освіти, працелюбства в досягненні успіхів; пояснює, від чого залежить безпека вдома, в школі, в довіллі	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • розв'язання ситуаційних завдань; • моделювання і розігрування ситуацій; • драматизація казки; • складання колективної розповіді; • спільне вироблення правил безпечної поведінки

9--10	Я та інші	Розширювати та збагачувати уявлення про себе, свої можливості. Виховувати повагу до себе та інших. Заохочувати позитивне ставлення до інших; вправляти у виявах культурної поведінки в громадських місцях	має уявлення про культуру взаємин людей у сім'ї, школі, на вулиці; наводить приклади такої поведінки, де виявляються ці риси; встановлює зв'язки між конкретними вчинками і ставленням людей, розуміє необхідність культурної поведінки в громадських місцях (транспорті, музеї, бібліотеці, тощо)	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Інсценізація ситуацій з твору; • Складання порад головному герою; • Придумування варіантів закінчення твору
11-12	Зовнішність людини. Акуратність	Формувати потребу стежити за своїм зовнішнім виглядом; розвивати вміння самостійно дбати про акуратність	має уявлення про неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, здібності, характер)	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • опрацювання інструкції з акуратності; • добір життєвих ситуацій на задану тему

13-14	Планета Земля – наш дім у Всесвіті	Розширювати і збагачувати уявлення про планету Земля як середовище проживання людей і існування живих організмів; формувати вміння спостерігати, робити висновки про залежність між живими організмами і об'єктами неживої природи	має уявлення про Всесвіт і Сонячну систему; моделює Сонячну систему, сузір'я; обертання Землі; наводить приклади небесних тіл	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ведення спостереження за зоряним небом або уявна подорож картою зоряного неба; • Робота з Атласом «Я досліджую світ»
15-16	Сонячна система – частина Всесвіту	сформувати уявлення про Всесвіт, Сонячну систему і Сонце як її центр. Формувати науковий світогляд. Розвивати пізнавальний інтерес, вміння спостерігати, робити висновки; пояснювати зв'язки між явищами природи	має уявлення про Всесвіт і Сонячну систему; моделює Сонячну систему, сузір'я, обертання Землі	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; практичні вправлення Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Виготовлення моделі нашої Галактики • Рольова гра «Ми – земляни» • Виготовлення моделі Сонячної системи • Робота з Атласом «Я досліджую світ»
17-18	Сонце — джерело світла і тепла на Землі	Формувати уявлення про Сонце як джерело світла і тепла на Землі; залежність життя рослин і тварин від сонячного світла і тепла; розвивати вміння визначати зв'язки в природі на основі власних спостережень;	розповідає про вплив Сонця і Місяця на нашу планету	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків: як рослини передають енергію Сонця людям Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Проведення дослідів; • Фіксування результатів спостережень у «Щоденнику спостережень»
19-20	Земля — планета Сонячної системи	Розвивати і розширювати уявлення про Землю як планету Сонячної системи; стимулювати інтерес до пізнання об'єктів з теми; формувати досвід спостережень; встановлення зв'язків і залежностей в природі як загальнонавчального вміння	має уявлення про Всесвіт і Сонячну систему	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • збирання і обґрунтування доказів про форму Землі; • опрацювання покрокової інструкції проведення дослідів;

21-22	Місяць — природний супутник Землі	Формувати уявлення про Місяць як природний супутник Землі та його вплив на життя на Землі; ознайомити з досягненнями людства у дослідженні Місяця; виховувати прагнення досліджувати навколишній світ.	розповідає про вплив Сонця і Місяця на нашу планету; розповідає про факти дослідження космосу людством, які зацікавили	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Розв'язання пошукових завдань; • Опрацювання покрокової інструкції проведення дослідів
23-24	Рухи Землі і їх наслідки. Обертання Землі навколо своєї осі	Актуалізувати та розширити знання учнів про Землю як космічне тіло та її рухи в космічному просторі; підвести учнів до розуміння наслідків рухів Землі, розвивати дослідницьку поведінку, вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між явищами та процесами.	пояснює, як рух нашої планети впливає на явища, що відбуваються у неживій і живій природі (зміни дня і ночі; нерівномірне нагрівання земної поверхні; колообіг води; сезонні зміни у природі); Моделює обертання Землі	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практична робота: <ul style="list-style-type: none"> • Моделювання рухів Землі; встановлення причиново-наслідкових зв'язків • Моделювання квіткового годинника • Творче завдання: за допомогою яких органів чуття ми сприймаємо Сонце, Місяць, Землю
25-26	Рух Землі навколо Сонця. Теплові пояси	Актуалізувати та розширити знання учнів про Землю як космічне тіло та її рухи в космічному просторі; підвести учнів до розуміння наслідків рухів Землі, розвивати дослідницьку поведінку, вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між явищами та процесами.	пояснює, як рух нашої планети впливає на явища, що відбуваються у неживій і живій природі (зміни дня і ночі; нерівномірне нагрівання земної поверхні; колообіг води; сезонні зміни у природі); моделює обертання Землі	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практична робота: <ul style="list-style-type: none"> • Моделювання рухів Землі; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; • Опрацювання покрокової інструкції проведення дослідів

27-28-29	Орієнтування на місцевості	Формувати уявлення про способи орієнтування на місцевості та визначення напрямків, розвивати практично-пошукові вміння орієнтуватися за компасом; складати план місцевості; діяти за інструкцією, планом, зразком; удосконалювати вміння взаємодіяти в груповій діяльності	називає способи орієнтування на місцевості; визначає сторони горизонту по компасу; орієнтування на місцевості за допомогою компасу, Сонця і місцевих ознак; складання плану приміщення, орієнтування на місцевості	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • складання плану кімнати, пришкольної ділянки; • визначення сторін горизонту за допомогою Сонця; компаса; • ознайомлення з умовними знаками до плану місцевості; • розв'язання природничих задач
30-31-32	Способи зображення поверхні Землі: на глобусі та карті	Узагальнити й уточнити знання про форму Землі; про глобус як зменшену модель Землі; ознайомити із поняттями екватор, полюси, півкулі; виховувати бажання дізнатися більше про планету Земля	складання плану приміщення, орієнтування на місцевості, значення плану місцевості і карти	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах: Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення із зображенням суходолу та вод на карті; • розв'язання природничих задач

<p>33-34-35-36</p>	<p>Погода. Прогноз погоди</p>	<p>Упорядкувати і розвивати уявлення про зміни в природі, їх причини; заохочувати висловлювання самостійних суджень про зв'язки в природі, залежність впливу діяльності людей на зміни в природі; викликати інтерес до природоохоронної діяльності, спостережень в природі за погодою і її впливом на поведінку і діяльність людини</p>	<p>значення прогнозу погоди для людей і розповідає про його використання у власному житті; спостерігає і фіксує зміни елементів погоди (температуру повітря, вітру, хмарності, опадів); проводить спостереження за погодою, сезонними змінами; дізнається з різних джерел про методи передбачення погоди, народні прикмети про зміну погоди; застосовує знання для спостереження за погодою орієнтування на місцевості</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • опрацювання малюнкової інструкції «Виготовлення барометра»; • опрацювання малюнкової інструкції «Виготовлення флюгера»; • опрацювання малюнкової інструкції «Виготовлення дощоміра»; • ведення «Щоденника спостережень»
<p>37-38-39</p>	<p>Природні зони Землі</p>	<p>Упорядкувати пізнавальний досвід учнів щодо природних зон Землі, їх характеристик; стимулювати потребу в пізнанні різноманітності природних об'єктів, їх значення для екологічної рівноваги</p>	<p>робить висновок про різноманітність і цілісність природи Землі; описує і характеризує різноманітність природних об'єктів в природних зонах, доводить значення об'єктів природи для людини</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розпізнавання за знаками і символами природних зон на глобусі і фізичній карті; • Робота з Атласом і контурними картами «Я досліджую світ». Позначення природних зон світу на контурній карті • Творче завдання: складання розповіді «Як рослини пристосувалися до життя в пустелі?»

40-41-42-43-44-45	Материків Землі. Особливості природи материків	Ознайомити із поняттям «материки»; їх назвами, зображенням на фізичній карті; формувати уявлення про різноманітність природи материків; стимулювати потребу пізнавати природу материків	називає материки; знаходить і показує на картах материки, океани та інші об'єкти відповідно до навчального завдання; розповідає про різноманітність природи материків, мешканців океанів	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Робота з Атласом і контурними картами. • Творче завдання: Створення візитівки одного з материків»
46-47-48	Океани Землі. Особливості природи океанів	Ознайомити із поняттям «океани», їх розміщенням на карті півкуль і глобусі; виховувати бережливе ставлення до природи; формувати уявлення про різноманітність природи океанів; стимулювати потребу пізнавати природу океанів	називає океани; знаходить і показує на картах материки, океани та інші об'єкти відповідно до навчального завдання; розповідає про різноманітність природи материків, мешканців океанів	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • позначення на контурній карті океанів; • творче завдання: уявна подорож по одному з океанів

Орієнтир для планування уроків з освітньої галузі «Дизайн і технології» за навчально-методичним комплектом Надії Бібік, Галини Бондарчук

Частина 1

№	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
1-2	Людина. Техніка. Технології	Розвивати й розширювати уявлення про техніку, її значення в житті людини; викликати інтерес до історії винаходів; навчати користуватися матеріалами й інструментами; вправляти в безпечному користуванні побутовими приладами. Вчити розрізняти види техніки (транспорт, побутова техніка), їх застосування на практиці; з'ясувати значення техніки в житті людей; стимулювати пошукову діяльність у зображенні різними способами макетів техніки; формувати вміння використовувати технології обробки матеріалів	досліджує історію розвитку техніки; розрізняє ручні знаряддя праці, механізми і машини, автоматичні пристрої; добирає матеріали та інструменти для виготовлення макету об'єкта техніки; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; Практичний блок: • Вправлення у самостійному користуванні побутовими приладами
3-4-5	Світ професій. Знаряддя праці. Проект-дослідження «Професії»	Продовжити знайомити з професіями, що належать до різних сфер життєдіяльності людини; вчити розрізняти предмети праці; розвивати вміння встановлювати зв'язки між професіями людей і значенням результатів їхньої праці; стимулювати бажання планувати вибір професії; визначити знання, необхідні для втілення задуму. Формувати уявлення про знаряддя праці, їх функцію в виробничих процесах; продовжити ознайомлення з історією винаходів машин і механізмів; розвивати вміння самостійно добирати приладдя для виконання певного виду роботи; дотримуватись послідовності виконання роботи; застосовувати самооцінку	розрізняє ручні знаряддя праці, механізми і машини, автоматичні пристрої; розрізняє предмети праці, основні види діяльності за професіями різних сфер життєдіяльності; аналізує, синтезує та використовує інформацію з різних джерел;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності Моделювання уявних ситуацій виробничого процесу Практичний блок: • встановлення відповідей між професіями людей і результатами їхньої праці • встановлення причиново-наслідкових зв'язків у суспільстві

6-7-8-	Проектуємо. Моделюємо. Виготовляємо	Розвивати вміння розрізняти види техніки; визначати розміри освітнього об'єкта; аналізувати моделі (аналоги), подібні до обраного об'єкта моделювання; поглиблювати практичні навички класифікації кольорів, матеріалів, їх поєднання; оформлення і опис виробу	визначає розміри освітнього об'єкта – макета транспортного засобу (автомобіль, автобус, літак, корабель тощо), будинку тощо; використовує цифрові пристрої, креслярські інструменти, лінії у побудові розгортки макета транспортного засобу, будинку тощо; виготовляє макет вибраного транспортного засобу або будинку класифікує і використовує кольори за властивостями: тон, насиченість, світлість; експериментує з поєднанням кольорів; матеріалів; комбінує, переставляє, замінює, оформляє, удосконалює дизайн і конструкцію виробу виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності : процес створення виробу Розв'язання пізнавальних завдань проблемно-пошукового характеру на розрізнення видів техніки Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з умовними позначеннями. Які використовують у кресленні; • Практичне вправлення дослідницьких умінь «Вчимося поєднувати кольори»; • Моделювання та конструювання виробу за шаблоном; • Презентація досягнень та реклама
9-10-11	Твоє робоче місце	Привчати до безпечного використання інструментів і матеріалів під час виконання технологічних операцій обробки різних матеріалів; учити застосовувати набутий досвід в змінених ситуаціях; оцінювати алгоритм дій в спільній діяльності	організовує власну діяльність з виготовлення виробу індивідуально або в групі; дотримується правил спільної роботи в групах; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності: дослідження походження інструментів (ножиці) Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Закріплення правил безпечної роботи з інструментами і пристроями

<p>12-13-14</p>	<p>Працюємо з папером. Проект «Рамочка для фото з картону»</p>	<p>Ознайомити учнів з історією виникнення та властивостями паперу, його видами; вихувати бережливе ставлення до речей, ощадливе використання виробів із паперу; формувати вміння виготовляти вироби із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів (витинанка, лозоплетіння, вишивка, шиття, плетіння, мозаїка, комбінована аплікація, оригамі, ниткографіка, скрапбукінг); формувати вміння раціонально використовувати матеріали для виготовлення виробів</p>	<p>добирає матеріали та інструменти для виготовлення макету об'єкта техніки; аналізує, синтезує та використовує інформацію з різних джерел; виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів (витинанка, лозоплетіння, вишивка, шиття, плетіння, мозаїка, комбінована аплікація, оригамі, ниткографіка, скрапбукінг тощо); виготовляє виріб з картону, шпону, фольги, дроту тощо; використовує матеріали вторинної переробки для виготовлення нових виробів</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності. Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дослідження властивостей картону, газетного та писального паперу; • Моделювання та конструювання виробу за шаблоном з дотриманням технологічних операцій (покрокове виконання проєкту)
<p>15-16-17</p>	<p>Працюємо з металом. Проект «Ялинкова прикраса – віночок із дроту з бархатистим ворсом»</p>	<p>Продовження теми й мети попереднього уроку. Викликати інтерес до пошуку пізнавальної інформації з різних джерел. Демонструвати різні способи моделювання виробу; вправляти в уміння діяти згідно плану; дотримуватись інструкцій щодо технологічних операцій</p>	<p>добирає матеріали та інструменти для виготовлення макету об'єкта техніки; аналізує, синтезує та використовує інформацію з різних джерел; виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів (витинанка, лозоплетіння, вишивка, шиття, плетіння, мозаїка, комбінована аплікація, оригамі, ниткографіка, скрапбукінг тощо); виготовляє виріб з картону, шпону, фольги, дроту тощо; використовує матеріали вторинної переробки для виготовлення нових виробів</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розв'язання природничої задачі; • Проведення дослідження зразків фольги; • Моделювання та конструювання виробу за шаблоном з дотриманням технологічних операцій (покрокова інструкція)

Орієнтир для планування уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за навчально-методичним комплектом Надії Бібік, Галини Бондарчук

Частина 2

№	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
49-50	У кожному куточку світу свої традиції і звичаї	Викликати інтерес до інформації про інші країни і народи, їхні культури і звичаї; виховувати толерантне ставлення до культур, думок, традицій інших народів	має уявлення про необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів; виявляє інтерес і повагу до різних культур і звичаїв; цікавиться іншими країнами, країнами сусідями;	Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Виконання творчого завдання «Хто приносить подарунки на зимові свята в різних країнах світу?» • Складання колективної розповіді «Шкільні звичаї»
51-52-53	Календар народних свят українців. Проект-дослідження «Народні свята в Україні»	Розширити та уточнити уявлення про традиції у ставленні українців до природи; виховувати шану до досвіду збереження природи, бажання долучитися до відзначення народних свят, до природоохоронних заходів	знає традиції, що відображують ставлення українців до природи; виявляє повагу до досвіду українського народу у збереженні природи	Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Складання календаря народних свят українців, пов'язаних з явищами природи • Драматизація вірша • Опрацювання плану виконання проекту «Народні свята в Україні»

54-55	Правила гостинності	Формувати етичні навички; виховувати культуру поведінки в громадських місцях; вправляти в уміння поводитись в ситуаціях, що потребують застосування правил культурної поведінки	має уявлення про культуру взаємин людей у сім'ї, школі, на вулиці; наводить приклади такої поведінки, де виявляються ці вирішує конфліктні ситуації мирним шляхом; пояснює необхідність виробляти в собі такі риси; вживає доречно слова етикету; встановлює зв'язки між конкретними вчинками і ставленням людей, розуміє необхідність культурної поведінки в громадських місцях (транспорті, музеї, бібліотеці, тощо); уміє поводитися в гостях; знає правила гостинності;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Спільне вироблення правил поведінки за столом • Розігрування ситуацій етичного змісту; • Ситуації морального вибору • Читання оповідання в ролях
56-57	Поспішайте робити добро	Формувати бажання бути добрим, подільчивим; стимулювати бажання помічати, оцінювати вияви позитивних рис поведінки; переконувати в перевагах добрих вчинків; з'ясувати зміст понять «доброта», «милосердя», «співчутливість»	розуміє значення добрих взаємин, їх перевагу над конфліктами, сутність доброзичливості, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • проведення інтерв'ю серед однокласників на задану тему; • складання колажу добрих справ; • планування і проведення акцій доброчайності

58-59	Неповторність кожної людини	Розвивати інтерес до пізнання людини в ставленні до інших; учити розпізнавати вияви характеру, оцінювати поведінку в життєвих ситуаціях з погляду її значення для інших; заохочувати вияви толерантного ставлення	має уявлення про неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, характер)	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Мовленнєві вправлення етичного змісту; • Презентація результатів дослідження походження імені • Рольова гра «Мої уподобання» • Складання розповіді «Я – це Я»
60-61	Складові успіху. Плани на майбутнє	Формувати поняття про успіх; спрямувати учнів на вироблення якостей характеру, які необхідні для досягнення успіху (працьовитість, наполегливість, зібраність, звичка контролювати себе); формувати в учнів уявлення, що праця є першоосновою успіху; стимулювати прагнення до переборення перешкод Розширити поняття про Україну як спільноту гідних, працьовитих, талановитих людей; формувати пізнавальний досвід, способи ефективної пізнавальної праці; ознайомити учнів з іменами відомих українців, які змінили світ на краще, прославили Україну; формувати пошукові та дослідницькі вміння; виховувати патріотичні почуття	пояснює можливості людини; значення знань, освіти, працелюбства в досягненні успіхів і спілкуванні виявляє патріотичні почуття і прагнення знати більше про досягнення українців у різних галузях	Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ведення обліку часу щодо доцільності його використання; • Моделювання уявних ситуацій на основі твору; • Застосування елементів самоаналізу • Обмін інформацією з життєвого досвіду • Розбір ситуацій за ілюстраціями • Опрацювання пам'ятки «Секрети успіху на уроці»

<p>62-63-64-65</p>	<p>Безпека вдома, у школі, у довкіллі</p>	<p>Формувати уявлення про вплив поведінки на здоров'я і безпеку вдома, в школі, в довкіллі; вчити застосовувати правила безпечної поведінки на практиці; домагатись усвідомлення необхідності дотримуватись правил у різних ситуаціях, що містять ризики для життя і здоров'я</p>	<p>пояснює, від чого залежить безпека вдома, в школі, в довкіллі; описує можливі ризики поведінки</p>	<p>Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в парах Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Створення павутинки залежностей «Я та інші» • Як вберегти себе та інших людей від хвороб; • Розігрування ситуацій вибору безпечної поведінки • Обговорення правил безпечної поведінки • Рольова гра «Ми – пішоходи. Ми знаємо дорожні знаки» • Дослідження: як учні класу виконують вказівки дорожніх знаків • Взаємна перевірка «Упізнай дорожній знак»
<p>66-67</p>	<p>Права та обов'язки</p>	<p>Формувати уявлення про права і обов'язки громадянина; на конкретних прикладах роз'яснити їх зміст і значення</p>	<p>має уявлення про права та обов'язки; право на життя; рівноправність людей, право кожного на захист, любов і піклування; право на працю, захист, відпочинок; право на освіту;</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах; моделювання способів поведінки в уявних ситуаціях; розв'язання пізнавальних завдань Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Моделювання правил; • Діалогічна взаємодія • Опрацювання ситуацій морального вибору «Від чого варто відмовитись, якщо запропонують?» • Пошукове завдання «До кого можна звернутися по допомогу» • Рольова гра

68-69	Гроші. Планування бюджету. Правила заощадження	Формувати початки фінансової грамотності. Ознайомити з грошовими одиницями, історією банкнот; на практиці з'ясувати значення економного ставлення до витрат в сім'ї	розмірковує, як правильно розпоряджати кишеньковими грошима	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження, встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах; моделювання способів поведінки в уявних ситуаціях; розв'язання пізнавальних завдань Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Опрацювання змісту понять «товар» і «послуга» • Складання бюджету родини • Рольові ігри • Складання правил заощадження
70-71	Україна на карті Європи і світу	Накопичувати факти належності України до Європи; викликати інтерес до розташування України на карті світу; її природні особливості; виховувати патріотичні почуття; вправляти вміння працювати з картою	показує на карті України і називає місцевість свого проживання	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах; моделювання способів поведінки в уявних ситуаціях; розв'язання пізнавальних завдань Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Робота з контурною картою • Пошук інформації до рубрики «Що в Україні най-най»

<p>72-73-74</p>	<p>Форми земної поверхні України</p>	<p>Опрацювати зміст понять з теми «Форми поверхні: рівнини, гори, пагорби, яри»; вчити застосовувати одержані уявлення в практичній діяльності (моделювання форм земної поверхні). Обговорення правил безпечної поведінки під час природних лих (землетрусів, повені)</p>	<p>розпізнає: рівнини, гори, пагорби, яри; моделює зміни земної поверхні, правила поведінки під час землетрусів, повені</p>	<p>Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Опрацювання понять «низовини», «височини» • Моделювання форм земної поверхні • Складання правил безпечної поведінки • Створення макета місцевості • Робота з контурною картою • Творче завдання: Складання розповіді про одну з форм земної поверхні
<p>75-76-77</p>	<p>Водойми України</p>	<p>Формування уявлень про природні ресурси України, їх значення для діяльності людей; продовжувати формувати вміння встановлювати зв'язки в природі; розрізняти водойми (озеро, річка, море); застосовувати одержані знання в ситуаціях, пов'язаних із рідним краєм, розвивати вміння аналізувати об'єкти природи своєї місцевості; дбати про безпеку на водоймах своєї місцевості</p>	<p>називає природні ресурси України (водні, ґрунтові, корисні копалини, рослинні і тваринні) і пояснює їх значення; розповідає про найважливіші природні об'єкти України, своєї місцевості; наводить приклади водойм своєї місцевості та їхні назви; правила поведінки під час землетрусів, повені; називає природні ресурси України (водні, ґрунтові, корисні копалини, рослинні і тваринні) і пояснює їх значення для громадян нашої держави; розповідає про найважливіші природні об'єкти України, своєї місцевості; наводить приклади водойм своєї місцевості та їхні назви;</p>	<p>Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Робота з контурною картою • Складання правил безпечної поведінки • Краєзнавча розвідка «Водойми моєї місцевості» • Розв'язання природничих задач • Творче завдання: складання розповіді про одну з річок України за планом

78-79	Природні зони України. Зона мішаних і широколистяних лісів	Формувати поняття «природна зона»; особливості тваринного і рослинного світу; закріплювати вміння користуватися картою; аналізувати зв'язки в природних угрупованнях; пояснювати залежність між умовами природної зони і живими організмами; працюю людей; виховувати дослідницький підхід до вивчення природи	наводить приклади і описує природні угруповання своєї місцевості за планом (назва угруповання, рослини і тварини угруповання, зв'язки між ними, значення угруповання для людини); розпізнає і називає рослини, тварин, гриби своєї місцевості (по 3-4 представники), моделює зв'язки між ними; пояснює залежність між умовами природної зони та її мешканцями, особливостями праці і побуту людей, які в ній проживають; спостерігає сезонні явища у природі своєї місцевості, характеризує зміни в неживій і живій природі та в діяльності людей, які при цьому відбуваються; аналізує зв'язки в природних угрупованнях (організмів між собою, організмів із неживою природою); складає ланцюги живлення;	Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з рослинним і тваринним світом зони мішаних і широколистяних лісів України; • Робота з контурною картою • Моделювання зв'язків у природі • Розв'язання природничих задач • Визначення ознак, за якими тварини пристосувалися до зміни пір року; добувати корм
-------	--	--	--	--

<p>80-81</p>	<p>Природні зони України. Лісостеп. Степ.</p>	<p>Формувати уявлення про зону степів, їх розташування на території України; найхарактерніші ознаки пристосування рослин і тварин до природних умов степів; формувати вміння використовувати карту природних зон як джерело нових знань і встановлення закономірних зв'язків в природних угрупованнях організмів між собою; описувати природну зону в певній послідовності за планом; аргументувати відповіді прикладами</p>	<p>наводить приклади і описує природні угруповання своєї місцевості за планом (назва угруповання, рослини і тварини угруповання, зв'язки між ними, значення угруповання для людини); розпізнає і називає рослини, тварин, гриби своєї місцевості (по 3-4 представники), моделює зв'язки між ними; пояснює залежність між умовами природної зони та її мешканцями, особливостями праці і побуту людей, які в ній проживають; спостерігає сезонні явища у природі своєї місцевості, характеризує зміни в неживій і живій природі та в діяльності людей, які при цьому відбуваються; аналізує зв'язки в природних угрупованнях (організмів між собою, організмів із неживою природою); складає ланцюги живлення;</p>	<p>Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах</p> <p>Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з рослинним і тваринним світом зони лісостепу і степу України • Робота з контурною картою • Моделювання зв'язків у природі • Розв'язання природничих задач • Розв'язання завдання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків: «Чому не буде фруктів, овочів, меду, якщо загинуть бджоли?»
--------------	---	--	---	--

82-83	Природні зони України. Українські Карпати	Конкретизувати вивчені загальні закономірності на прикладі Карпатських гір; формувати вміння розпізнавати і називати види рослин і тварин; вчити аргументувати на прикладах зв'язки між умовами, які склались в Карпатських горах, і особливостями організмів, які тут проживають, зв'язки в природних угрупованнях; навчати ілюструвати свої думки на схемах, моделях; виховувати потребу пізнавати природу	наводить приклади і описує природні угруповання своєї місцевості за планом (назва угруповання, рослини і тварини угруповання, зв'язки між ними, значення угруповання для людини); розпізнає і називає рослини, тварин, гриби своєї місцевості (по 3-4 представники), моделює зв'язки між ними; пояснює залежність між умовами природної зони та її мешканцями, особливостями праці і побуту людей, які в ній проживають; спостерігає сезонні явища у природі своєї місцевості, характеризує зміни в неживій і живій природі та в діяльності людей, які при цьому відбуваються; аналізує зв'язки в природних угрупованнях (організмів між собою, організмів із неживою природою); складає ланцюги живлення;	Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з рослинним і тваринним світом Українських Карпат • Робота з контурною картою • Розв'язання природничих задач • Моделювання зв'язків у природі
-------	---	--	--	--

<p>84-85</p>	<p>Природні зони України. Кримські гори</p>	<p>Продовжити ознайомлення з природними зонами України; формувати уявлення про природні умови, рослини і тварини Кримських гір, зв'язки між ними та причини змін; про відмінності між рослинним і тваринним світом Кримських гір і Карпат та причини, що їх зумовлюють; формувати вміння міркувати за аналогією; конкретизувати висновки прикладами; виховувати естетичне сприйняття природи</p>	<p>наводить приклади і описує природні угруповання своєї місцевості за планом (назва угруповання, рослини і тварини угруповання, зв'язки між ними, значення угруповання для людини); розпізнає і називає рослини, тварин, гриби своєї місцевості (по 3-4 представники), моделює зв'язки між ними; пояснює залежність між умовами природної зони та її мешканцями, особливостями праці і побуту людей, які в ній проживають; спостерігає сезонні явища у природі своєї місцевості, характеризує зміни в неживій і живій природі та в діяльності людей, які при цьому відбуваються; аналізує зв'язки в природних угрупованнях (організмів між собою, організмів із неживою природою); складає ланцюги живлення;</p>	<p>Поєднання пізнавальної, дослідницької, ігрової діяльності; моделювання уявних ситуацій; робота в групах</p> <p>Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з рослинним і тваринним світом Кримських гір • Робота з контурною картою • Розв'язання природничих задач • Моделювання зв'язків у природі
--------------	---	--	---	--

86-87-88	Твій рідний край на карті України	Формувати уявлення про розташування рідного краю на території України, розвивати вміння користуватися картою; про зумовленість господарської діяльності від наявності корисних копалин	Показує на карті України і називає місцевість свого проживання; розповідає про найважливіші природні об'єкти своєї місцевості; усвідомлює відповідальність за стан природи у місцевій громаді; розповідає про природні об'єкти своєї місцевості, їх значення для людей. Використовує набуті знання для встановлення зв'язків між живою і неживою природою, працею людей	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; практичні вправлення Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Краєзнавча розвідка • Спостереження за погодою. Робота зі «Щоденником спостережень»
89-90	Корисні копалини в рідному краї	Формувати уявлення про види корисних копалин, їх походження і використання в діяльності людей; учити розпізнавати корисні копалини, описувати їх властивості; виховувати потребу пізнавати природні об'єкти, способи їх збереження і раціонального використання; заохочувати до розв'язання дослідницьких завдань	характеризує значення 2-3 видів корисних копалин для економіки нашої країни; природну зону України за планом; мешканців природного угруповання, їхні зв'язки між собою і неживою природою	Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з властивостями корисних копалин • Розподіл корисних копалин за галузями використання • Робота з контурною картою • Колекціонування зразків корисних копалин свого краю • Пошукове завдання: якими способами добувають корисні копалини в місцевості, де ти живеш • Розв'язання природничих задач

<p>91-92</p>	<p>Природні угруповання рідного краю. Проект-дослідження «Природне угруповання рідного краю»</p>	<p>Узагальнити одержані знання про природні угруповання, тренувати вміння використовувати їх в наявних ситуаціях для характеристики зв'язків в природі, умовами природної зони і її мешканцями на прикладах спостережень; реалізувати одержані знання в самостійній пошуковій діяльності за виробленим планом; стимулювати взаємодію учнів в проектній діяльності</p>	<p>наводить приклади і описує природні угруповання своєї місцевості за планом (назва угруповання, рослини і тварини угруповання, зв'язки між ними, значення угруповання для людини); розпізнає і називає рослини, тварин, гриби своєї місцевості (по 3-4 представники), моделює зв'язки між ними; пояснює залежність між умовами природної зони та її мешканцями, особливостями праці і побуту людей, які в ній проживають; спостерігає сезонні явища у природі своєї місцевості, характеризує зміни в неживій і живій природі та в діяльності людей, які при цьому відбуваються; аналізує зв'язки в природних угрупованнях (організмів між собою, організмів із неживою природою); складає ланцюги живлення;</p>	<p>Поєднання пізнавальної, ігрової і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Опрацювання понять: «організми-виробники», «організми-споживачі», «організми-перетворювачі» • Опрацювання схеми «Колообіг речок у природі» • проект-дослідження «Природне угруповання моєї місцевості»
<p>93-94</p>	<p>Рослинництво в рідному краї</p>	<p>Формувати уявлення про рослинництво як важливу галузь господарської діяльності; розвивати вміння розпізнавати і називати найпоширеніші рослини, які вирощують у рідному краї</p>	<p>розповідає про вирощування рослин, догляд за свійськими тваринами; здійснює пошук інформації про розвиток техніки і технологій, обговорює безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології;</p>	<p>Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Опрацювання поняття «технічні культури» • Робота з картою • Пошукова діяльність • Краєзнавча розвідка • Робота за планом

95-96	Тваринництво в рідному краї	Формувати уявлення про тваринництво як галузь господарської діяльності; про свійських тварин, яких розводять у рідному краї; стимулювати пошукову діяльність щодо пошуку інформації з різних джерел про технології ведення тваринництва; продовжувати формування стандартів безпечної поведінки в різних ситуаціях	розповідає про догляд за свійськими тваринами; здійснює пошук інформації про розвиток техніки і технологій, обговорює безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Робота з картою • Пошукова діяльність • Краєзнавча розвідка • Робота за планом
97-98-99	Господарська діяльність у твоєму краї	Узагальнити уявлення про господарську діяльність в рідному краї, про професії людей, зайнятих в різних галузях господарства; зацікавити професіями, пов'язаними з пізнанням природи; стимулювати вміння пояснювати зв'язки між людьми різних професій; висловлювати оцінні судження про значення господарської діяльності рідного краю	має уявлення про машини і механізми (транспортні засоби, побутові прилади тощо); пояснює, як властивості матеріалів зумовлюють їх використання; спостерігає за роботою машин, побутових приладів; дотримується основних правил безпечного користування електроенергією, побутовими пристроями і приладами (праска, електрична чи газова плита, та ін); розповідає про вирощування рослин, догляд за свійськими тваринами; про винаходи людства і професії, пов'язані з пізнанням природи, її використанням і збереженням (фізик, шахтар, інженер, природозахисник та інші); здійснює пошук інформації про розвиток техніки і технологій, обговорює безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Спостереження в доквіллі • Розв'язання завдань пошукового характеру

100-101	Таємниці географічних назв	Викликати інтерес до дослідницької діяльності; пізнання історії, походження назв	виявляє повагу до досвіду українського народу у збереженні природи	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Виконання пошукового завдання «Які слова «заховались» у назвах українських міст» • Складання колективної розповіді «Походження географічних назв нашого краю»
102-103	Культурна спадщина народу	Упорядкувати і збагатити уявлення учнів про культурну спадщину народу; спрямувати інтерес до пізнання історії, бажання підтримувати духовну спадщину народу в історичних пошукових розвідках; потребу в досягненні результату пошукової роботи, виховувати спостережливість, бажання висловлювати власні судження; зосередитись на правилах поведінки під час урочистих подій, у спілкуванні з об'єктами культурної спадщини	має уявлення і виявляє практично турботу про своє оточення, про довкілля та культурну спадщину;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Краєзнавча розвідка «Пам'ятки мого краю»

104-105	Земля – спільний дім для всіх людей. Охорона природи в Україні. Проєкт дослідження «Екологічний календар»	Продовжувати формувати уявлення про необхідність охорони природи, про екологічні проблеми, причини їх виникнення; про відповідальність кожного за стан довкілля; стимулювати висловлювання власних суджень про факти негативного впливу людини на природу; виховувати потребу охороняти природу; переконувати в необхідності власної участі в природоохоронній діяльності	називає екологічні проблеми планети; джерела забруднення природи; наводить приклади природоохоронних заходів; природоохоронних територій; пояснює наслідки забруднення водойм, повітря, ґрунтів, знищення лісів та іншої небезпеки, що спричинює діяльністю людини; виявляє самостійно/у групі факти забруднення довкілля, пропонує і обґрунтовує власні ідеї щодо способів зменшення негативного впливу людини на природу і відповідально діє задля цього; дізнається про екологічні проблеми від інших людей, із ЗМІ та інших джерел, аналізує цю інформацію, обговорює способи її вирішення; аналізує та оцінює свій внесок у збереження довкілля; ситуації повсякденного життя, пов'язані з використанням води, електроенергії, тепла; долучається до організації і проведення природоохоронних заходів; відповідально ставить до обговорення проблем природи, ухвалення рішень щодо поводження у природі без заподіяння їй шкоди	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • розроблення плану природоохоронного заходу • складання правил дбайливого ставлення до природи • ситуації морального вибору екологічного змісту • створення контейнеру для збору паперу • виконання проєкту-дослідження «Екологічний календар»
---------	---	---	---	---

Орієнтир для планування уроків з освітньої галузі «Дизайн і технології» за навчально-методичним комплектом Надії Бібік, Галини Бондарчук

Частина 2

№	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
18-19-20	Працюємо з тканиною. Проект «М'яка іграшка ведмедик»	Закріпити вміння працювати з матеріалами й інструментами; удосконалювати практичні навички роботи з тканиною з урахуванням властивостей різного виду тканин; розвивати практичні навички догляду за виробами з тканини, обговорити правила догляду з опорою на умовні позначки на етикетці; формувати естетичні смаки, оцінює ставлення до виробів, бажання виготовляти подарунки, робити приємне іншим, даруючи речі, виготовлені своїми руками; стимулювати вміння взаємодіяти з іншими в практичні й діяльності	добирає матеріали та інструменти для виготовлення макету об'єкта техніки; виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів контролює та удосконалює технологію виготовлення виробу; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; оцінює і обґрунтовує цінність виконаних проєктів; описує процес створення виробу, естетичні й технічні рішення; охоче робить подарунки, допомагає іншим;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> ● Творче завдання: який шлях проходить бавовна від рослини до тканини? ● Дослідження зразків бавовняної, лляної, вовняної і шовкової тканин ● Визначення лицьового і виворотного боків тканини ● Ознайомлення з умовними позначеннями на етикетці особливостей догляду за речами ● Покрокове виконання проєкту «М'яка іграшка ведмедик»
21-22-23	Працюємо з деревиною. Проект «Підставка для олівців з паличок для морозива»	Узагальнити уявлення про властивості деревини, її використання з різною метою; розвивати пошукові дослідницькі вміння під час обстеження деревини; акцентувати увагу на необхідності бережливого ставлення до використання деревинних матеріалів; удосконалювати вміння добирати матеріали й інструменти для створення виробу, оформлення його з естетичного погляду; сприяти груповій діяльності на основі взаємного погодження плану роботи, оцінювання результату; викликати інтерес до різних технологій обробки деревини, їх призначення	Досліджує властивості зразків деревинних матеріалів добирає матеріали та інструменти для виготовлення макету об'єкта техніки; виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів контролює та удосконалює технологію виготовлення виробу; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; оцінює і обґрунтовує цінність виконаних проєктів; описує процес створення виробу, естетичні й технічні рішення; охоче робить подарунки, допомагає іншим	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; встановлення причиново-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> ● Ознайомлення з основними властивостями деревини; ● Творче завдання: складання розповіді за малюнками «Як людина використовує деревину» ● Проведення дослідів на порівняння властивостей картону і деревини ● Покрокове виконання проєкту «Підставка для олівців з паличок для морозива»

24-25-26	Народні промисли України	Узагальнити уявлення про народні промисли в Україні, їх види; розвинути вміння описувати продукцію, що виготовляють народні майстри; розпізнавати вироби найвідоміших народних промислів України; аналізувати матеріали й інструменти, якими користуються майстри; застосовувати способи предметно-перетворювальної діяльності на практиці; викликати позитивне емоційно-ціннісне ставлення до виробів декоративно-ужиткового мистецтва	досліджує традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва; аналізує, синтезує та використовує інформацію з різних джерел; виявляє емоційно-ціннісне ставлення до привабливих видів декоративно-ужиткового мистецтва;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності; спостереження; моделювання уявних ситуацій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; робота в групах Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення з найвідомішими народними промислами України (опішнянська та косівська кераміка, кролевецькі ткани рушники, петриківський розпис, писанкарство) та їх осередками; • Завдання-дослідження: «Які матеріали використовують майстри для виготовлення виробів» • Уявна подорож до музею народного декоративного мистецтва
27-28-29	Вишивка	Виховувати ціннісне ставлення до традицій українського народу до вишивки як виду декоративно-ужиткового мистецтва; викликати інтерес до колекціонування інформації про види народного мистецтва, майстрів своєї справи; розвивати патріотичні почуття, бажання долучатись до шанування витворів народного мистецтва	досліджує традиційні і сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва; аналізує, синтезує та використовує інформацію з різних джерел; виявляє емоційно-ціннісне ставлення до привабливих видів декоративно-ужиткового мистецтва; вибирає і виготовляє виріб декоративно-ужиткового мистецтва; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії;	Поєднання пізнавальної і дослідницької діяльності Практичний блок: <ul style="list-style-type: none"> • Дослідження символів вишивки і їх значення (вишиванка, рушник)

<p>30-31-32</p>	<p>Вишиваємо хрестиком. Проект «Вишивка хрестиком «Яблуко»</p>	<p>Формувати узагальнені способи (алгоритми) виготовлення виробу з дотриманням безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів</p>	<p>виготовляє виріб із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; контролює та удосконалює технологію виготовлення виробу; використовує інструменти й пристосування, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії</p>	<p>Виготовлення виробу за визначеною послідовністю Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ознайомлення із особливостями вишивки хрестиком; • Опрацювання покрокової схеми вишивання хрестиком • Покрокове виконання проекту <p>«Вишивка хрестиком «Яблуко» Дослідження походження будь-якого виробу за планом</p>
<p>33-34-35</p>	<p>Твої безпечні канікули влітку</p>	<p>Систематизувати й узагальнити уявлення про цінність здоров'я; розвивати прагнення дбати про своє здоров'я, дотримуватись правил безпечної поведінки в довіллі; тренувати способи безпечної поведінки на конкретних прикладах</p>	<p>Пояснює правила безпечної поведінки на вулиці, у парку, вдома</p>	<p>Практичний блок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Спільна оцінка зображених ситуацій: які з них безпечні, а які - небезпечні

З М І С Т

Олег Топузов

ПРАЦЮЄМО ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ І З УЧИТЕЛЯМИ	3
--	----------

РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТІВ У 4 КЛАСІ НУШ

Оксана Петрук

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 4 КЛАСІ	5
--	----------

Оксана Петрук

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ У 4 КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН	9
--	----------

Олександра Савченко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 4 КЛАСІ НУШ	13
--	-----------

Валентина Мартиненко

ЧИТАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ГОТОВНІСТЬ ДО ПЕРЕХОДУ НА НАСТУПНИЙ ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ	24
--	-----------

Оксана Вашуленко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЗА ПІДРУЧНИКОМ ДЛЯ 4 КЛАСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2» (АВТОР О. В. ВАШУЛЕНКО)	33
--	-----------

Оксана Онопрієнко, Світлана Скворцова

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В 4-МУ КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	43
---	-----------

Наталія Листопад

МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ У 4 КЛАСІ ЗА НМК Н. П. ЛИСТОПАД	58
---	-----------

Надія Бібік, Тетяна Павлова

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В 4 КЛАСІ	66
--	-----------

РОЗДІЛ 2. ОРІЄНТИРИ ДЛЯ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ У 4 КЛАСІ

Оксана Вашуленко

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 4 КЛАСІ ЗА ПІДРУЧНИКОМ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2»	72
ОКСАНИ ВАШУЛЕНКО	

Оксана Петрук

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 4 КЛАСІ ЗЗСО З НАВЧАННЯМ РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ ЗА ПІДРУЧНИКОМ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»	75
ОКСАНИ ПЕТРУК	

Оксана Петрук

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЧИТАННЯ В 4 КЛАСІ ЗЗСО З НАВЧАННЯМ РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ ЗА ПІДРУЧНИКОМ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»	80
ОКСАНИ ПЕТРУК	

Оксана Онопрієнко, Світлана Скворцова

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ В 4 КЛАСІ ЗА ПІДРУЧНИКОМ «МАТЕМАТИКА. 4 КЛАС» СВІТЛАНИ СКВОРЦОВОЇ, ОКСАНИ ОНОПРІЄНКО	84
.....	

Наталія Листопад

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ У 4 КЛАСІ ЗА НМК «МАТЕМАТИКА» НАТАЛІЇ ЛИСТОПАД	109
.....	

Надія Бібік, Тетяна Павлова

ОРІЄНТИР ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ЗА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ КОМПЛЕКТОМ НАДІЇ БІБІК, ГАЛИНИ БОНДАРЧУК	117
.....	

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти ім. О.Я. Савченко

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ:
Методичні рекомендації
Орієнтовні календарно-тематичні плани
4 КЛАС**

Дизайн обкладинки та верстка *Л.В. Лук'яненко*

З питань придбання продукції видавництва «Педагогічна думка»,
замовлення можна висилати на e-mail: 4813885@ukr.net

Замовити:

Rozetka, rozetka.com.ua

Підписане до друку 21.07.2021
Формат 70x100 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times».
Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 13,32.

Видавництво «Педагогічна думка»

04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2; тел./факс: (044) 481-38-85
48138851@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників, розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08. 2009 р.